

NOȚIUNI DE „FILOSOFIE“
PSIHOLOGIE. - LOGICĂ. - MORALĂ (ETICĂ). - ESTETICĂ. - PRINCIPII GENERALE.

Inu. A. 48.516

ETICA

SAU

MORALA

ȘTIINȚIFICĂ

Ediția a 2-a

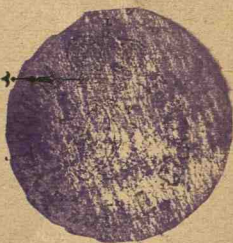
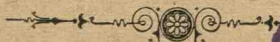
lucrată cu totul din nou.

DE

IOAN POP FLORANTIN

PROFESOR DE FILOSOFIE

Premiat la Expozițiunea universală din Paris, 1889, pentru cărți
de educațiune.

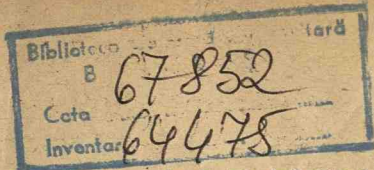
IAȘI

EDITURA LIBRĂRIEI „SCOALELOR“ FRĂȚII ȘARAGA
1892.

SKHH9

CONTROL 1953

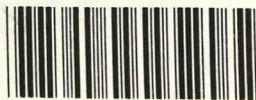
1956

Lucrări pedagogice mai noue de I. P. FLORANTIN

	L.	B.
<i>Metodă nouă de Abecedar, n. I. Aprobata și premiata.</i>	0,	35
<i>Aritmetica p. cl. I. primară. Aprobata și premiata.</i>	0,	15
<i>Metodă nouă de a învăța Desemnul geometric, p. cl. I și II primară. Aprobata și premiata</i>	0,	20
<i>Jocuri froebeliane, pentru școală și familie</i>	0,	50
<i>Recreațiuni froebeliane. Aprobata și premiata</i>	0,	50
<i>Grădina de copii, pentru învățământul secundar și grădini de copii. Premiata.</i>	0,	80
<i>Estetica generală. (Frumosul). Premiata.</i>	2,	50
<i>Estetica specială. (Artel). Premiata</i>	2,	50
<i>Reforma metodului în studii și pedagogie</i>	0,	50
<i>Ps.hologia, ediția II.</i>	4,	00
In colaborare cu d. V. Ionescu: <i>Ușorul cetitoriu (Abecedar maral)</i>	0,	25
In colaborare cu D. N. D. Arbore: <i>Aritmetica p. cl. II. III. și IV. primare aprobate și premiate; fiecare</i>	0,	50

B.C.U. Bucuresti

C64475

PREFAȚĂ

Etica, sau *Morala rațională* este baza științifică indispensabilă pentru mai multe ramuri speciale de știință.

De principiile dintr'însa avem neapărată necesitate, mai cu seamă în funcțiunea noastră ca *legislatori*, ca *magistrați* și oameni de *legi* în general; de asemenea, ca *medici*, ca *profesori*, ca *guvernanți* și *administratori*; etc.

Această a doua ediție este prelucrată cu totul din nou; îmbogățită prin numeroase dezvoltări; plecând tot-deauna de la factori *cunoscuți*, și îndrumând prin un mare număr de *probleme* sau *întrebări*, la lucrare și judecăți *independente* din partea tinerimii studioase; în loc de a-i prezenta numai text de *memorizare*; și evitând ori-ce definițiuni și ecspuneră cu pretențiune *magistrală* sau *dogmatică*.

În cursul ei, n'am lăsat din vedere *situațiunea* omenirii în raport cu acele elemente din univers, de la cari *atârnă* atât ea, omenirea în realitatea sa obiectivă, cât

și înțelegerea ei *justă* și nerătăcită, în concertul, din care face parte, înlănțuită în el în mod nedisolubil.

Cursul vieței omenirii n'am putut să'l consider decât în conformitate cu **consecutivismul**, ca principiu și *lege absolut universală*.

Dezvoltările speciale, la rândul lor, le am propus pe cât numai se poate, în mod *serial*; în *scări* sau serii gradate, de la minima spre maxima.

Principalele *ramuri speciale* de morală, (asupra chestiunilor despre „*problema socială*“, drepturile *femeii*, despre *reforme, naționalități, religii, resboae, și state, etc.*) le am în curs de dezvoltare; ca ramuri de principii morale aplicate; sub lumina *consecutivismului*; care e, precum am mai zis, o lege universală; și aplicațiunea ei de o *fecunditate științifică surprindătoare*.

Această lucrare va fi o încercare de *sinteză filosofică generală*; dimpreună cu aplicațiunea ei asupra speciei noastre, a omenirii.

Iași, 16. August, 1892.

Autorul.

Temeiul Moralei.

Scara de organizme. — Or-ce om cugetător, chiar și copilul de 9—10 ani, — se simte adeseori atras, să mediteze asupra chestiunii despre mărginirea întinderii absolute, sau a *spațiului*; și foarte ușor și curând se convinge, în asemenea cazuri, că nu ne putem închipui, nici putem admite, ca spațiul să aibă undeva *limite*; dincolo de cari adecă să nu fie existând alte întinderi de spațiu; și apoi altele, și altele; fără sfârșit.

Știința modernă ne arată, pe de altă parte, că în spațiu se manifestă pentru observator o masă de substanță cozmică, a căreia cantitate de asemenea, poate că e nelimitată: un *gaz* original, amorf, numit *eter*.

Acesta ni se arată ca pornit în continue *mișcări*.

În nemărginitul ocean de eter, de natură per-

petuu *expanzivă*, se operează neconținut diferite procese de *pulziune*, de ciocniri, *) combinațiuni și metamorfoze. Prin aceste, unele porțiuni de eter se constituie, succesiv, sub diferite forme de *materie*; trecând prin diferite moduri de agitațiuni, așa zise „stări”, —gazoasă, lăcidă, solidă: și se constituie, în parte, temporal, în diferite forme de *asociațiuni*, numite „*organizme*”.

Această temporară organizațiune a masselor eteriane alternează, succesiv, cu dezorganizațiunea lor. Ea se face pe o scară gradată, cam în seria următoare:

1) *atom*; —2) *moleculă*; —3) *microzima* **) *viețate elementară, minimă*); —4) *celulă*, sau animal complex; —5) *țesătură*, sau *asociațiune de animale celulare*; —6) *organ*, sau *asociațiune de organe*; —..... 7) „*regnul vegetal*”; —8) „*regnul animal*”, cu diferitele sale scări de specii; —din aceste, una, cea mai complexă cunoscută pe pământ: 9) o *asociațiune de organe, aparate, sau sisteme*, în maximum de complexitate cunoscută nouă, —așa-numitul *om*; —după dînsul urmează, pe aceeași scară, 10) *omenirea*, adecă, *asociațiunea de treapta imediat superioară*; a-

*) V. *Heinrich Schramm*. *Bewegung der Materie*, 1873—și *Prințul Grigori Stourdza*. *Les lois fondamentales de l'Univers*, 1891.

**) V. A. *Béchamps*, citat de *L. Jacolliot*, în *L'Histoire de l'Humanité*, pag. 584.

pröcsimativ 1500 milioane de oameni ; care provine din aceeaş origine ; şi e supusă la aceleşi *legi naturale*, ca şi toate celelalte specii animale.

O altă specie de organisme, egală orî superioară omenirii, nu cunoaştem. Nu încapе ânsă îndoială, că în condiţiuni favorabile de substanţă şi mişcare nu pot să nu eziste, pe diferite complexe de corpuri planetare, orî-câte alte specii de organisme : cari ânsă, în actualitate, ne sunt cu totul necunoscute.

Ezerciţiü.—1) Pe ce trepte cunoscute, substanţa cozmică universală numită *eter*, se combină şi se organizează succesiv ?....

2) Omul e o fiinţă excepţională în univers ?

3) Nu se poate admite, că în univers se pot forma şi alte specii de organisme, superioare omenirii ?....

Erori principale : *geocentrismul, antropo-centrismul, substantismul.* — Noi, cari facem parte din specia omenească, prin *oamenü* putem ajunge la cele mai mari *bunuri* ; şi tot de la oameni pot să ne vină cele mai teribile lovituri ; cum sunt, de exemplu, maltratări, torturi, calomnii, persecuţiuni, asasinate, tirania, incviziţia, rezboiul, etc. Din asemenea cauze, de această specie, de acest organism,—de omenire ne interesăm în gradul cel mai înalt. Imprejurarea aceasta ânsă a oca-

zionat faptul, că unii cugetători au luncat a crede, că,—abstragând de la existența eventuală a unor specii de misterioase ființe nemateriale, supranaturale, zise spirituale, divine, cerești, etc, că afară de aceste, zic,—omul ar fi o specie de ființe esecționale față cu întreaga natură materială : că omul ar fi regele și perfecțiunea »lunii«, (eroarea »antropo-centrismului«).—Se mai crede apoi, că, sub un »ceriū« supranatural, fiind »rezidența« omului, pământul ar fi »teatrul« principal al vieții naturale : central și fies, în mijlocul universului : (eroarea geocentrismului *).

Invetații au părăsit deja geocentrismul : și sunt pe cale de a părăsi din ce în ce tot mai complet și antropo-centrismul : recunoscând, că și pământul, și ămenirea nu sunt decât niște *trepte intermediare* pe scara diferitelor *complexse*, ce nu încetează a se constitui și a se distruge alternativ, în marele concert universal.

Mai întinsă ni-se pare și astăzi încă deprinderea de a presupune și trata diferitele *decursuri* și *cursuri* de fenomene așa, ca și când ele ar fi *ceva* ; niște *substanțe* perzistente ; niște lucruri, entități sau obiecte permanente.

Intr'adevăr, cugetările, în general, nu se rapoartă la spațiul absolut sau pur ; ci la diferi-

*) V. Psihologia autorului, ediția a 2-a, în introduciune ; pag. 11

tele *proces*e și metamorfoze, prin cari *trec* celelalte obiecte de cugetare : la diferitele asociațiuni și disociațiuni ale necunoscibilelor elemente substanțiale, numite atomi de eter.

Intru cât cugetările se rapoartă la domenii de asemenea procese și serii de stări, este o *eroare* principală, a le trata drept *lucruri*, drept entități, sau obiecte perzistente, și a formula, în consecință, cugetările despre ele în mod *substantival*.

Consecutivismul, ca principiu universal. — Un curent de aer, sau vânt, este un curs, o schimbare, un proces : mutarea unor porțiuni de aer, în raport către celelalte ; și, în consecință, formula verbală, sau verbul *suflare* e mai conformă cu realitatea, decât substantivul „vânt“ sau „curent“. — De asemenea, un „curent“ maritim, ori un curent ordinar, terestru, pârîu, rîu, fluviu, torent, etc., în strictă realitate sunt niște *curgeri* ; scoborîrea unor masse de apă ; prin urmare nu le corespunde riguros, decât formula de *verb*, curgere, scoborîre, etc.

Să considerăm, în acelaș mod, ce însemnează, de es. un „*pas*“, o „*cursă*“, o „*fugă*“ ; — salt, danț ; o *producțiune*, o *reprezentatiune*, un *rezboiu*, o *boală*, o *serbătoare*, etc.

Unele danțuri sociale, de exemplu, pot se dureze oare întregi, schimbându-se însă persoanele, cari figurează într'însele, succesiv, unele după altele, astfel, că, de la un timp să figureze *cu titul* altele, decât cele de la început. De asemenea, un „*aparat*“, o „*mașină*“, se poate preînoi, succesiv, în totul ; compunându-se mai la urmă peste tot din alte elemente, decât cele precedente.

În aceste lucruri, precum în *toate*, în general,

nu este esențial caracteristic și permanent, decât **funcționarea specială**, în *natura și forma ei respectivă*.

Un „regiment“, o asociațiune, o instituțiune, etc., durează uneori sute de ani ; însă persoanele, și celelalte elemente ale lor se preschimbă. Tot astfel, un sat, un oraș, un stat, o națiune, etc, nu sunt, în strictă realitate, decât niște *succesiuni* de formațiuni ; o înșirare de diferite cursuri de viață a altor, și iarăși altor persoane omenești, dimpreună cu lucrurile lor.

Omenirea dominantă pe pamânt. — *Omenirea* întreaga nu e, evident, decât un complet *curs* de viață : o consecuțiune sau înșirare de vieți omenești : care a început acum *câteva milioane de ani* pământești, și poate să se continue în viitor, cel mult până la inevitabila ecstincțiune a soarelui nostru.

Din cauza progresului din ce în ce tot mai accelerat al culturii și al mijloacelor de comunicațiune și de transport, această specie de organisme, specia omenească, devine din zi în zi tot mai strict „un organism“, de treapta *sa* specială, bine înțeles.

Noi, cari facem parte dintr' insa, ca „persoane“, asociați în diferite trepte, ne considerăm deja aparte, ca omenire : păstrăm o pozițiune excepțională față cu tot restul naturii ; față cu cele organice ; chiar și față cu toate celelalte specii de animale. Pe toate aceste le tratăm

drept niște obiecte inferioare ; și nu le luăm în considerațiune în măsură mai însemnată, decât întru *atâta*, întru cât pot să ne fie stricăcioase, ori folositoare, ca „proprietăți“ nediscutabile pentru „suverana“ noastră asociațiune omenească.

Omenirea se consideră escluziv dominantă pe globul pământesc. Ea nu se ocupă, decât de binele *seu* propriu : și sacrifică pentru acest *scop* toate corpurile neorganice; plantele și animalele, întru cât aceasta îi este posibil.

Observăm aci, că, de oară ce omenire înseamnă, în sens complet și just, *succesiunea* de „generațiuni“ omenești, de aceea, „binele“ ei, de asemenea, nu poate însemna, decât tot o *succesiune* de procese, de simțiri, de idei : în scurt, o *consecuțiune* de fenomene psihice, percepute prin așa-zisa facultate mintală.

Binele și răul.—Din cauza deșteptării sale psihice, conștiente, omul face distincțiune între stări, ce îi convin, îi *plac*,—și între stări, ce nu-i convin : îi *displac*:—între suferință și plăcere : între *bine* și *rău* ; *drept* și *nedrept* ; *frumos* și *urât*.

Dintr'o întâmplare neexplicată încă în fond, suferința, *răul*, de tot felul, nedreptatea și uritul,—aceste fenomene nedorite, respingătoare, se succedeză în perpetuitate în omenire.

Aceasta se întâmplă, parte din cauze de afară

de oameni ; și parte din cauza unor dispozițiuni omenestî nefavorabile, unele originale, ereditare, altele câștigate și derivate.

Astfel, numai în parte se întemplă, că un oare-care procent din oameni aŭ parte de a se puté bucura din când în când de oare-care graduri de mulțumire și fericire ; și aceasta de multe ori numai prin grele lupte și după aspre suferințe.

Considerând împrejurările esteriore și natura oamenilor, nu putem spera, că omenirea să ajungă odată la o stare de fericire universală și durabilă. Nu ne remâne, decât să ne silim prin toate mijloacele și prin metoadele cele mai proprii, a face *să ne apropiăm* pe cât s'ar puté mai mult, de *idealul* fericirii.

Un oare-care procent din omenire găsește de la sine adevărata fericire supremă posibilă pentru om, și anume în năzuința constantă *de a face binele*, și de a *se pazi de or-ce înjosire* și nedreptate. Alte procente însă, din nenorocire, zac încă în deprinderile de a nu practica binele, ci, din contra, nedreptatea, distrucția, falșitatea și cruzimea, — *până la antropofagie!*

Consecința este apoi, că, pe de o parte, această clasă de oameni nu pot fi fericiți, iar pe de altă parte ei fac și nenorocirea celorlalți.

Și apoi, chiar dacă o parte din generația în viață se poate îndrepta până la un grad oarecare, intervine fatala lege a dezorganizării; și generația *corectată dispăre* de pe fața pământului, lăsând locul pentru noile generațiuni: iar aceste,—și astfel *toate, succesiv*, nu se pot ridica de la maximum de nefericire și perniciositate, decât prin noi efortări, după înnoite întârzieri și suferințe.

Mijloacele contra relelor. — Față cu relele ce vin asupra omenirii din cauze nedependente de voința omenească, ne apărăm, pînă la urmă, prin știință și arta medicală, chirurgicală, tehnică: conduși prin diferitele științe speciale, precum: științele naturale, fizice, chimia, fiziologia, matematica, etc.

În ceea ce privește *relele* ce provin de la *retăcirile judecătii și voinței omenești*, în contra acestora, clasele mai deșteptate ale omenirii pot opera pe două trepte; și anume:

1). Pe copii și pe adulții rămași în stare primitivă, „selbatică“, îi pot educa, sub conducerea științei pedagogiei; prin arta educațiunii.

2). În vederea celor adulți și retăciți, cari amenință societatea cu fapte distructive, regresiste, societatea este nevoită a se prepara, spre a-i împedea de la calea cea regresistă, prin instituirea de mijloace preservative, prin regule de-

terminate, *amenințări condiționale* preventive, numite „*legi penale*“ ; și, eventual, în caz de infracțiuni, prin *aplicațiunea exactă a acelor legi*, spre a li-se menține și asigura maximum de eficacitate prezervativă în viitor.

Prin educațiune și prin legi, avem ca scop, a face, ca toți oamenii ajunși la o suficientă deșteptare, să-și conformeze și conducă *voința*, în mod conștient și spontan, pe cât e posibil, numai după preceptele înțelegerii juste a interesului omnirii de a deveni, din ce în ce, tot mai bună și mai fericită.

Ezerciții. — 1). Ce treaptă este specia omenească în concertul universal ?.....

2). *Fenomenele* din univers au existență momentistă, ca obiecte, sau lucruri.—ori sunt niște *cursuri, procese* ; serii consecutive ?...

3). Cari formule de cugetare, și de vorbire corespund realității fenomenelor ? formulele substantivale, ori cele *verbale* ?...

4). Să ne încercăm a înțelege — întâi în sens *substantival*, și (dacă ne va fi greu a le concepe și înțelege în acest mod), să repetăm această încercare în sensul și metoda *consecutivismului* ;—de exemplu, unele idei ca acele, ce corespund la următoarele cuvinte : linie,—număr,—infinital,—fracțiune,—doime,—multiplicitate,—mișcare,—direcțiune,—celeritate,—egalitate,—diferență,—resărit,—apus,—nord,—sud,—spațiu,—timp,—trecutul,—prezentul,—viitorul,—cauză,—lege,—știință,—ade-

vér,—patrie,—temperatură,—măsură,—viață,—moarte,—
stare,—atingere,—pond,—conștiința de sine,—gradațiune,
negativul,—redacțiune,—gazetă,—misiune,—parlament,
dinastie,—iezuizmul,—ordin,—opuri poetice, muzicale,
—teatru,—bancă,—izvor,—armată,—academie,—tribunal
—astăzi,—o oară,—un an,—deceniu,—veac,—jubileu,—
centenar,—Niagara,—știință,—arta,—onoare,—crimă,—
examen,—premiu,....

5). Ce rol și pozițiune își atribuie omenirea pe pământ ?

6).—Din ce sorginți își ia originea răul, suferința ?...

7).—Să clasificăm pre oameni pe o scară gradată, în privința „*perfectiunii*“, adică după diferitele grade de „*reutate*“, de la maximum (antropofagii, trădătorii), și după gradurile de bunătate, filantropie, etc..

8). Să-i clasificăm în acelaș mod după gradurile de suferință, și după acele de mulțumire și *fericire*...

9). Diferitele graduri de nefericire și de fericire se provoacă prin *stări*, prin fenomene invariabile, ori prin *tranzițiuni*, ascendente și descendente ? *)...

10). Prin ce științe și arte combatem relele, ce provin în general din cauze nedependente de voința omenescă ?....

11). Prin ce știință și arte ne silim a forma și in-nobila caracterul oamenilor ; la copii, și la cei primitivi și selbatici ?...

12). Prin ce mijloace tindem a *preveni* comiterea de infrațiuni ?...

Problema Moralei.—Cei odată deșteptați se cu-

*) V. Psychologia, pag. 58. și 288.

vine să-i conducă pe ceilalți întru a ști, cum; și după ce regule să-și urmeze educațiunea; după ce *principiile fundamentale* să-și îndeplinească opera *pedagogică*, precum și cea *legislativă* și *judiciară*;—tinzând cu toate aceste sisteme de mijloace la idealul, ca *conduita bună, progresista*, să devină o *deprindere*, un obicei: să intre în *moravurile* oamenilor în mod universal.

Principiile fundamentale pentru conduita omenască bună, progresistă, fericitoare în general, se pot constitui în mod *sistematic*, științific. Ele formează știința despre *idealul* de obiceiuri sau *moravuri* raționale.

Această știință se numește *Morala (Etica)*.

Ezercițiul. 1). Ce se cuvine mai urgent să facă oamenii cei deșteptați, în raport către ceilalți, atât în interesul acestora, cât și în respectul tuturor oamenilor în general?...

2). Din ce principii se constituie *Morala*, ca știință?

3). S'ar ști dirige oamenii *fără* lamuririle științifice, *fără* știința *Moralei*, — în modal cel mai perfect posibil, spre a ajunge omenirea la maxumul de fericire?

4). În special, ar ști, cum să se conducă arta *educației* celor tineri, și a celor în stare primitivă, *selbatică*? ...

5). Ar ști *legislatorii*, — *fără* principiile științifice din *Morală*, — cum să constituie în mod just, în interesul omenirii, diferitele *legi*, fie civile, fie penale? ...

6).—Ar ști,—sub aceeași condițiune negativă, *judecăto-*

rii, magistrații în general, guvernanții, etc., să conducă, societatea omenească în bine în modul cel mai just, și în măsura cea mai mare posibilă ? ...

7).—Se simte, deci, *necesitatea* de a se întemeie și dezvolta,— spre cunoștința tuturor,—principiile fundamentale și necontestat valabile pentru *conducerea voinței* oamenilor ? ...

8).—Cum s'ar pute deci, defini, prealabil problema esențială, la care este să corespundă știința specială numită *Morala* ? ...

Scopul rațional: perfecțiunea.—Omul, și societatea omenească, nu-și poate propune ca *scop ideal rațional*, alta, decât a nu comite nici o faptă distructivă, degradatoare, regresistă; și a îndeplini, din contra, cât s'ar pute mai mărețe și mai multe fapte *folositoare progresului omenirii* în bine și fericire; cât s'ar pute mai mari și mai multe *fapte progresiste*; ceea ce se numește, a înainta în graduri de *perfecțiune*, de aptitudini și tendințe în bine, în favoarea omenirii în general.

După acest punct de vedere, oamenii diferă unii de alții în măsură considerabilă. Se poate constitui o adevărată scară de asemenea graduri în privința bunătății sau perfecțiunii pozitive, și contrarul său *negativul* perfecțiunii; și anume, plecând de la omul *indiferent*, și marcându-i perfecțiunea cu *zero-grad* (0), pentru oamenii bine dispuși și *folositori* în diferite măsuri vor corespunde gradurile pozitive (+1, +2, +3...) până la *maximum*; la supremul înțelept și filantrop (...+n).

Plecând apoi tot de la zero-grad de perfecțiune, găsim încă, din nefericire, din cauza vrâstei tinere a omenirii, un oare-care procent din total, cari sunt în stare

nesatisfăcătoare, vătămători și pernicioși, lor inșile și altora, în diferite măsuri. Ei sunt în caz de *negativul* perfecțiunii.

Stările acestora urmează să le marcăm, pe scara începută mai sus, cu graduri negative (—1,—2,—3...)— până la macsimul de defecte, de răutate și perniciozitate;—până la antropofagi și asasini, cari distrug corpul oamenilor; și până la trădători și calomniatori, cariucid oamenii în privința morală, (...—n)

Scara gradurilor de perfecținne.

+ n
.
.
+ 3
+ 2
+ 1
0
— 1
— 2
— 3
.
.
.
— n

Față cu această scară de graduri, în cari diferă oamenii în privința perfecțiunii, atât în bine sau perfecțiune pozitivă, cât și în rău, sau negativul,—necesitatea rațională, ideală, este trebuința progresistă, cuviința de a *trece*, și înainta de la gradurile negative maxime către graduri maxime pozitive; dinspre—n-grad către + n.

Aci este de observat, că nu numai indiviții omenesți pot să difere unii de alții pe asemenea scară de graduri,

dar și unul și același om poate *trece*, în diferite timpuri, de la unele graduri de perfecțiune la altele.

Progresul (—și regresul) omenirii atârnă, și variază, în sens direct, în raport cu *procentul* și *gradurile* de perfecțiune a indivișilor.

Exercișii. 1). Ce își poate propune omul ca *scop rașional* al vieșei sale ?...

2). Din punctul de vedere al perfecșionii, pe ce scară se pot considera că diferă oamenii ?...

3). Dar unul și același om se poate schimba de la unele graduri la altele ?...

4). Ar progresa omenirea, dacă toșii oamenii ar rămâne indiferenșii ?...

5). Ce s'ar întâmpla, când toșii, ori minimum 50 procent, ar fi vătămători și pernicioși, în diferite graduri ?

Scopul subiectiv : fericirea.—Pe lângă necesitatea rașională de a ajunge fie-care om cât se poate mai perfect și mai folositor pentru binele omenirii în general,—fașă cu neajunsurile și suferinșele la cari se vede supus, fie-care om este animat de *tendinșa subiectivă*, de a fi scutit de or-ce grad de neajuns și suferinșă ; și, de a se bucura, din contra, tot-deauna, de o bună-stare, și chiar *fericire* cât s'ar pute mai mare, mai sigură și mai durabilă.

Acesta se poate numi punctul de vedere al *fericirii*.

Oamenii diferă unii de alșii și din acest punct de vedere pe o întinsă scară de graduri.

Starea *indiferentă* se poate marca drept *zero-grad* (0) de fericire. Diferitele graduri de mulțumire, plăcere, bucurie și fericire urmează a se însemna ca *graduri pozitive* (+1. +2. +3,...); până la maximum de fericire (...+n).

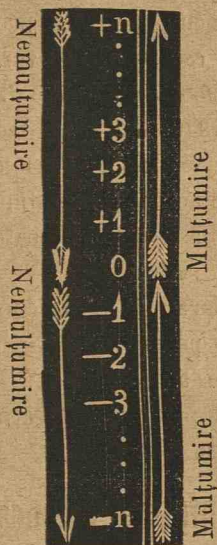
Plecând apoi în sens contrar, găsim, din nefericire, diferite graduri de nemulțumire, supărare, întristare, durere, suferință :—faze de *nefericire*, cari se pot considera ca opusul său *negativul* fericirii (—1 grad,—2,—3...),—crescând până la maximum, la o stare ne mai suferibilă (...—n.)

Nu se cuvine să scăpăm din vedere, că, precum nemulțumirea și nefericirea, tot ast-fel și mulțumirea și fericirea, nu o simțim decât prin *tranzițiuni*; întâia prin *tranzițiune descendentă*, și adoua prin *tranzițiune ascendentă*.

Față cu această variațiune în graduri de fericire, tendința subiectivă, progresistă, este, de a se urca, sau a *înainta* în sensul *ascendent*; după figură, dinspre —n-grad către +n *)

*) V. *Psychologia*, pag. 58, și 288.

Schema condiției fericirii.

278.670

Influența reciprocă între perfecțiune și fericire variază în general în *sens direct*; adică, cu cât omul e mai perfect, cu atâta devine și mai fericit; și cu cât e mai fericit, cu atâta se dispune mai mult pentru fapte progresiste în general. Tot asemenea se întâmplă și în *sens invers*: adică scăderea uneia din aceste două stări face să scadă și cealaltă în măsură proporțională.

Ezercițiū. 1). De ce tendință subiectivă sunt animați oamenii în mod constant?...

2). Pe ce scară de graduri diferă ei unii de alții în privința fericirii și a negativului său, a nefericirii?...

3). Pot ei trece, cu timpul, de la unele graduri la altele?...

4). Care e mijlocul, pentru a provoca emoțiuni, plăcute și neplăcute? *este starea* invariabilă într'un fel de dispozițiune, ori *tranzițiunea* dela o dispozițiune, la alta?...

5). *In care sens* trebuie să se facă tranzițiunea, pentru ca să provoace sentiment de mulțumire?....

6). Ajungând cineva la macesimul de fericire, prin ascendență la gradul $+n$, mai poate el *înainta imediat* tot în sus în acest sens?..

7). Ce trebuie dară să se întâmple cu el mai întâi în mod inevitabil, pentru ca să-i fie posibil a înainta iarăși în tranzițiune ascendentă?....

8). *Ce influență* pot avea perfecțiunea și cu fericirea, reciproc, una asupra alteia?...

Demnitatea omenească.

Pe scara ființelor animate cunoscute, în fiecare *spită* sau *specie*, indiviții, ce o constituie, se *înțeleg* mai bine între ei; se *ajută* cu mai multă *simpatie* între dinșii; și, din această cauză, ei se interesează în gradul macesimal fiecare *de specia sa*. Astfel, de exemplu, albinele, de albină; furnicile, de furnică;—și așa mai departe,—vespii, castorii, lupii, elefanții, câinii, momițele;—fiecare de specia sa.

În acest sens, și din *asemene cauze*, oamenii se interesează în gradul cel mai înalt—de oameni; de *specia omenească*, sau *omenire*.

Pe citata scară a ființelor animate, specia aceasta *se distinge*, — din punct de vedere omenesc, și în interesul oamenilor, — prin complexul aptitudinilor sale intelectuale, în măsură excepțională.

Unele specii, inferioare, ce e drept, întrec pe om mult de es. prin volumul lor, prin forța lor musculară; altele prin facilitatea lor de locomițiune și transport, prin zbor și înot; altele prin vedere acută, altele prin miros fin, prin îndelungarea vieții, prin capacitatea de a răbda; etc.

Omul le întrece în mare măsură prin un *complex total* de aptitudini distinse, *intelectuale și manuale*. El își formează în cursul vieții un număr de dispoziții aproape excepționale; și anume, mâinainte de toate aptitudini pentru asociare solidară, ajutor mutual, construcțiuni; etc.

El își poate *asigura* până la un punct existența față cu neconținutele pericole, ce-l amenință, și chiar îl ajung. Prin *științele și artele igienice, medicale, chirurgice, farmacologice*, etc., el își apără organismul său cel prea complex, prea gingaș și ecpus. Prin știința și arta *pedagogiei*, prin devotamentul misionarilor la triburile încă selbatice, prin instituțiunile filantropice, el îi innobilează neconținut pre cei mici și pre cei needucați încă. Prin *justiție* proteje pre cei ne-

dreptățiți. Prin *legislațiune* face ordine în societate în general. Prin diferite instituțiuni *umane*, el ajută pre cei neputincioși. Prin *artele frumoase*, etc., specia omenească se înobilează încă și mai mult.

Ca *încoronament* la toate aceste mijloace și instituțiuni nobile în raport cătră omenirea de astăzi s'ar puté considera *congresul interparlamentar*, cu comisiunea sa permanentă pentru arbitrajul internațional și *pacea universală* în omenire : precum și diferitele instituțiuni și societăți pentru *protecțiunea* chiar a animalelor inferioare.

Specia omului descoperi producerea *focului*; apoi avu de reprezentanți pre unele persoane eminente, precum : mari *filantropi*, ca Socrat, Isus, Traian, Schiller, Victor Hugo, Bărnuț, Maiorescu, Alecsandri, Renan, etc.;—*legislatori*, ca Licurg, Solon, etc. ;—inventatorul *tipografiei*,—Gutenberg ;—unii, cari au aflat *mersul pământului* cu noi cu tot,—Copernic, Kepler, Galilei, Laplace, Newton, Flammarion, etc. ;—alții, cari au aflat utilizarea *vaporului* pentru transport, pe uscat și pe apă,—Stephenson, Watt, Fulton, etc.;—alții, cari au combinat *telegrafia*,—Morse, etc. ;—alții, cari au inventat mașina de cusut, Hunt, Howe, etc. ;—inventator al *fotografiei*, Daguerre, etc. ;—al *stenografiei*,—Willis, Gabelsberger, etc. ;—unii, cari au ajuns la o adâncă înțelegere a *legilor naturei*,—Lamarck, Darwin, Haeckel, Schramm, Conta, Sturdza, Béchamps, etc. ;—au descoperit *microbi*;—Pasteur, Koch,

etc. ;—eclarajul electric, telefonia, fonografia,—*Edison* ;
alții au aplicat psihologia la *fericirea copiilor*, și la
adeverata lor *educațiune*, Rousseau, Pestalozzi, Froebel,
etc. ;—au fărmeat omenirea prin capodopere de *artă*,—
Fidias, Pracsiteles, Rafael, Shakespeare, Dante, Goethe,
Talma, Garrick, Rachel, Ristori, Rossi, Bărescu, Paga-
nini, Patti, Duse, Barbi, etc. etc.

Cu tot restul de selbătăcie, de antropofagie, de sclavaj și de rezboae, cu toată tirănia, superstiția, cu toate asasinatele și calomniile, ce întuneacă încă fruntea omenirii,—prin citatele aptitudini *filantropice*, și altele asemenea, — prin care ea își poate procura în parte înalte mișcări de fericire,—specia omenească ș'a câștigat, *în ochii seși*, în aprecierea sa, o pozițiune distinsă. Ea se recunoaște drept o *specie demnă* de o apreciere favorabilă, simpatică în general. În consecință, fiecărui individ omenesc i se atribue o valoare, o demnitate incomparabil mai înaltă, decât oricărei altei ființe sașu specii animale.

Aceste sunt „titlurile“, pe baza cărora omenirea își permite a duce un rol *dominant* pe pământ, pe cât numai îi este posibil : — a ocupa *pentru sine* teritoriile, apele, vegetațiunea și animalele ; a le aservi necondiționat ; a le consuma ; a le utiliza, cu un cuvânt, pentru conservarea și progresul seșu propriu.

În sensul demnității omenești în general, fiecare persoană se prețuește și se stimează ca *om* în măsură corespunzătoare e.

Această prețuire de sine se numește conștiința demnității sale de om : și e baza mulțumirii de sine numite *amor-propriu*.

Fiind că oamenii diferă unii de alții în privința perfecțiunii, în graduri pozitive și negative, gradul demnității personale a fiecăruia este în *raport drept* cu gradul perfecțiunii sale *reale*. Astfel, unii oameni se consideră ca având diferite graduri de demnitate, iar alții se zic nedemni, iarăși în diferite graduri negative de demnitate.

Actele de voință și faptele, cari nu urmează în mod armonic din tendințe progresiste, se numesc acte nedemne, nemorale, fapte rele, *regresiste*;—și din contra, actele de voință, cari urmează în mod armonic din acele tendințe, se consideră fapte *progresiste, morale*. Acestora li-se recunoaște valoare morală *pozitivă*; pe când celorlalte contrare valoare *negativă*.

Toate aceste variază în diferite graduri.

Rațiunea, adică judecata mai înaltă, recunoaște, că *nu* se cuvine să se comită acte de voință nemorală, sau de valoare morală *negativă*; ci, din contra, numai acte de valoare morală *pozitivă*; acte *progresiste*, adică *favorabile scopului suprem*,

perfectiunii și fericirii *omenirii* în general, în gradurile cele mai mari posibile.

Ezerciții.— 1). De care specie se interesează or-ce individ animat în măsura cea mai mare?...

2). Pentru ce?...

3). În ce privințe sunt oamenii *inferiori* unor animale inferioare?...

4). În ce privințe oamenii sunt *superiori* față cu celelalte specii animale?...

5). Din ce cauze și pe ce titluri *omenirea* duce un rol dominant pe pământ?...

6). *Cui* îi e folositoare *omenirea*?...

7). Ce se consideră la *omenire* ca demnitate distinsă?...

8). Cum ar pute fi considerată specia *omenească* de către animalele, pe cari oamenii le *consumă*, le *vênează*?...

9). De câte feluri de valoare sunt actele de *voință*?...

10). Dacă *omenirea* ar înceta a exista, se poate admite, că lipsa ei ar ezercita o influență considerabilă asupra lucrurilor *ecstra-omenești*?...

Sentimentul moral și Conștiința morală.

După deprinderea noastră de a cugeta și simți, de câte ori vedem îndeplinindu-se niște acte de *voință*, cari sunt în *disarmonie* cu nobilele dispoziții *omenești*, și *contrare interesului general* al *omenirii*, această *privelște* sau *informațiune* ne provoacă în dispoziția noastră *sentimentală* un

eurent *contrar* cu dispozițiunile psihice normale ; o emoțiune *convulzivă* : ceea ce ne cauzează o emoțiune *dureroasă* :—de exemplu, când vedem un act de falșitate, de nedreptate, de crudime ; când aflăm despre persecuțiunile religioase ; condamnarea lui Socrat, a lui Isus, a Janei d'Arc ; atrocitățile incvizitei ; persecuția lui Galilei ; asasinarea lui Mihai-Viteazul : a lui Lincoln, a lui Horea, alui Tudor Vladimirescu, etc.

Din cauza aceleiaș dispoziții de cugetare și simțire, de câte ori vedem ori aflăm, că se îndeplinesc niște acte de voință demne, *conforme* cu aptitudinile omenești—distinge, fapte *progrese*, în favoarea *scopului omenesc ideal*, vederea, sau și numai știrea despre asemenea fapte ne provoacă un curent de *emoțiune plăcută* : o plăcere, care variază în diferite graduri, după importanța faptelor considerate.

Această aptitudine sentimentală se poate pune în joc și numai prin simplă *imaginațiune și fantazie*. Astfel, când vedem reprezentându-se prin artă niște scene și întâmplări mișcătoare, ori și numai audim povestindu-se asemenea întâmplări, ne simțim cutremurați de groază, de milă, de revoltă : ori, la caz, ne vedem pătrunși de bucurie, iubire și recunoștință.

Dispozițiunea emoțională, prin care se ezercită

involontar asemenea criteriu asupra naturei faptelor, se numește *sensibilitate morală*; actul însuși, ce se efectue în asemenea cazuri, se zice *sentiment moral*.

Pe lângă această aptitudine de criteriu, mai avem apoi și capacitatea de a *judeca* și *aprecia* prin raționare saă cunoștința, cari acte de voință și fapte decurg armonic din dispozițiile omenești *progresiste*, în favoarea omenirii în general, și cari sunt în contradicere cu ele și cu interesul umanității.

Această capacitate mintală, rațională, se numește *conștiința morală*.

Sentimentul moral și conștiința morală se află în strinsă legătură de influență reciprocă.—Ele nu sunt deplin deșteptate la începutul vieței omului; ba, pot să remână foarte tàmpe saă nesensibile și în cursul vieței; astfel, fiind ele de o înaltă importanță pentru interesul fericirii omenirii, se vede necesitatea, de a le *deștepta* și perfecționa, prin *învățatură*, și *educațiune*; prin *exemple* și *exerciți*; *clarificându-se* și mai complet prin întreaga știință a Moralei.

Ezerciți. 1). Ce aptitudine sentimentală de criteriu avem față cu diferitele acte de voință?...

2). Numai prin întâmplări reale, efective, se pune în jõe sensibilitatea, sentimentul moral, și conștiința morală?...

3). Aptitudinea de sentiment și conștiință morală sunt înnascute? adică, prezintă ele măsimum de sensibilitate și perfecțiune de la începutul vieții?...

4). E indiferent pentru fericirea omenirii dacă oamenii au ori nu deșteptat sentimentul și conștiința morală?...

5). Ce trebuie, deci, să facem cu copiii și cu oamenii în stare primitivă și selvatică?...

Motivele acțiunilor.

Suferințele omenești.— Cursul *vieții* omenești este un șir, sau mai bine, zicând mai multe serii paralele de procese fiziologice și psihice combinate, efectuate de către diferitele organe, sisteme sau aparate constitutive și asociate, sub dominațiunea aparatului cerebral și a agentului mintal.

Acest complex de cursuri vitale se *turbură*, atât în laturea sa fiziologică, cât și în cea psihică, conștiință și senzitivă sau sentimentală, îndată ce îi lipsește *temperatura* internă de $+37^{\circ}$, ori că cea ecsternă se scoboară pe la -40° , ori se urcă pe la $+50, +60^{\circ}$; — îndată ce îi lipsește *aerul* curat timp ca de o minută; ori că e ținut *fix* timp de vreo oară, ori mai multe; — îndată ce îi lipsește *nutrimentul* ori *apa* timp de mai multe oare; — precum și atunci, când în nici o stare a sa nu poate face nici o *variațiune*; și

când e condamnat la singurătate absolută pentru un timp mai îndelungat.

Agentul nostru simțitor nu suferă mai puțin atunci, când e lipsit de mijloacele de rezervă pentru a-și satisface și în viitor trebuințele : de asemenea, când se vede *desprețuit* de către alții ; când îi este imposibil a ajuta pe cei neputincioși : când își vede pe membrii familiei sale ori pe amicii sei în stări nefavorabile, ori amenințați de pericol : — suferă în gradul cel mai mare atunci, când s'a întâmplat, de a comis vre o faptă rea, ori a omis a îndeplini o faptă bună ; și, în consecință, se simte motivat a se neprețui sau chiar *a se desprețui* pre sine însuși.

Față cu această serie de suferințe și turburări, dela sine ni-se constituie *șcara necesităților* omenești fundamentale și perpetue.

Îmboldit de aceste necesități imperioase, agentul mintal se silește a și-le satisface neconținut.

Necesitățile se zic *mobile* și *motive* ; și în conformitate cu ele, agentul dirigent își propune satisfacerea lor. Tendințele de a le satisface apoi se numesc *scopuri* ale acțiunilor omenești.

Mobilul egoistic,—și mobilul altruistic. În starea cea mai primitivă, la copii, la selbatici, etc., tendințele urmăresc ca scop propria și nemijlocita satisfacțiune personală ; disconsiderând interesul

altora. Asemene mobil se caracterizează de *egoistic*.

Cu cât apoi cultura, și educațiunea în general se îndeplinește în un grad mai înalt, cu atâta mai mult sentimentul și conștiința morală se deșteaptă și se dezvoltă; și face, ca omul să țină seamă tot mai mult de *scopul ideal al omenirii*; și astfel să se decidă din ce în ce tot mai hotărît și mai constant, a urma cu faptele sale după interesul societății omenești în general. — Asemene tendința saŭ motiv se zice mobil simpatetic saŭ *altruistic*.

Mobilul *de simpatie personală*, excluzivistă, are valoare aproape zero: valoare pozitivă considerabilă aŭ motivele saŭ mobilele de simpatie rațională, umană, cătră or-ce om, pentru că *e om*; nu pentru că e cutare persoană, și nu alta.

Mobilul *simpatetic* saŭ *altruistic* este favorabil scopului rațional al vieței omenești; și din această cauză i-se atribue *valoare morală pozitivă*.

Mobilul *egoistic* poate să imprime voinței uneori tendințe *regresiste*, adecă distrugerea intereselor altora: când apoi i se atribue valoare morală *negativă*.

Dacă omul tinde a-și procura bucuria, ce rezultă din faptele progresiste, asemenea mobil, e egoistic, ce e drept; ânsă, de oară ce motivează

fapte progresiste, de valoare pozitivă, de aceea, și el e considerat ca având aceeași valoare, adică pozitivă; caz de *egoism moral*.

Este evident, pe de altă parte, că or-ce mobil *antipatetic*, care adică duce la fapte distructive, regresiste în sens general, nu va putea avea altă valoare morală decât *negativă*,

Inteligența practică.—Pe cât omul n'ar fi ajutat de nimene, ci lăsat de cătră toți în totală părăsire, i-ar fi absolut imposibil a-și întemeia singur, un trai suferibil macar. Eremitul retras în locuri singuratice nu duce o adevărată viață; ci suferă un șir de privațiuni; ecspus la continue pericole.

Astfel, omul cel mai *egoist*, voind a-și procura mactumul de avantaje și mulțumiri, nu poate ajunge la acest scop, decât ajutat și de cătră ceilalți oameni; și pentru ca să merite asemenea ajutor, se vede nevoit a conlucra și el în sens *progresist*, în favoarea semenilor săi. Cu alte cuvinte, chiar și inteligența practică sau prudența cea mai egoistică încă ne îndrumază la *conducerea progresista* sau morală.

În *rezumat*, omul și omenirea simte un număr de *necesități*, pe cari tinde a le satisface, parte în sens egoistic, și parte în sens altruistic sau simpatetic. Egoismul poate să fie nemoral, indi-

ferent, și moral ; simpatia personală exclusivă e de o valoare rațională minimă ; simpatia generală, cătră or-ce om, e de valoare morală pozitivă ; antipatia nu poate fi decât de valoare negativă.

Ezercițiu.—1). Care e lista necesităților omenești fundamentale ?...

2). De câte specii pot să fie mobilele acțiunilor omenești ?...

3). De ce valoare poate să fie mobilul egoistic ?...

4). Dar mobilul altruistic ?...

5). Cel simpatetic ?—Cel antipatetic ?...

6). Cum își poate ajunge scopul omul egoist, dar doritor de fericire ? Prin izolațiune și prin refuz de a da ajutor societății, ori totdeauna prin darea unui asemenea ajutor ?...

7). Cari sunt, în rezumat, mobilele acțiunilor omenești ?...

Legea morală.

Necesitatea superioară.—Cursul vieții *omenești* este un complex de cursuri paralele de viațe omenești personale.

Din cauza complicațiunii organismului omenească, și din numeroase alte cauze, cursul vieților personale suferă adeseori diferite turburări ; cari uneori ajung la așa grad, că agentul dominant în organismul persoanei se crede constrins

a renunța la viață; și se sinucide. Pe de altă parte, și organismul social, omenirea, este neconținut bătuită de diferite suferințe, precum: foamete, tirănie, sclavaj, boli, epidemii, mizeria și pauperismul original, perzecuții, rezboae, și alte plăgi.

Toate aceste reduc perfecțiunea și fericirea oamenilor în o măsură considerabilă, Cu toate aceste ânsă, tot îi mai rămâne, chiar în faza actuală, un considerabil contingent de mulțumire, care îi menține, în general, gustul vieții: mulțumirea de a trăi. Și apoi, *viața omenirii făcând parte integrantă din marele concert de viață universală*, acesta este un *motiv adevărat superior*, abstract, pentru care nu putem a nu admite valoarea vieții și fericirii omenirii *în sens ideal și nediscutabil*.

Motivați prin aceste considerațiuni reale, nu putem a pune la îndoială macar, că nu numai în interesul restrins al omenirii, interes mare în sine,—dar și în interesul superior,—or cât de microscopic ar fi el în raport către totalul universului,—este *legitim și necesar*, ca voința omenească în general să urmeze în conformitate cu conservarea vieții omenești, cu progresarea ei în perfecțiune și fericire.

Iată dară un principiu superior, cu care sun-

tem ținută sau *legați* a ne conforma *necondiționat*: necesitatea sau obligațiunea de a *nu împedea* progresul unei *porțiuni din univers*—a omenirii; și în acelaș sens, de a ajuta în mod activ, pozitiv, progresul acelei porțiuni în graduri cât se poate mai înalte;—pe de o parte, necesitatea negativă, de a *nu comite* nici un act de voință *regresist*; nici un act de injustiție sau nedreptate; și, în acelaș timp *necesitatea pozitivă*, cuviința și chiar obligațiunea, de a *voi* și a îndeplini în mod efectiv numai acte *progresiste*; fapte bune, folositoare interesului omenirii în general.

Esența legii morale.—Necesitatea, sau obligațiunea *negativă* de a nu voi și a nu comite acte de injustiție, ci a fi totdeauna just, a voi și a ezercita totdeauna justiție sau dreptate, — apoi necesitatea sau obligațiunea pozitivă, de a voi totdeauna binele omenirii în general, aceste doué faze de necesitate obligatorie în mod superior, această necesitate unificată de apărare și progres pozitiv se numește *lege* superioară generală; *legea morală*.

Când un om se sinucide, el distruge o porțiune din omenire, o porțiune reprezentată prin fracțiunea: $\frac{1}{1500,000,000}$

Dacă omenirea întreață s'ar sinucide, prin aceasta, ea la rândul seă, ar împedea, de aseme-

nea, posibilitatea de fericire a *unei* porțiuni oarecare din totalul *universului*.

Rațiunea imparțială, supra-omenească, nu poate aproba nici una nici alta.

Nu e mai puțin strictă nici obligațiunea pozitivă de a coopera, prin muncă combinată, întru a înainta perfecțiunea și fericirea efectivă atât a noastră, fiecare pentru sine, cât și a omenirii în general: înălțând prin aceasta fericirea unei oricât de mici porțiuni din univers.

În scurt, legea morală e constituită din principiul *justiției* și a *bunei voințe*.

Ezerciții.—1). Ce fel de *plăgi* bântue omenirea mai des ?...

2). Nu e viața omenirii o parte integrantă din complexul vieții universului ?...

3). Care e esența *legii morale* ?...

4). E *legitimă* legea morală din punct de vedere mai înalt, decât omenesc ?...

Sanctiunea legii morale.

Sanctiunea rațională. — Să considerăm omenirea în o serie de modalități în privința procedurii oamenilor unii către alții.

Să presupunem mai întâi *maximul de egoism*; că toți oamenii, că fiecare om aparte, ar tinde

a distruge pre alții, spre a se înălța el. Ce ar rezulta din aceasta ? macsimul de bine ? Ba, din contra, mai sigur este, că ar rezulta *macsimul de rău* ; și cu cât s'ar porni cu tendințe regresiste un procent mai mic dintre oameni, cu atâta reul ar fi mai mic : respectiv s'ar reduce la minima sa măsură.

Rațiunea recunoaște, că respectarea în fapt a legii morale ni se impune logic în mod superior și necondiționat ; drept un ce *sacru*, inviolabil, și salutar, în gradul cel mai înalt. Ea constată și recunoaște, că legea morală e sorgintea, de la care derivă macsimul de perfecțiune și de fericire pe pământ. Din cauza aceasta, omul o respectează, drept un principiu sacru.

Acest respect rațional se zice *sanctiunea* rațională a legii morale.

Sanctiunea practică.—Inteligența sa și prudenta practică constată, că, dacă nu s'ar respecta legea morală în mod efectiv, omenirea ar fi supusă la diferite neajunsuri și suferințe ; la caz, chiar la totala sa dezorganizare ; la macsimul de nefericire ;—că, prin urmare, este de interes imperios, ca toți oamenii să se conformeze cu legea morală ; adică să fie *drepți și voitori de bine* ; să practice *justiția și caritatea*.

Această cunoștință s'ar pute considera ca *sancțiunea practică* a legii morale.

Unanimitatea sancțiunii.— Dacă și unele specii de animale, de exemplu, din patrupede, unii câni, unele pisici, vite cornute, și altele, arată, în anume cazuri, că au simțul binelui și al răului, căutând a se ascunde când sunt surprinse că au comis o faptă rea, — ajutându-se și apărându-se reciproc în mod solidar, — cu atâta mai mult oamenii. Ei, pe treapta cea mai joasă a deșteptării lor chiar, și astfel pe toate treptele culturii, au dispoziția de *sentiment moral*, și, printr'insul, recunosc în principiu necesitatea legii morale.

Până și criminalul, în momentele de confuziune, în cari se decide, și comite crima, și atunci, în prada virtejului unei furii sau beții distructive, nu încetează a recunoaște, că ceea ce face, e un lucru de dezaprobat, de nedorit în general, a se comite, știind, că, cu cât asemenea fapte s'ar generaliza mai mult, cu atâta și el însuși ar fi mai mult ecspus : ba, după comiterea distrucției, se simte turburat ; caută a se ascunde ; fuge, ca să nu fie găsit. Altul nu poate suporta mult sfâșierea *muștrării de conștiință*, și se denunță singur ; prezentându-se dinaintea autorităților ju-

diciare și cerënd, să-l salveze de acele torturi, prin aplicarea unei pedepse.

Cu alte cuvinte, toți recunosc și proclamă sanctitatea sau sancțiunea legii morale.

Dacă la unele triburi se admite, de exemplu, ca veduvele să fie ucise la moartea bărbatilor lor, aceasta nu însemnează, decât că unii oameni n'au ajuns încă a înțelege just legea morală; ci zac în retăcirii principiale: dacă unii criminali predică jaful și omorul, aceasta iarăși nu însemnează, decât că unii ca aceștia, chiar de ar fi vorbind din convicțiune, înțeleg fals rolul legii morale; și uită, că, cu cât așazisul principiu al lor s'ar pune în aplicațiune de cătră un procent mai mare din omenire, cu atâta mai mult ar fi expuși și ei înșiși; iar când s'ar pune în aplicațiune în total, atunci și ei ar fi cu siguranță sacrificați, ca și toți ceialalți oameni.

De la proletar și cerșitor până la milionar și monarh, de la filantrop până la calomniator și asasin, toți simt, că avem nevoie, reciproc, unii de alții, în mod solidar; că fiecare se simte mai în siguranță, putënd conta unii pe ajutorul altora în or-ce caz eventual de pericol.

Din asemenea considerațiuni se vede, că legea morală e recunoscută și sancționată de cătră *toți oamenii în general.*

Ezerciții.—1). Nu cumva legea morală e o funcțiune omenească arbitrară, nejustificată prin dreapta rațiune neinteresată ?...

2). În ce constă sancțiunea rațională și cea practică a legii morale ?...

3). E admisă ea în principiu în *unanimitate*, ori numai în mod accidental ?...

4). Cui folosește *solidaritatea* între toți oamenii ?...

Gradurile de garanție a legii morale.

Gradele de cultură și divergența de caracter.

Dacă sancțiunea legii morale este generală, nu este tot așa cu *garanția* pentru îndeplinirea ei în fapt.

Intr'adevăr, din acest punct de vedere putem împărți omenirea pe o întinsă *scară de graduri*.

Unele porțiuni din omenire se află astăzi pe unele trepte de deșteptare, altele pe alte trepte; de la triburile în stare curat selbatică, până la treapta supremei civilizațiuni »moderne«.

La oamenii de pe treapta cea mai primitivă, cea mai »joasă« de deșteptare, cultură și conștiință morală, garanția naturală a respectării legii morale este, în general, minimă. La treptele saū păturile ceva mai deșteptate, mai culte, ea este, în general, ceva mai însemnată: și astfel, *în raport drept cu măsura adevăratei culturi*, garanția îndeplinirii saū respectării legii morale

este din ce în ce tot mai sigură și mai considerabilă.

Bunătatea inimei saū a caracterului ānsă nu atārnă strict numai de la cultura efectivă, ci și de la *ereditate* și de la misterioasele dispozițiuni cerebrale : din această cauză, nu numai în pătura cea mai cultă, dar *în toate păturile* se pot găsi indiviđi, acāror sentiment moral este deștept, conștiința morală clară, orī inteligența în general luminată ; așa, că, la această clasă de oameni, garanția e în «inimă» lor, adecă în dispozițiunile constante ale *caracterului lor*. Ei nu pot călca legea morală ; asemenea lucru le este imposibil.

Această fericită dispozițiune s'ar puté numi *garanție originală, internă*.

Mēsuri preventive.—La unii oameni, se găsesc pe toate treptele civilizațiunii, unele dispoziții primitive simplu animalice, egoistice, antipatice, și altele speciāle omenestī, precum : lācomia, invidia, falșitatea, cruđimea, îngāmfarea, și atrocitatea . . . prin cari oamenii se scoboară pe scara gradurilor perfecțiunii *mai jos, decāt simplele animale* ; fiind mult mai periculoși semenilor lor decāt ele.

În vederea acestor inconveniente și chiar pericole pentru omenire, societatea s'a gândit, să găsească și să stabilească niște mēsuri de preser-

vare ; și la caz, chiar de apărare ; cu alte cuvinte, niște mijloace de *garanție esternă*.

În scop de prezervare s'au instituit mijloacele educative, sau instrucțiunea și *educațiunea* în general ; prin care societatea tinde a face să se formeze *caractere* bune, progresiste, *morale*.

Ezerciții.—1). Pe ce trepte diferă oamenii în privința culturii și a caracterului moral ?...

2). În ce fel de *raport* stă criminalitatea către gradurile de cultură și de caracter moral ?...

3). Numai printre oamenii *culți* se găsesc caractere morale ?...

4). Nu întrec unii oameni în privința criminalității chiar pe animalele feroce ? ..

5). Care este mijlocul *normal preventiv* pentru a face să scadă nivelul criminalității, și să se înalțe, din contra, nivelul moralității ?...

Instituția penală.

Motivul legilor penale.—Cu toată instrucțiunea și educațiunea, unele persoane vin încă uneori în așa împrejurări și dispoziții, că se hazardează a comite acte distructive, *regresiste* în general ; fapte rele sau *imorale* ; mai cu seamă în speranța, că nu vor fi descoperite ; uneori chiar și în fața oamenilor.

În vederea acestei triste și dureroase dispozi-

țiunii, societatea dedemult încă a stabilit niște reguli sau *legi* contra făcătorilor de rele, sau a infractorilor; dispozițiile legale numite *legi pedepsitoare* sau *penale*.

Aceste sunt menite a fi adeverate *garanții externe*, că legea morală va fi respectată.

Ele se institue și se mențin în mod *provizoriu*; adică până atunci, când educațiunea generală va putea satisface în mod preventiv la această adâncă și reală necesitate socială: când apoi, legile penale sau represive vor deveni, treptat, treptat, superflue, și vor fi lăsate în părăsire.

Bazele legilor penale.—In *vrîsta și starea primitivă* a societăților, atât în trecut, cât și în prezent, principiul represiunii sau a pedepsei este până și astăzi, — reacțiunea primitivă și elementară a celui lovit în contra atacatorului: — «sânge pentru sânge», — «ochi pentru ochi»: — »cap pentru cap« — »dinte pentru dinte«: — »moarte pentru moarte«; etc.; în general, *rezbunarea*, mai mult privată, decât din partea autorității constituite. Apoi chiar din partea societății, în asemenea fază de cultură nu numai omul privat, dar chiar și statul, legislatorul, ficsează pedepsele de ordin în măsură aspră; de es. deodată moartea, chiar și pentru abateri mai neînsemnate.

Aceasta este o esagerare, ce nu se poate apro-

ba de cătră rațiune : având caracterul unei nedreptăți, prin un grad în plus : sau o parte de pedeapsă nejustificabilă prin infracțiunea respectivă : cu alte cuvinte ea poartă un *adans de infracțiune* sau distrucțiune din partea resbunătorului.

De altă parte nici ca scop rațional sau practic, nu e suficientă rezbunarea, satisfacțiunea emoțională, atât a individului lovit de cătră infractor cât și a societății sau a statului. Intereșul atât rațional cât și practic este, ca să nu se comită infracțiuni : *cel puțin* în viitor : adecă *după comiterea celor deja consumate*. Din acest motiv, unii legislatori adoptă, ca normă, principiul *corecțiunii* : și pentru aceasta dispun, ca infractorii să fie internați în institute de corecțiune, de educațiune.

Presupunând însă că corecțiunea s'ar putea îndeplini chiar în măsură perfectă, că adecă, *fiecare* infractor, *după prima lui infracțiune*, ar fi, cu siguranță, prins, și complet corectat, pentru viitor, — totuși ni-se formează întrebarea :

Oare prin corectarea tuturor infractorilor — după prima lor infracțiune, s'ar ajunge scopul rațional constant, — progresul în perfecția și fericirea omenirii în general *în gradurile cele mai mari* *posibile*? Și la această întrebare ni se pre-

zintă inevitabil, răspunsul, că principiul și faptul corecțiunii chiar, *nu ar fi de ajuns*; pentru că, în asemenea caz, cel puțin primele infracțiuni ale criminalilor n'ar lipsi a lovi societatea. Remâne, deci, problema, de a face, ca *nici o infracție* să nu se comită.

La această dificultate tinde a răspunde instituția penală bazată pe principiul *intimidării* altora, prin pedepse aspre, grele și *esemplare*, anunțate și aplicate chiar și pentru prima infracțiune; nu numai pentru cele următoare.

Astfel, se decretează, mai dinainte, legi penale, adecă *amenințări condiționale*, ficsându-se și anunțându-se câte o pedeapsă determinată, amendă în bani, închisoare, etc., pentru fie-care abatere specificată de la legea morală.

Lucrând în spiritul acestui principiu, unii legislatori, voind a îngrozi pre cei dispuși pentru infracțiuni, au decretat pedepse aspre, chiar și pentru abateri mai ușoare, sequestrarea averii, închisoare mai îndelungată, celulară, post, muncă forțată, torturi, dezonoare, lipsire de drepturi, până și pedeapsa cu moartea.

În vederea acestei tendințe de asprime, unii filantropi, îndemnați de simțul de umanitate, invoacă considerațiunea, că și infractorii sunt oameni; și că trebuesc pedepsiți moderat și tra-

tați în mod omenos. În consecință, ei tind a reduce și ușura pedepsele, formulând, chiar prin legislațiune, *legi penale mai ușoare*.

La asemenea tendință răspund rigoriștii, adecă susținatorii măsurilor aspre, pe de o parte, că legile penale *nu surprind* pe nimeni pe nesimțite; și nu trebuie să surprindă. *Înainte de a se aplica*, ele se publică și se aduc *la cunoștința tuturor*. Astfel, infractorul nu poate invoca spre scuza sa, că n'a cunoscut, că după cutare faptă l'ar ajunge așa pedeapsă; și, prin urmare, dacă s'a decis a brava legea publicată, vina este a lui: căci el însuși, cu liberă și spontanee hotărîre, s'a decis a comite fapta regresistă, *ecspunându-se* la eventualitatea de a fi *pedepsit*.

Afară de principiile amintite, se mai adaugă, cu necesitate, principiul *justiției* sau a *dreptei proporțiuni* între infracțiune și pedeapsă: măsurându-se pedeapsa după gravitatea abaterii. Și nimic mai legitim decât aceasta; căci ar fi nemoral și chiar revoltător, a pedepsi or-ce greșală ușoară tot atât de aspru, ca și crimele cele mai odioase.

Faza legislativă, și faza judiciară. — Pentru a nu căde în erori la aprecierea legilor penale, nu trebuie să considerăm fuzionate cele două momente sau faze ale instituției penale; și anume

faza legislativă și *faza aplicativă* sau *judiciară*. Anume, pot, în *faza legislativă*, să se prevadă cât de aspre legi penale: ele nu lovesc pe nimene necondiționat, nici pe neașteptate. Neaplicându-se de loc la oamenii cu conduita corectă, nimene nu poate cu drept cuvânt murmura în contra lor: ba, din contra, omul onest, și astfel societatea în general, are interesul, dreptul și datoria de a *face să nu se* mai comită nici o infracțiune.

Până când omenirea nu va ajunge, prin educațiune, a vedé, că infracțiuni nu se mai comit, și că nu s'ar mai comite nici chiar atunci când s'ar desființa instituția penală, — până atunci, omenirea, *având dreptul nediscutabil, de a trăi*, și de a trăi fără or-ce jignire, are necesitate, de asemenea nediscutabilă, de a face, să se *apropie*, cât s'ar puté mai mult, de *idealul*, de a nu se mai comite *nici o infracțiune*; adecă, a se *reduce* numărul și gravitatea infracțiunilor din ce în ce tot mai mult.

Necesitatea represiunii. — Nu putem uita nici odată faptul, că generația odată educată nu rămâne mult timp în viață: (câteva zeci de ani); și că fie-care generațiune nouă trebuie să-și înceapă educațiunea și cultura de la în-

ceput. Din cauza acestui perpetuu inconvenient în acest raport, *idearul* educațiunii definitive și *stabile* rămâne pentru tot-dea-una o pură himeră; ceva absolut nerealizabil. De altă parte mai este împrejurarea, că chiar în timpul, în care o generațiune a ajuns a fi în general, educată la maximum, tot atunci, unii oameni, un oare-care procent din omenire, rămân fără adevărata cultură și innobilare a caracterului: și devin criminali; de asemenea tot în aceeași epocă, generația următoare este în faza ei de copilărie, de parte de a fi macar matură, și educată într'o măsură simțită.

Din asemenea cauze se mănține necesitatea de a găsi oare-cari *măsuri de precauțiune* și de prezervare în interesul societății: și aceste nu pot fi decât niște *energice și serioase legi penale*: cari, publicându-se, și aducându-se la cunoștința tuturor, să provoace în contra tendinței spre infracțiunii în concertul cerebro-mintal un contra-curent, care să contrabalanteze tendința spre ele, o *intimidare anticipată*, condițională.

Din nefericire, nici cu instituțiunea penală *nu* ne putem ajunge scopul în măsură considerabilă; ci avem durerosul spectacol, de a vedé, și chiar durerea de a suferi atacuri îngrijitoare din partea celor ce se dispun pentru infracțiunii.

Cari să fie cauzele oare? Ce poate fi considerat ca piedecă în contra curentului progresist, moral, provocat în crier prin influențele educative și prin intimidare operată cu ajutorul legilor penale? Să le căutăm.

Piedeci în contra scăderii criminalității.—Unii indiviđi, animați de tendința de a comite-o infracțiune, făcându-și calculul, între nemulțumirea lor actuală și între macsimul de suferință, ce le-ar pute cauza pedeapsa macsimă, care i-ar lovi, găsesc că în acest bilanț *suferința actuală nu e mai mică*, decât lovitura pedepsei; pentru dinșii acest *schimb* nu poate fi dezavantajos: ba, mai curênd le e avantajos: prin urmare le pare acceptabil. Asemene oameni se decid, și comit infracțiunile fără a sta la îndoială un moment măcar; le comit chiar în fața judecătorilor; ba, chiar și în contra lor: acceptând imediat și fără murmur pedeapsa respectivă.

La această categorie de infractori, *influența salutară* a legilor penale se poate evalua la gradul zero.

Un oare-care procent de infracțiuni se comit cu *scopul expres*, de a beneficia de *avantajele* ce decurg din „pedepsele“ respective pentru persoana infractorilor. De exemplu, unii oa-

meni recalcitranți de a se pune la muncă, comit furturi, cu *speranța*, de a fi închiși în penitențiar; unde, știu, că vor fi întreținuți un timp, dispunând cu siguranță de cele strict necesare.

La unii ca aceștia, influența legilor penale se produce în *sens negativ*, adică poate *provoca* infracțiuni.

Alții, poate cel mai mare procent, se încurajază la comiterea de infracțiuni fără îndoială prin înșelătoarea *speranță*, că *nu vor fi știuți*; că nu se va afla, că *ei* au comis faptele respective.

Alții iarăși se încurajază cu *speranța*, tot înșelătoare în mare parte, că, chiar de se va descoperi, că *ei* au comis infracțiunile, totuși *ei* se vor pute sustrage de la pedeapsă, stând ascunși, ori în locuri străine și depărtate; așa că *nu vor pute fi prinși* și dați la pedeapsă.

Un alt procent dintr'înșii se încurajază la faptele prin *speranța*, că, chiar de vor fi prinși, nu vor pute fi dovediți cu siguranță; că judecătorii nu vor putea ieși din *îndoială* asupra vinovăției lor, și atunci vor fi absolviți, și *scutiți* de pedeapsa legală.

Alt contingent de infractori iarăși se încurajază cu *speranța*, că, chiar dovediți și condamnați fiind, vor reuși în curând, *a se elibera*, fie prin spargerea închisorii, prin ferestre, pe deasupra, pe

sub ziduri, prin amăgirea păzitorilor, prin uciderea lor, prin incendiu, ori altă catastrofă, prin revoltă din lăuntru, prin revoluție dedin afară; ori după un scurt timp, prin graciare, obținută prin *corecțiune* adevărată ori *simulată*.

Considerând aceste numeroase împrejurări cari slăbesc influența moralizatoare, și contribuie la deslănțuirea pornirilor distructive, se ivește *necesitatea* de a *fortifica mijloacele de înfrînare* a acestor porniri; adică a înălța forța legilor penale, a amenințării condiționate din codicele penal.

Obiecțiune în contra înăspririi instituției penale. — Fără îndoială, se poate ivi aci o *obiecțiune*. Trebuie să considerăm, că și infractorii sunt oameni: și, prin urmare, *să nu înăsprim legile penale*, în contra lor.

La aceasta putem *respunde* în modul următor: Întâi, trebuie, o repetăm, să nu confundăm cele *două faze* distincte ale instituției penale: faza *legislativă* să nu o confundăm cu faza aplicativă sau *executivă*.

Nu încapе îndoială, ce e drept, că, dacă societatea n'ar publica legi penale, ci ar aștepta, ca întâi să se comită infracțiunile, și apoi ar *surprinde* pe infractori cu niște pedepse aspre, aplicându-le dintr'odată, fără să le fi știut infractorii

mai dinainte, aceștia ar putea face cu drept cuvânt, cam următoarele observațiuni :

— „Nu aveți dreptate de a ne pedepsi aspru ; căci nu ne ați anunțat despre asemenea pedepse mai dinainte. Noi, *de știam, ce riscăm, ne abțineam de la infracțiunile, ce plănuiam*. Faceți legi, sau amenințări ori-cât de aspre, ori-cât de îngrozitoare, numai publicați-le, ca să le cunoaștem, înainte de a ne decide și a comite infracțiunile ; și atunci noi nu vom risca, *nu ne vom espune* la asemenea pedepse ; nu vom comite nici o infracțiune. Ne vom corege ; vom deveni cetățeni liniștiți : poate chiar folositori ; și vom fi și noi mai fericiți : în loc de a ne espune să murim prin închisori și ocne. Chiar *e mai salutar*, pentru noi și pentru ori-cari alții, ca *amenințările* condiționate, sau legile penale să fie *cât mai aspre*, mai spărietoare ; pentru ca, prin puterea lor să contra-balanțeze mai ușor dispozițiile cerebrale criminale ; și astfel, să salveze din timp pre cei dispuși spre rățaciri ; scutindu-i și pre ei de pedepse, adecă de aplicațiunea sau ezeutarea legilor penale ; în acelaș timp proteguind și societatea, și prezer-vând-o de loviturile lor.“

Pe lângă o asemenea legitimă obiecțiune, să mai facem și o considerațiune generală asupra raporturilor dintre *diferitele graduri de asprime*

a legilor penale și dintre *consecințele* lor mai mult sau mai puțin salutare.

Să începem această considerațiune de la o limită; de exemplu, de la limita macsimală. Să presupunem, că într'o zi s'ar decreta *desființarea* totală a tuturor legilor penale, și, în consecință, a tuturor pedepselor pentru ori-ce fapte; rămânând oamenii în absolută libertate de a comite infracțiunii. Să ne întrebăm: în asemenea caz, s'ar abține de la infracțiunii *tot atâția*, câți se abțin astăzi? ... s'ar abține mai mulți? ... ori mai puțin? Răspunsul nu poate fi altul, decât că s'ar abține *mult mai puțin*; *infracțiunile ar crește*, atât în număr, cât și în gravitate: *ar crește la macsimum*. *Suferințele societății* inocente s'ar mări, de asemenea, în măsura *macsimă*. Numai *criminalii ar profita*, tot în măsură macsimă.

Asemene eventualitate însă ar fi în contradicție cu scopul rațional odată admis și recunoscut; cu înaintarea în graduri de perfecțiune și fericire a omenirii în general în gradurile cele mai înalte posibile.

Urmând acuma considerațiunea asupra acestui raport matematic, și presupunând, că, în loc de a se desființa legile penale cu totul, n'am face, decât a le *ușura*, în diferite măsuri și graduri, găsim în mod strict *matematic*, că cu cât legile pe-

nale s'ar *ușura* în o măsură sau în graduri mai mari, consecința riguroasă și inevitabilă ar fi o *creștere* drept proporțională a *criminalității*, și în consecință a *suferinței societății inocente*; și vice-versa; cu cât legile, sau amenințările penale vor fi mai grave, cu atâta criminalitatea va fi mai stavilită, mai redusă; și, în consecință, siguranța societății inocente va fi mai mare, bună-starea mai prosperă; remânând salvați de tentațiunii și retăcirii și numărul celor ce ar fi fost să devie criminali, și astfel salvați și ei de nenorocire.

La obiecțiunea de „neumanitate,” a înăspririi legilor penale, se poate răspunde foarte ușor, în spiritul celui mai înalt umanism; și anume următoarele:

Formulând *codicele* penal or cât de aspru, nu trebuie să se uite, că el nu e identic cu aplicațiunea pedepselor; nici nu e un complex de amenințări necondiționate, de cari să nu se poată păzi or-cine cu deplină ușurință. El nu conține decât un număr de *amenințări condiționate*; așa, că, pentru a se păzi cineva de aplicațiunea acelor amenințări, nu are nici cea mai mică dificultate. Ele pot să șadă în codice mult și bine; nu se aplică decât atunci, când cel dispus pentru infracțiunii *vra*, cu deplină și conștiută *ho-*

târîre, să comită fapta distructivă, o pune în execuțiune cu spontanee *intențiune*, voește a produce un rău, fără să vree în ultimul moment macar, a se opri și abține.

Condițiile culpabilității. — Condițiile culpabilității față cu legea penală sunt următoarele:

Intenția imorală sau distructivă a voinței, punerea în *execuțiune* prin fapt estern, și, în fine, reușita la execuțiune.

Lipsind intenția, o faptă distructivă e un simplu accident, de care nu e culpabil minene: prin urmare nu urmează să fie pedepsit; — lipsind punerea în execuțiune, intenția e o mișcare internă psihică inofensivă; ba nici nu se poate dovedi sigur existența anterioară a intenției rele; — lipsind reușita, intenția și punerea chiar în execuțiune prin fapt estern rămân ca o simplă încercare inofensivă pentru moment; și, deci, nu urmează a se pedepsi cu macsimul pedepsei, ci cu o pedeapsă mai mică.

Condițiunea esențială a vinovăției este *intențiunea* imorală sau degradatoare, regresistă; în al doile loc vine punerea în execuțiune, și *consecințele*, fie ele realizate, ori numai *posibile, eventuale*.

Or-ce faptă distructivă în general este *scuzată*

în totul, ori cel puțin pedeapsa e mai mică, în raport cu următoarele împrejurări principale :

Dacă hotărîrea pentru fapta distructivă *nu s'a* luat cu deplină *spontaneitate* sau *independență a voinței*; ci fiind *influențată* prin diferite împrejurări, cari au făcut *presiune* asupra autorului ei ; prin *alcohol*, prin *emoțiuni* sau *porniri aprinse*, precum *mânie*, *durere*, *revoltă*, *provoacățiune*, *furie*, *amenințări periculoase*, și alte *presiuni irezistibile*.

Când ni se face un *atac violent* și *periculos* care e *neevitabil* altfel decât prin *distrugerea agresorului*, atunci lovindu-l și distrugându-l chiar, spre a-l face *inofensiv*, suntem scutiți de pedeapsă ; fiind-că l'am distrus în curs de „*legitimă apărare*“.

Ezerciții. — 1). Care e motivul fundamental al legilor penale ?...

2). Instituția penală e ceva absolut *definitiv*, ori nu mai cu sens *provizoriu*, până când prin educațiune și privighere nu se va asigura moralitatea și ordinea în toată omenirea ?...

3). Poate fi just principiul *rezbunării* pentru legile penale ?...

4). E *suficient* principiul *corecțiunii* ?...

5). Ce *lacună* lasă el în raport către interesul societății de a nu se comite de lec *infrațiuni* ?...

6). Prezintă vre-o *superioritate* principiul *amenințării condiționate*, sau al *intimidării anticipative* ?...

7). Ezistă vreun *motiv* rațional și practic pentru a se ușura legile penale? . . .

8). E legitim principiul justiției sau al *proporționalității*? . . .

9). Nu e o gravă retăcire a confunda faza *legislativă* a instituției penale cu faza ei *aplicativă* sau judiciară?...

10). *Preschimbarea* omenirii prin disparițiunea succesivă a generațiunilor este favorabilă ori defavorabilă moralizării ei? . . .

11). Pedepsele anunțate prin legi îi *opresc* de la comiterea infracțiunilor *pe toți* aceia, cari se poartă cu asemenea intențiuni?...

12). Ce fel de împrejurări *slăbesc influența* intimidatoare a legilor penale?...

13). Ce observațiuni ar putea face infractorii, când li s'ar aplica pedepse aspre prin *surprindere*; adecă fără de a se fi publicat mai dinainte.

14). Când s'ar decreta odată *desființarea legilor penale*, și, în consecință, și a pedepselor, *ce influență* ar ezercita o asemenea întâmplare asupra numărului și a gravității *crimelor*?...

15). Variând instituția penală, și devenind mai ușoară ori mai aspră, în ce raport ar varia criminalitatea în general? . . .

Pedeapsa cu moartea.

Legislatorii, în general, consideră pedeapsa cu *moartea* sau capitală drept maximum de pedeapsă; și o prescriu, în consecință, pentru *cri-*

mele capitale, precum : asasinate, incendiare cu moarte de om, tradare de patrie, etc.

Aceasta fiind o pedeapsă excepțională, s'aŭ format două păreri în privința ei ; unii o susțin, iar alții o combat ; și în câteva state aŭ și abolit-o.

Cei ce o susțin, o fac aceasta pe unele considerațiuni, cum sunt următoarele :

Întâi, în privința *economică* ; după ce criminalii ne fac rele capitale, este neeconomic și injust, în detrimentul societății inocente, a mai sacrifica mijloace, pentru întreținerea lor gratuit, în penitenciare.

La aceasta se poate răspunde, că în penitenciare, în colonii de arestanți, și în institutele de corecțiune, punându-se la *muncă* toți, în diferite specialități și măsuri, se poate *produce*, în măsură medie, cel puțin atâta, cât se aplică la întreținerea lor. Deci, societatea nu rămâne în daună.

Aldoilea, trebuie un mijloc energetic, prin care să se intimideze cei dispuși spre crime : un contrapond, care să contra-balanțeze inclinațiile criminale : frica de moarte.

La această observațiune se poate răspunde, că nici psihologia nici statistica nu o confirmă ; căci, într'adevăr, pe de o parte, cei dispuși spre

crime nu tot-dea-una văd ezecuțiunii capitale ; și cei ce văd asemenea dureroase spectacole, departe de a simți oroare mai mare decăt dacă n'ar vedea, tocmai din contra, ei mai curênd sunt impresionaiți mai putin, decăt ar fi, când n'ar avea ocaziune de a asista la asemenea intemplări. O ezecuțiunene închipuită pare a fi mai oribilă, decăt una vêdutuă în realitatea sa.

Mai curênd s'ar putea zice, că vederea ezecuțiunilor capitale poate să influenteze asupra tinerimii în sens nefavorabil. Pericolele, șcenele dramatice sângeroase, ezercită une-orî o misterioasă atracțiune. Și chiar intimidarea simțită odată, cu timpul se șterge din minte, și se uită cu totul.

Statistica, pe de altă parte, nu arată o regulată creștere a procentului și gravității crimelor în statele, cari au abolit pedeapsa cu moartea, nici o scădere regulată și constantă în statele, cari o mântin.

Al treile, un criminal lăsat în viață, chiar în închisoare, poate *repet*ă crimele sale ; poate evada din închisoare cu timpul ; și astfel amenință societatea din nou.

Criminalii, tot sunt destinați, ca oameni, a muri odată ; societatea nu le aplică moartea, ca ceva nou ; ea nu face, decăt îi împedică de a trăi o epocă, în cari ei o amenință în mod periculos.

Se poate răspunde și la această observațiune; și anume, societatea poate găsi alte metode pentru a se asigura în contra recidivei unui criminal, aplicând diferite măsuri de precauțiune și de siguranță, spre a face pre arestanți inofensivi, fără de a le curma viața înainte de a le veni, pe calea naturală, inevitabila moarte.

Al patrule, dacă asasinii vreau, ca societatea să desființeze pedeapsa cu moartea, deie ei bunul *exemplu*; desființeze mai întâi ei crimele lor capitale; și societatea îi va imita.

Se poate răspunde, că societatea luminată nu poate aștepta, până când oamenii cei mai retăciți îi vor da bune exemple. Ea trebuie să se conducă după motivele și rațiunile sale.

Tot *în contra* pedepsei cu moartea se mai pot adauge și observațiunile următoare:

Moartea *nu* este o pedeapsă *proprie și determinată*, care să aibă aceeași valoare și influență asupra tuturor oamenilor. Din contra, din acest punct de vedere, oamenii se pot împărți cel puțin în trei *categorii*; și anume: pentru unii oameni ea are valoare *nulă*; și nu ezercită asupra lor nici o influență; nici în bine, nici în rău. Pentru alții, cei fericiți, ea este într'adevăr pedeapsă capitală. Dar, din întâmplare, tocmai pentru această categorie de oameni, ea nu poate fi

invocată ca indispensabilă ; din cauză, că clasa oamenilor fericiți nu dă nici un contingent de criminali ; încât aci prescrierea acestei pedepse e cu totul *superfluă*.

Pentru cei *nenorociți*, moartea e tocmai *negativul pedepsei* ; e o salvare : deci se poate zice, o recompensă. Ei și-o iaă adesea singuri cu mâna lor. Deci, nici pentru aceștia moartea nu e utilă ca pedeapsă. Pentru ei, mai curând viața forțată se poate considera de adevărată și temută pedeapsă.

Nu este apoi de uitat, că precum în judecări în general, așa în chestiunile capitale se pot comite *erori judiciare*, precum și abuzuri. Și apoi, în asemenea caz constatat, pedeapsa închisorii se poate revoca, și se poate da celui nedreptățit o despăgubire ; pedeapsa cu moartea, odată aplicată, nu se poate revoca ; nici condamnatului din eroare ori din abuz nu i-se poate aduce nici o reparațiune, de care el să se poată bucura. Eroarea judiciară capitală rămâne, din nefericire, nereparabilă.

Aplicarea morții unui criminal nu se poate susține, decât atunci, când, în mod real ea se aplică ezact în rol de *legitimă apărare* ; când adecă societatea — reprezentată prin agenții sei de siguranță — nu se poate asigura, decât dând

moarte periculosului agresor. În toate celelalte cazuri, această așazisă pedeapsă nu se poate justifica în mod categoric și convingător.

Ezerciții. — 1). Pedeapsa cu moartea e admisă în *unanimitate* în toate statele?...

2). Nu-și poate *compensa* statul, prin munca deținuților, sacrificiile făcute cu întreținerea lor?...

3). Moartea e adevărată pedeapsă de aceeași valoare pentru toate categoriile de oameni?...

4). Se poate justifica necesitatea și utilitatea pedepsei cu moartea, pe cale *psihologică* și *statistică*?...

5). Nu poate găsi societatea, pentru a face pe criminali inofensivi, *alte mijloace*, decât uciderea lor?...

6). Nu se pot întempla *erori* judiciare și la aplicațiunea pedepsei cu moartea, ca și la celelalte cazuri?...

7). În *ce categorie* de cazuri s'ar pute admite uciderea criminalului?...

C Justificarea dreptului penal.

Obiecțiunile. — În contra dreptului societății de a aplica pedepse în general, se pot încerca din partea celor dispuși spre infracțiuni următoarele *obiecțiuni* :

„*De unde* societatea omenească ș'a luat dreptul de a ne pedepsi? Unde e scris aceasta în natură? Nicăiure. Prin urmare, ea n'are asemenea

drept. Noi, infractorii, avem, ca or-ce alt om, dreptul de a trăi ; pentru aceasta, avem dreptul de a ne însuși mijloacele necesare de ori unde le-am găsi. Cine ni le refuză, zicând, că sunt ale lui, acela comite un furt în dauna omenirii, în dauna noastră ; noi, deci trebuie să ni-le apropiăm chiar și cu forța ; ucidând chiar pe aceia, cari ne ar fi stând în calea scopurilor noastre de or-ce natură. Prin urmare ; cine vra să ne pedepsească pentru procedarea noastră, acela comite o faptă contra rațiunii, contra dreptului. În tot cazul, vorbind cu totul riguros, noi suntem supuși legii *fatalizmului* ; nu suntem responsabili chiar de crimele noastre capitale ; și nu putem fi pedepsiți, pe cât le comitem fără liber arbitru, ci în mod *fatal* și inevitabil².

Întimpinare — La asemenea obiecțiune se poate face întimpinare, de exemplu, în modul următor :

Să întrebăm pe infractorii, cari se declară independenți, și liberi de a-și apropria or-ce, de oriunde, ori la cine ar găsi, precum și a ucide chiar pe ori și cine le-ar conveni lor :

Recunoașteți, fără îndoială, că *în fond*, în considerațiune normală, toți oamenii maturi trebuie să fie considerați de *egali* ; neputându-se găsi nici un motiv de neegalitate fundamentală.

Și apoi, după ce această egalitate fundamentală este recunoscută, și nediscutabilă, urmează, să le punem întrebarea următoare :

— Puteți determina, *carî* oameni, în totul, trebuie să fie considerați ca având libertatea de a comite or-ce distrucțiuni? omoruri, incendiări, etc. Numai voi? Carî anume?... Și de ce numai voi, și alții nu?... Carî alții trebuie să fie condamnați a munci și economisi?... Și, mai cu seamă, *din ce cauză* ?

Neezistând nici un motiv de neegalitate în acest sens, infractorii sunt constrinși a recunoaște, că ei nu pot avea privilegiul de a consuma numai, fără muncă productivă; și, cu atâta mai puțin a și ucide pe alții; sunt constrinși a recunoaște, cu un cuvânt, *egalitatea* fundamentală a tuturor oamenilor dinaintea rațiunii.

În virtutea acestor considerațiuni urmează, că, dacă am face ipoteza, că toți oamenii, în mod egalitar, să caute a trăi din furt, din jaf; nemuncind, și căutând a prăda, a se prăda toți, unii pre alții; a se chiar ucide, în deplină libertate, toți, unii pe alții, — acest scop chiar *nu s'ar putea realiza de loc*; căci foarte curând nici unii n'ar găsi nimic de pradat; nici asasinatele nu s'ar putea continua mult; căci, de la un timp, nu s'ar mai găsi, pe cine să asasineze.

Astfel, încercându-se a se admite asemenea scop și a se pune în practică, nici macar el, acel bizar scop, nu s'ar pute realiza; căci el, ca scop distructiv, poartă în sine *defectul logic al absurdului*; cu atâta mai puțin ar pute contribui la scopul cel rațional, de a înainta omenirea în general în graduri de perfecțiune și fericire din ce în ce mai înaltă.

De aici urmează, că asemenea scop particular, special, nu poate servi cu folos nici macar infractorilor, abstragând încă de la faptul, că cel atacat se găsește, în mod nediscutabil, în caz de legitimă *apărare*; și astfel agresorul tot-dea-una se găsește în pericol.

Conduita admisibilă. — Or-cât am căuta unele căi și mijloace pentru fericirea omenească, numai acele mijloace și procedări pot servi în acest sens, în mod general și cu siguranță, cari *generalizându-se*, ar pute face bine *tuturor* oamenilor, *fără or-ce excepțiune*.

Conduita și faptele distructive nu pot îndeplini această condițiune; faptele progresiste însă, actele de *dreptate* și de *bună voință*, o îndeplinesc; căci ele, *generalizându-se* la *toți* oamenii, nu fac, pe de o parte, supărare nimănui, ci numai ajutor; iar pe de altă parte, ele nu sunt, ca actele re-

gresiste, imposibile de generalizat; ci, tocmai din contra, se pot generaliza în timpuri îndeinite; și apoi din generalizarea lor urmează cu totul pozitiv generalizarea binelui în sens progresiv.

Din aceste cercetări reiese pozitiv, că prin generalizarea conduitei regresiste nefericirea omenirii se generalizează; și că, or-ce grad și măsură de acte regresiste cauzează un grad și o măsură corespunzătoare de nefericire. Ceea ce e, în principiu și în general, în detrimentul fiecărui; neștiindu-se, la care individ când îi va veni rândul său cazul de a fi victimă sau lovit și supus suferințelor.

Urmează deci, că e în interesul cel mai pozitiv al fie-cărui om, prin urmare și în interesul celor dispuși la infracțiuni, să *nu* se comită nici o faptă regresistă, nici o crimă, nici un delict; etc.

În spiritul acestui scop moral este societatea obligată a crește pre copiii; iar provizoriu, sau în mod subsidiar, tot societatea deșteptată este în deplină facultate de a lua toate măsurile morale proprii de a *ezercita, în balanța cerebrală, o precumpănire în spre bine*; contra-balanțându-se pornirile contrarie.

Necesitatea instituției penale. — Dacă într'o zi s'ar desființa codicele penal dimpreună și cu au-

toritatea judiciară, și s'ar aduce la cunoștința generală, că orî și cine e liber de a comite orice fapte, fie chiar distructive, un considerabil procent de oameni, cei înapoiți în cultură, ar începe, fără îndoială, imediat, a comite cele mai mari acte distructive, netemându-se de nici o pedeapsă. Cei atacați s'ar sforța să se apere, atacând, la rândul lor ; și astfel ar urma un adevărat război general al unora contra altora. Reiese, deci, în mod învederat, că e chiar și *în interesul celor dispuși spre infracțiuni*, să eziste legile penale : mai cu seamă, că ele nu lovesc pe nimene : ci sunt numai niște amenințări condiționate : așa că cine nu are *intențiunea* de a face un rău, acela nu are pentru ce să se teamă de litera legii.

Aplicarea legii penale asupra infractorilor nu este decât consecința inevitabilă a faptelor vinovaților. Ea nu poate lipsi ; căci altfel litera legii ar fi ceva de nul efect ; și n'ar avea nici o forță întru a contrabalansa înclinațiunile criminale.

La obiecțiunea, că infractorii comit faptele lor distructive, în mod *fatal*, se poate replica ușor, relevând, că și societatea le aplică pedepsele prescrise prin codice *tot în mod fatal*.

În cazul cel mai dureros, societatea se vede constrînsă, a *sacrifica* un termin mai mic, pe in-

fractori, — spre a apăra un termin mai *mare*, — omenirea.

Esprimându-ne mai riguros, nu societatea îi sacrifică; ci se sacrifică *ei înșiși*, prin tendința lor de a lovi și sacrifica societatea; provocând astfel consecințele inevitabile ale legilor penale.

Bine este însă a nu uita nici un moment, că, în tot cazul, dureroasele mijloace represive, penale, nu au rațiunea de a fi, decât *întru cât* mijloacele moralizatoare *normale*, acțiunile *educative*, nu ajung a se îndeplini printr'insele scopul corecțiunii umanității și prevenirea faptelor rele, ce o amenință. Instituția penală este în fond, în principiu, o instituție provizorie, *subsidiară*, *pentru timpurile în cari* educațiunea generală nu e suficientă.

În *rezumat*, — *scara* mijloacelor de moralizare, de ordine și siguranță publică, este următoarea: ca mijloc *normal* preventiv este *educațiunea* și buna stare economică; pentru cazul de nesuficiență a acestora, — e necesară *privigherea*, ca mijloc prezervativ; de asemenea ca amenințări condiționate, spre a nu se întâmpla *infrațiuni*, *legile* în general, și în special *legile penale*; din cauza nesuficienței acestora, comițându-se, cu toate aceste, *infrațiuni*, — se ivește necesitatea unei instituțiuni de descoperire a infractorilor,

instituțiunea numită „*detectivă*”; și în fine, ca consecință riguroasă, instituțiunea *justiției* pentru aplicarea justă a legilor.

Ezerciții. — 1). Ce *obiecțiuni* se pot încerca infracțiilor a rîdica în contra dreptului penal în general?...

2). Cum se poate răspunde la aceste *obiecțiuni*?...

3). S'ar pute *generaliza* furtul, jaful, asasinatul?...

4). Care principiu de conduită s'ar pute *generaliza*? cel regresist, ori cel progresist?...

5) Instituția penală este ceva esențial și *definitiv*, ori e numai un subsidiar, pentru timpul, cât educațiunea nu poate fi completă și generală?...

6). Care este seria sau scara mijloacelor de buna ordine socială?...

Datoria morală.

Complexul animal zis individ, sau *persoana* omenească, face parte, ca element, din complexul imediat superior, *omenirea*, sau societatea omenească. Încă de la nașterea sa, el primește de la dinsa toate ajutoarele putincioase, făcând ea pentru dînsul *sacrificii* de tot felul.

Aceste *sacrificii*, ea le împarte la miile și milioanele de copii și de neputincioși de toate etățile. Prin aceasta, ea se dezintegrează, se lipsește de mijloacele respective; și dacă ar continua a

se dezintegra, a se lipsi tot mai departe, fără de a se reintegra odată, ar ajunge inevitabil a se distruge. Consecința pentru or-care individ ar fi dezastroasă ; căci, cu timpul, el neprimind nici un ajutor, ar fi destinat peirii.

Ce urmează de aici ? Urmează, pe de o parte, ca o consecință, necesitate logică, saū de echilibrare generală, de a *restitui* societății mijloacele primite în sens de *împrumut*, respectiv echivalentele lor ; iar pe de altă parte, urmează ca necesitate practică pentru interesul fie-cărui individ, să contribuie cu mijloacele sale la reintegrarea societății, *spre a-î pute și ea*, și mai pe urmă, *a-î da ajutorul* seū, la toate întâmplările, în toată viața lui și a familiei sale.

Această necesitate de echilibrare generală și de interes personal e o trebuință rațională morală și practică ; și (de la verbul *debere*, *debitum*, *debitor*) se numește datorie saū *datorie* morală.

Exercițiū. — 1). Din ce *fapte reale* derivă datoria morală ?...

2). Ar fi *salutar* pentru oameni a *nu* se recunoaște datoria morală ?...

Măsura datoriei.

De și viața omenirii nu e cu totul sigură, nici pentru o secundă macar, totuși putem admite

cu o mare probabilitate, că ea se va continua la indefinit. Prin neconținuta combustiuine vitală și alte influențe dezorganizatoare și distructive, ce e drept, ea se dezorganizează treptat neconținut : și astfel, spre a se repera și reintegra succesiv, are *trebuința* de ajutoare în *perpetuitate*.

Se naște însă întrebarea, că dacă societatea saū omenirea, ca organism *general* și unitar, are necesitate de ajutorul membrilor seī în măsură *nemărginită*, sunt ei, ca indiviși saū persoane independente, prin această împrejurare, și datori cătră dinsa în *aceeaș măsură* ?

Ca «dator» în sensul comun al cuvântului, n'ar peté fi considerat individul, decât în justă porțiune cu cele ce el ar fi *primit* de la ea în mod efectiv ; ceea ce, pentru individ, e într'adevăr de o valoare infinită, chiar dacă în primul moment nu luăm în considerațiune decât salvarea vieței lui, repetată de nenumărate ori, începând de la nașterea lui chiar.

Din nefericire însă, mijloacele indivișilor în general nu sunt suficiente. Ele variază, de la zero, pe o indefinită scară de măsuri.

Pe de altă parte e recunoscut în general, că solidaritatea omenirii e utilă nu numai în interesul seū general, dar și în acela al fie-cărui individ aparte ; căci așa poate să-ī deie fie-căruia

ajutor mult mai mare, decât s'ar puté ajuta individul, lăsat singur. — Din acest *interes comun de solidaritate* urmează, chiar și în interesul particular al fie-cărui individ, necesitatea, de a nu se opri și considera «achitat», când cineva ar crede, că a «restituit» ezact *atâta*, cât primise ca împrumut de la omenire, ci a păstra și mai departe tendința constană de a da omenirii concursul său *fără or-ce limitățiune*.

Mai este apoi aci de considerat faptul, că dacă un oare-care procent din omenire dispune de mijloace mai mari decât este măsura medie, sunt din nefericire, un mare procent, cari nu dispun decât de mijloace în o măsură inferioară mediei, treptat până la zero. Astfel apoi, omenirea e redusă a i se *compensa* prin concursul celor ce dispun de mijloace mai presus de media, și a se despăgubi și ajuta prin plusul, ce aceștia îi pot servi.

Din asemenea considerațiuni urmează, că *măsura* datoriei morale este, în mod *principal*, *nelimitată*.

Măsura obligațiunii reale. — Oamenii nu dispun de mijloace toți în aceeași măsură; nici unul și același individ nu dispune în or-ce moment al vieții sale de aceeaș cantitate de mijloace. Din

contra, aceste variază în omenire, de la individ la individ, și la una și aceeaș persoană, de la un moment la altul, pe o întinsă scară de graduri și mesuri; de la zero, pe diferite trepte, până la un maximum nedeterminat; și încă nu numai în graduri *pozitive*, ca talente, aptitudini, avere, până la miliarde, dar și în domeniul *negativ*, ca datorii în sensul cel propriu, uzual; ca incapacitate de a se susține, fiind cineva constrins a recurge la ajutorul societății; etc.

Din cauza acestei imenze diversități de mijloace de la om la om și de la moment la moment, este imposibil a se stabili și prescrie pentru fie-care una și aceeaș măsură determinată de obligațiune reală.

Pe de altă parte, este de observat, că chiar dacă toți ș'ar achita debitul calculat către societate, aceasta nici atunci n'ar fi asigurată de a ajunge și perzista la cel mai mare grad de perfecțiune și fericire posibilă; ci, din contra, ea n'ar înceta a se găsi iarăși, în or-ce moment, în stare de defect și dezintegrare; având, în perpetuitate, necesitatea de reparațiune și reintegrare, macar până la maximum *posibil*.

Ne întrebăm deci, care este măsura normală a obligațiunii *reale* pentru fie-care persoană, și pentru fie-care moment? adevă: la care măsură

or-ce individ poate să se oprească? — și până la care măsură, dacă nu va ajunge, restul neîndeplinit i se va computa ca debit *neachitat*? și faptul neachitării ca *vinovăție*?

În mod teoretic s'ar pute presupune, în primul moment, în mod prealabil, că mesura normală ar fi ori media, ori mactumul mijloacelor ezistente în realitate în puterea și la dispoziția diferiților indiviși.

Să le considerăm în consecințele lor interesante în acest caz, ceva mai de aproape pe amândouă aceste alternative, pentru ca să o găsim pe cea valabilă.

Luând ca măsură normală a obligațiunii reale mesura medie, ar urma, că tot ce ar întrece peste ea, până la mactimum, s'ar pute neglija: și astfel, omenirea ar remâne mai *pe jos* de mactumul posibil de înaintare.

Luând ca măsură normală aplicarea mactimului de mijloace, acea daunoasă neglijară n'ar avé loc; și omenirea nu s'ar opri mai jos de mactumul de înaintare posibilă cătră scopul său ideal.

De aci urmează, că nimene nu poate fi scutit său dispensat de a aplica în fie-care moment în favoarea omenirii mactumul de mijloace, de cari dispune.

Macsimul de mijloace însă este totalitatea mijloacelor de toată natura, adecă materiale, intelectuale, artistice, morale, etc. — Deci pe scurt: fie-care om este în realitate obligat a-și aplica în favoarea omenirii în general în fie-care moment, *toate mijloacele*, de cari dispune.

Repartițiunea mijloacelor. — Viața individului și a omenirii se continuă în un șir de momente, astfel, că pe lângă fie-care moment actual vine în considerațiune seria de momente următoare, sau *viitoare*.

Astfel fiind și mijloacele, urmează să fie *repartizate* în raport cătră aceste douë clase de momente; prezentul, și viitorul. Deci, în fie-care moment, trebuie să destinăm o parte din mijloace pentru actualitate, *rezervând* celelalte mijloace pentru *viitor*.

Ezercițiū. — 1. Se pot considera ca *limitate* necesitățile omenirii pentru tot viitorul?...

2). Se poate considera ca limitată măsura datoriei morale *ideale*?...

3). Toți oamenii dispun tot-dea-una de *aceeaș măsură* de mijloace, ori variază, de la zero, pe o scară de graduri?...

4). Se pot recunoaște și graduri *negative* în privința mijloacelor?...

- 5). Se poate prescrie *aceeaș* măsură determinată și fixă pentru obligațiunile tuturor oamenilor ?...
- 6). Necesitățile omenirii odată satisfăcute, nu se *re-înnoesc* neconținut ?...
- 7). Care este măsura obligațiunii *reale* ?...
- 8). Viața e redusă în totul la momentul *actual* ?...
- 9). Nu trebuie să ținem seamă și de *viitor* ?...
- 10). Cum trebuie dară să ne repartizăm mijloacele, de cari putem dispune, în fie-care moment ?...

Vinovăția și gradurile ei.

Raportul între îndeplinirea datoriei și între vinovăție. — Datoria morală e o consecință a tendințelor naturale spre perfecțiune și fericire. Neimpusă prin o autoritate esterioră, ea este *necesitate internă*, mintală, în sensul, că neîmplinind-o cu spontanee voință, ne simțim ca zugrumați de o dezaprobare și apăsare cerebrală; ne mustră cugetul său conștiința, considerându-ne de «*vinovați*»; iar îndeplinind-o, ne aprobăm noi înșine, ne simțim mulțumiți, și «*înaintați*» în graduri de perfecțiune, și de fericire.

În privința gradurilor de vinovăție sau culpabilitate, este evident, că cel ce își îndeplinește în întregul datoria morală, vinovăția lui este zero; și cu cât cineva rămâne cu îndeplinirea datoriei mai departe de mactimum său de totalitate, cu

atâta vinovăția lui e mai mare ; și așa mai departe, până la zero îndeplinire, când apoi culpabilitatea e la maximum.

De aci se formulează legea, că *vinovăția* morală variază în *raport invers cu îndeplinirea* datoriei morale.

În legile pozitive, esprese, nu se pot prevedea și determina toate actele din viața fie-cărui individ, cum să procedeze el la tot pasul. Nu se pot formula decât un număr de prescripțiuni pentru contribuțiuni, pentru serviciul militar, și alte servicii cetățenești, pentru igiena și salubritatea publică, și alte acte relative la binele și siguranța societății. Astfel rămâne un foarte mare contingent de acte cazuale la deciziunea spontană a indivizilor ; rămâne la impulsul sentimentului lor moral și atârână de directiva din conștiința lor morală.

Aceia, cari nu-și îndeplinesc ezact îndatoririle prescrise prin legi pozitive, sunt constrinși prin mijloace materiale, sunt ezecutați, ca să le îndeplinească ; și la caz de refuz total, sunt pedepsiți după legi.

Sunt însă mulți și de aceia, cari își îndeplinesc îndatoririle prescrise prin legi, însă rămân îndărăt și mai pe jos de îndeplinirea tuturor datorțiilor morale nespecificate prin legi. Unii lip-

sesc cu totul de la această îndeplinire, alții numai în parte, în diferite graduri.

Gradul vinovăției lor morale este și variază în raport drept cu cantitatea de datorie morală neîndeplinită, sau în raport invers cu datoria îndeplinită.

De oare ce există un considerabil procent din omenire, cari rămân departe de a-și îndeplini datoria morală, oamenii s'aŭ deprins a considera, macar și numai tacit, *nivelul mediu* de îndeplinire reală drept nivel *normal*; și în consecință, a-i lăuda drept meritoși pe aceia, cari se întemplă, de își îndeplinesc datoria morală până la un grad mai înalt decât acel nivel mediu sau «normal»; zicând în asemenea caz, că dinșii aŭ «merite». Din cauza acestei aprecieri, societatea le decerne și dă une-ori și unele recompense pentru așa-zisele merite.

De fapt, acest obicei este lăudabil, și poate că atrage pe unii să «merite» și ei unele recompense, prin fapte excepționale. În teorie însă nu urmează, că ei aŭ făcut mai mult, decât a-și îndeplini mai complet datoriile morale. Astfel, în teorie, numai demeritul sau vinovăția are existență reală; căci or-cât de multe și mari fapte progresiste cineva a putut și *poate* să îndeplinească, este moralmente obligat în realitate, să

le și îndeplinească. Or-ce fapte cineva a îndeplinit, e probă evidentă, că le-a putut îndeplini: și prin urmare nu era moralmente dispensat de la îndeplinirea lor.

Ezerciții. — 1). În ce sens variază vinovăția saă „demeritul“ în raport către îndeplinirea și neîndeplinirea datoriei morale?...

2). Care măsură trebuie luată ca nivel *normal* pentru îndeplinirea obligațiunilor morale? nivelul mediu, ori cel maesimal?...

3). Este de *dezaprobat* a lăuda și chiar încuraja prin fapte așa-zisele fapte meritoase?...

Diviziunile datoriilor morale.

Speciile diviziunilor. — Precum toate clasele de lucruri, datoriile morale se pot *divide* din diferite puncte de vedere; precum: după punctul de vedere al *direcțiunii*; după *timp*, după *calitate*, pozitivă și negativă; după *esența* lor, de comisiune saă îndeplinire, și omisiune saă neglijare; — de asemenea, după *natura scopului* lor mai apropiat și a scopului mai depărtat; etc.

După punctul de vedere al *direcțiunii*, datoriile morale ale fie-cărui individ se împart în datorii către sine însuși, datorii individuale saă subiective, și în datorii către cei-lalți oameni, da-

torii sociale. Cele d'întăi se pot numi datorii egoiste, iar cele-lalte datorii altruiste.

După *timp*, se deosebesc datorii pentru actualitate saŭ prezent, și datorii pentru viitor.

După *calitate*, unele sunt datorii pozitive, adecă de a realiza un anume efect saŭ rezultat ; și de a face să dispară saŭ să se desființeze ceva existent, ori să împedecăm a se realiza ceva, ce ar fi să se îndeplinească. Cele d'întăi se pot numi datorii cu scop pozitiv, iar cele de al doile datorii cu scop negativ.

După natura lor esențială, unele sunt datorii de comisiune, adecă datorii de a îndeplini ceva în mod efectiv, iar altele sunt datorii de omisiune, adecă de a ne abținé de la unele acte de voință.

După natura scopului lor, unele sunt datorii de a ne *prezerva* și asigura în contra relelor, ce ne amenință în general, datorii de prevedere.— Față cu relele, contra cărora nu ne putem asigura, așa, că ne atacă în realitate, avem datoria de a ne *apăra* ; datorii defenzive ; — în vederea relelor, ce ne fac chiar diferite stricăciuni, avem datoria de a ne sili să ne *remediăm* ; să ne reducem macar la starea indiferentă. Apoi, mai presus de aceste, avem datoria, de a ne îngriji, să ne *ridicăm* neconținut în graduri din ce în

ce tot mai înalte de perfecțiune și fericire pozitivă.

Toate clasele de datorii se rapoartă, pe de o parte la viața *materială* sau corporală, și la *avere*, pe de altă parte la viața intelectuală și morală, sau la viața *psihică*, sufletească sau mintală.

Afară de aceste diviziuni fundamentale, toate ramurile de datorii morale se împart, la rândul lor, în alte și alte sub-diviziuni.

Ezerciții. — 1). Nu se pot împărți datoriile morale, decât după *un singur* punct de vedere?...

2). Cari sunt *principalele* puncte de vedere la împărțirea datoriilor morale?...

Clasificațiunea abaterilor.

În ezactă corespondență cu clasificațiunile datoriilor morale, se pot specifica și abaterile de la ele.

Astfel, cine se neglijază pre sine, se înjosește, nu ține la demnitatea sa, se lasă ecspus la pericole, ori chiar se sinucide, ia parte în așa zis duel american, și eventual se sinucide în consecința acestuia etc., acela își calcă datoriile individuale sau subiective; fie că le calcă pe cele relative la viața sa corporală, ori cele relative la viața sa mintală; cele relative la prezent, ori la viitor; cele pozitive, precum și cele negative; de

comisiune și de omisiune ; cele de prezervare, de apărare, de remediare, și în fine cele de perfecționare pozitivă ; etc.

Toate aceste specii de abateri sunt acte imorale, sau acte de *valoare morală negativă* de caracter individual.

Ezact aceleș specii de abateri se pot recunoaște și în respectul datoriilor sociale sau altruiste.

Toate speciile de abateri variază în diferite măsuri de întindere și *graduri* de gravitate.

Făcând comparațiune între unele datorii și între altele, găsim, că e *mai imperios și mai urgent* a nu comite *distrucțiunii*, și în general acte regresiste ; și de asemenea, a ne *remedia* de o stricăciune, și a ne *apăra* de or-ce decadență, distrucțiune sau suferință ; remânând pe aldoile plan necesitățile de îmbunătățiri pozitive.

Pe de altă parte, în spiritul aceluiaș principiū, abaterile în sens *distructiv și negativ* sunt *mai grave*, decât cele ce se rapoartă ca omisiuni la îmbunătățirile pozitive.

Ezerciții. — 1) În ce mod se pot divide și clasifica abaterile de la îndeplinirea datoriilor?...

2). Cari specii de abateri sunt *mai grave* ?...

3). Variază în diferite *graduri* de gravitate *toate* speciile de abateri sau infrațiuni ? De exemplu și sinuciderea ? uciderea ?...

MORALA SPECIALĂ

Datoriile individuale.

Datoria către copii. — Cei adulți trebuie să îndrumeze pre copii, ca, din vrâsta fragedă încă, să se deprindă a se prețui, și a se sili să merite prețuire atât din partea lor, cât și din partea altora. Prețuirea de sine, și bucuria de a trăi, și de a trăi bine și stimat de toți, aceste le vor servi copiilor și în general oamenilor de orice etate, ca *mobili* puternici de a se sili a-și împlini cu zel datoriile individuale.

Viața materială. — Relativ la viața *materială* avem datoria și interesul, de a ne prezerva și păzi de orice stricăciune, și de orice deprindere vătămătoare; cum e alcoolismul, necurătenia, fumatul, jocul de hazard, și alte deprinderi nefavorabile sănătății, averii și demnității; de asemenea e o datorie a-și păstra viața, și integritatea corpului, pentru a se pute îndeplini la timp datoriile sociale.

Cine își vatămă integritatea corpului, or se chiar *sinucide*, spre a evita suferințele și greutatea vie-

ței, acela comite un act de *dezertare* de la datoriile sociale.

Însă nu e de ajuns, ca cineva să-și păstreze integritatea corpului său. Trebuie, afară de aceasta, să și-l dezvoalte, și să-l *perfecționeze* în toate sensurile, pentru or-ce fel de întâmplări și trebuințe; prin toate speciile de gimnastică, alergat, salt, urcat, ridicat, înotat, luptă, fie cu animale, fie cu oameni periculoși, mânuire de diferite arme și alte instrumente utile în viață. E foarte necesar a ne deprinde să putem *suferi* or-ce inconveniente corporale până la un maximum cât mai mare; de es. în temperatură, înaltă și joasă, osteneală, foame, sete.

Pe de altă parte, fiind că corpul se discompune neconținut în tot cursul vieții, și din cauza imenzei sale complicațiuni, este ecspus la nenumărate turburări numite boli, din aceste cauze, avem neapărată necesitate de a ne procura cât se poate mai multă *avere*, adecă agenți, cu cari nutrindu-se să-i compensăm neconținut deperdițiunile; să-l protejăm în contra tuturor inconvenientelor, la cari este ecspus; și la caz, să-i restabilim cursul normal sau sănătatea.

Averea se poate câștiga și înmulți prin două mijloace magice, dar indispensabile; aceste sunt: *munca* productivă, și *economia*.

Condiția valorii banilor. — Gândind la avere, să ne păzim de eroarea de a crede, că averea constă în *banii*. Spre a ne prezerva de această eroare, să nu uităm, că banii, *în sine*, nu constituie avere. Ei nu sunt, decât *mijlocul* de a cumpăra diferitele lucruri *ezistente* în posesiunea altora, și numai în măsura, în care ele ezistă ; iar pe cât ele nu ezistă, *banul nu le poate crea*.

Când se achită prin bani niște servicii de muncă, și atunci, banii au acelaș rol ; adecă nu au valoare, decât în perspectiva, că primitorul va *găsi* ce să-și procure printr'inșii.

Viața fără muncă. — Este nedemn și chiar rușinos pentru omul sănătos, a trăi *fără muncă*, chiar și atunci, când cineva a moștenit ori a primit avere în alt mod. În asemenea caz, e o cuviință morală și de demnitate, a-și alege o specialitate, și a fi util societății prin activitate în scop filantropic. Prin aceasta ne putem achita de datoria, ce avem către societate ; și tot-odată ne facem viața mai fericită : căci munca folositoare, și mai cu seamă munca filantropică este un nesecat izvor de fericirea cea mai înaltă și mai neturburată. Prin munca filantropică, oamenii loviți de soartă își salvează chiar sănătatea când aceasta e amenințată de melancolie, ori de alte boli dezaastroase.

Datoriile către viața psihică. — Afară de datoriile relative la viața noastră corporală și averea materială, avem și datoriile relative la viața noastră sufletească, *psihică* sau mintală; viața intelectuală, sentimentală și morală.

În vederea acestui scop, suntem datorii a ne deștepta și perfecționa simțul vederii, auzul, pipăitul, cari sunt ca niște perpetue izvoare pentru cursul vieții psihice: — să ne deșteptăm toate ramurile de activitate psihică, raționarea: activitatea definițiunii, diviziunea, clasificarea, demonstrațiunea sau argumentarea, arta de a descoperi eroarea, a demasca sofisma, și de a constitui adevărul, fie direct, prin observațiune și constituirea adevărului, fie prin demonstrațiune.

Să ne apropiăm principiile artei *pedagogice*, și diferite alte științe de importanță generală: apoi câte o ramură sau grupă specială, în care avem să ne perfecționăm până la gradul cel mai înalt posibil.

Cel ce rămâne ignorant și necalificat în nici o specialitate, acela va fi constrâns să îndeplinească munci din cele mai ordinare, mai grele și neplăcute. Din contra cei ce se specializează în anumite ramuri, aceia au parte de o viață mai plăcută în mai multe sensuri.

Una din maximele cele mai salutare în această

ordine de idei este următoarea: «Cunoaște-te pe tine însuși», sau mai corect: «*Caută să te cunoști*»; — căci cunoscându-te ca bun, te vei sili a-ți păstra calitățile prețioase: iar cunoscându-te ca rău, te vei disgusta de calitățile tale cele rele, și te vei sili imediat a te schimba în bine.

În privința *fericirii*, e salutar, a ne compara cu cei *mai puțin fericiți*, ori chiar cu gradul de zero-fericire; căci astfel avem apoi ocaziunea de a percurge un număr de graduri în sens ascendent: ceea ce ne va ocaziona o emoțiune de fericire. — În privința *perfectiunii* e salutar, din contra, a ne compara cu gradurile *mai înalte*; și a ne sili să ne înălțăm și noi la asemenea graduri de perfectiune: ceea ce ne va procura apoi înaintarea și în gradurile de fericire.

Veracitatea în susțineri, *sinceritatea și onestitatea* în conduită sunt din cele mai stricte obligațiuni; și ne procură stima și iubirea concetățenilor.

Laboriozitatea ne procură mulțumirea sufletului, și în același timp și toate avantajele materiale posibile.

Este foarte salutar a ne cultiva aptitudinile *sentimentale*, pentru a simți bucurie la or-ce caz de faptă laudabilă; și milă pentru or-ce ființă ecspusă la suferință.

Lăcomia și *necumpătarea* în or-ce lucru sunt dezaastroase; de asemenea sunt *periculoase* toate ȃcsagerările și pasiunile; chiar și acele porniri, cari, în grad moderat, nepasional, sunt de cea mai mare utilitate; astfel, nu numai alcoolismul, jocurile de hazard, petrecerile lucsoase; dar și pasiunea de a-și aduna bogății, de a-și sacrifica tot avutul pentru actualitate, nerezer-vând nimic pentru viitor, de a ambiționa onoruri din ce în ce tot mai mari, ori autoritate și putere din ce în ce tot mai înaltă.

Pasiunile. — Toate pornirile pasionate fiindu-ne periculoase, este necesar a ne înarma în contra lor.

O armă puternică în contra acestora este deșteptarea ambițiunii morale, și cunoașterea, că nici o victorie nu e mai grea, și prin ȃrmare mai dulce și mai onorătoare, decât *biruința de sine însuși*, adecă învingerea asupra pornirilor sale pasionale.

Cu cea mai mare stricteță să ne păzim la început, să nu contractăm pasiunile. Aceasta e, din fericire, incomparabil mai ușor, decât a ne cura de ele mai târziu.

În cazurile de *nefericire*, este o decadență dureroasă, a despera, a afurisi soarta saȃ așa zisul destin. În asemenea cazuri să fim mândri a ști

să ne rezignăm ; înțelegând, că în marele concert de viață universală, noi nu suntem decât niște factori sau trepte foarte neînsemnate și trecătoare : și că ne este absolut imposibil a schimba cursul naturei. Să ne dăm seamă tot-dea-una, că nici puternicii pământului nu sunt, în total, mai fericiți ; ba, adeseori, nefericirea e cu atât mai mare, cu cât cineva ocupă pozițiuni mai înalte.

Să ne silim neîntrerupt a fi și a rămâne morali, chiar și atunci, când aceasta ne-ar costa cea mai mare luptă și suferință.

Triumful nostru moral asupra greutăților și suferințelor se numește *virtute*.

Sinuciderea. — Din cei loviți sau amenințați de soartă, unii n'au puterea morală de a-i înfrunța loviturile și adversitățile, și se încearcă a se asigura contra suferințelor, curmându-și firul vieții, *sinucidându-se*.

Unora ca aceia, cari se poartă cu asemenea plan, se cuvine să le aducem, pe de o parte, aminte, că ei nu sunt niște ființe cu totul independente ca indiviși, ci sunt membri ai societății omenești : care *le-a împrumutat*, cu generozitate, ajutoarele sale părintești ; și căreia, prin urmare, ei le sunt debitori în măsură foarte mare. Prin urmare, ei comit un act de *supremă ingraturitudine*, dezertând

de la postul lor de muncă, spre a se scuti de suferințele, cari, e știut, sunt în diferite graduri, patrimoniul tuturor muritorilor. Pretențiunea lor, că destinul să-i escepteze de sub soarta comună oamenilor, e o pretențiune nelogică și deșartă.

Nu trebuie, pe de altă parte, ca consolațiune, să uitate că, precum fericirea, tot ast-fel și nefericirea, e cu totul trecătoare; și că astfel, pe de o parte, n'au pentru ce a se îngrozi de loviturile sorții, pe de altă parte, în zădar presupun, că alții se bucură, cu siguranță, de o stabilă fericire: și că, și dinșii, în loc de nefericirea, ce îi lovește, ori îi amenință, ar avea dreptul și speranța la o fericire completă, sigură și durabilă.

Mare număr din asemenea presupunerii și speranțe sunt bazate pe deșerte iluziuni, sau erori de judecată, și false aprecieri asupra mijloacelor de fericire.

Să repetăm aci că, după natura psihologică a omului, *fericirea* nu se provoacă în mod simțit, decât prin *tranzițiune* de la unele stări sau mișcări la altele: *) că, prin urmare, ea *nu poate* fi continuă și perpetuă.

Trebuie, afară de aceste considerațiuni, să relevăm aci un nou fapt de o importanță capitală

*) V. *Psychologia* pag. 58.

în chestiune; și anume: ilustrul savant *Jaccoliot* *) a publicat, în timpul mai nouă o imenză descoperire făcută de alt savant *A. Béchamps*, care a găsit și constatat pe calea microscopică niște elemente vitale fundamentale, *vietățile* minime și *nedestructibile*, numite *microzima*. Ei bine, dacă organismul numit om se distruge, dacă chiar organele lui constitutive se discompun, această încetare de funcționare complexă, colectivă, nu merge, probabil, până la zero; ci, cel puțin elementele minime, microzimele, recunoscute și de alți savanți, își continuă viața lor; și fără îndoială și simțirea.

De asemenea, când un imperiu se discompune, provinciile, ce-l constituiau, își continuă existența lor, poate mai dureroasă, și mai ecpusă, decât înainte; când o societate se disolvă, membrii ei își continuă existența: etc. — e foarte probabil, că murind organismul complex omenesc, părțile lui, *elementele lui*, își continuă viața și simțirea. Prin urmare, e foarte probabil, că sin-ucigașul nu-și ajunge scopul de a se nimici, sau a se aduce la totală nesimțire.

Datoriile speciale tratate până aci se pot considera ca datorii individuale propriu zise sau *direce*.

*) Op. citat mai sus.

Dar nu numai prin îndeplinirea acestora ne facem bine nouă înșine ; îndeplinind datoriile altruiste sau sociale, ne atragem ajutorul și protecțiunea societății în favoarea noastră ; prin urmare, spre a *merita* această favoare, și sprijinul altora, urmează să îndeplinim datoriile sociale. Deci și aceste de pe urmă se pot considera, în mod *indirect* și mijlocit, tot ca datorii individuale.

Despre *duel* zic unii, că trebuie respins și condamnat, drept o specie de sinucidere, în caz de nereușită de a ucide pe adversar.

Însă, în realitate, duelul e mult mai curând o rănire ori chiar *ucidere* decât sinucidere ; de aceea, el face parte din obiectele de datorii sociale ; și deci, urmează a fi tratat în șirul chestiunilor despre acele datorii.

Ezercițiū. — 1). Ce fel de datorii *negative* avem relativ la viața noastră *materială* ?...

2). Iși achită *sinuși* datoriile lor individuale ?...

3). Ce fel de datorii *pozitive* avem către viața noastră corporală ?...

4). Ce datorii avem relativ la mijloacele materiale de viață, adică relativ la *averea* materială ?...

5). Cari sunt *mijloacele* „*magice*“ pentru înmulțirea averii ?...

6). Se poate *crea* averea prin bani ?...

7). *Ce rol* au dara banii ?...

8). E demn de oameni a trăi *fără muncă utilă* ?...

- 9). Ce fel de *efecte salutare* produce munca? ...
- 10). Ce fel de datorii avem către viața noastră *psihică*?...
- 11). Cari științe sunt *indispensabile* pentru *toți* cetățenii?...
- 12). Ce efecte salutare ne poate cauza maximsa: „*Caută de te cunoaște*“?...
- 13). Cu cari graduri e salutar a ne *compara* în privința *fericirii*?...
- 14). Dar în privința *perfectiunii*?...
- 15). Prin ce mijloc putem să ne *prezervăm* de pasiuni? *abținându-ne* de la vicii din capul locului, ori poate căutând a ne *cura* de ele pe urmă?...
- 16). Care *biruință* e cea mai grea, dar tot-odată cea mai lăudabilă?...
- 17). Care e mijlocul psihologic pentru a simți *fericire*?...
- 18). *Poate* fi fericirea *continuuă* și *perpetuuă*? ..
- 19). Poate fi sigur *sinucigașul*, că după moartea lui personală *nu va mai simți nimic*?...
- 20). Datoriile individuale nu fac parte din datoriile sociale?...
- 21). Ce e *duelul* mai curând? *sinucidere* ori *ucidere*?...

Datoriile altruiste sau sociale.

Solidaritatea omenirii. — Din zi în zi, mijloacele de comunicațiune între om și om, națiune și națiune, continent și continent se înmulțesc, și se perfecționează; raporturile dintre unii și alții

se înmulțesc și se fac din zi în zi tot mai complexe și mai întinse ; mijloacele de transport și circulațiune se multiplică din minut în minut. Toate aceste fac, ca specia omenească să devină, cu o celeritate din ce în ce crescândă, tot mai strict unitară ; în mod din ce în ce tot mai propriu *un* organism ; în care fie-care rasă, fie-care națiune, fie-care neam, familie și persoană individuală, *atârna*, atât în bine, cât și în rău din ce în ce *tot mai strict* de cursul vital al întregului, al genului omenesc în general : — fie-care act de bucurie ori de durere cauzat la un element se resimte tot mai repede și în cercuri tot mai mari. Solidaritatea omenirii devine tot mai strictă ; și din această cauză datoriile sociale tot mai imperioase.

Datoriile sociale preparatorii. — Pentru ca să fim în stare de a ne îndeplini datoriile *sociale* propriu zise, este indispensabil, a ne *pregăti* și califica, îndeplinindu-ne datoriile individuale de *perfecționare*.

Deci, prima serie de datorii sociale este o serie de datorii individuale. Ele, din această cauză, pot fi considerate ca datorii sociale indirecte, prealabile sau preparatorie. Ele sunt indispensabile pentru a ne face posibilă îndeplinirea datoriilor sociale proprii.

Viața materială. — Urmând după împărțirile datoriilor morale în general, urmează să considerăm mai întâi *viața materială* a societății.

Cătră aceasta avem aceleș datorii, ca și cătră propria noastră viață corporală. Trebuie să cooperăm din toate puterile, și cu toate mijloacele disponibile, să *prezervăm* și asigurăm corpul și viața semenilor noștri în contra tuturor inconvenientelor eventuale, ce o pot amenința; să o *apărăm* în contra or-cărui atac, ce ar lovi-o; și dacă vre-un inconvenient i-ar fi cauzat vre-o stricăciune, să ne silim, a o readuce la starea și cursul normal salutar. În fine, mai presus de aceste, suntem datori a contribui cu toate mijloacele disponibile, și pe toate căile posibile, ca viața semenilor noștri să *înainteze* din ce în ce tot mai mult în graduri de perfecțiune pozitivă.

Pe de altă parte avem ezact aceleși serii de datorii și în respectul mijloacelor saū *averii* materiale a semenilor noștri; adecă, a o asigura și prezerva; a o apăra; eventual, a o îmbunătăți, îmulți și perfecționa în măsura cea mai mare posibilă.

Aceste se pot considera ca datorii de natură pozitivă.

Maī stricte decât aceste sunt datoriile de natură *negativa*; și anume, datoriile de a *nu* ataca

nici deteriora baza corporală a vieții, ori cursul seǔ vital : de a nu ataca, sustrage ori distruge averea altuia.

Abaterile de la aceste datorii sunt mai grave ; furtul, daunarea ori jăfuirea altuia se pedepsesc după legile penale ; de asemenea maltratările rănirea și uciderea altora.

Duelul este, în sens propriu, voință de a răni, ori de a chiar *ucide* ; și se cuvine să fie interzis, și pedepsit în consecință.

Viața psihică — Seriile de datorii, pozitive și negative, ce avem către viața materială a altora, aceleși serii de datorii le avem și către viața lor *psihică* ; adecă în respectul inteligenței lor, a sentimentului și a voinței lor.

« *Ce ție nu-ți place altuia nu-ți face* » ; aceasta să fie deviza și norma practică de conduită ; — apoi : « *Ce ai dori, să-ți faci altii, aceea să le faci și tu lor* ».

Criteriul moralității. — În mod științific, regula generală a conduitei omenești s'ar putea formula în sensul următor :

Sunt de aprobat și recomandat acele acte de voință și fapte, cari, *dacă s'ar generaliza la unanimitatea oamenilor*, ar pute fi *salutare* pentru toți ; *nefiind dezaastroase pentru nici unul*.

În unele părți ale omenirii, se consideră ca moral, sau cel puțin admisibil, ca unele persoane să fie supuse la diferite inconveniente, precum : furtul, sclăvia, tortura, și chiar moartea ; de exemplu, ca văduvele să fie ucise la moartea soțului lor, și alte asemenea, mari inconveniente.

În general în cursul *secolilor*, și la diferite *popoare și triburi*, se găsesc numeroase cazuri de *divergență* din punct de vedere moral ; și se ivește neînălăturabil întrebarea, că după ce *criteriul* practic urmează a se decide asemenea divergențe ?

Respunsul este foarte ușor și sigur. După amintitul criteriu al *unanimității*.

Ceea ce nu s'ar pute generaliza în unanimitate, ori ar pute fi vătămător macar și numai pentru un singur procent, ori pentru un singur om, aceea nu poate fi admisibil.

Cea mai fundamentală datorie socială este aceea de a *educa tinerimea* : sau mai just, a-i dirige instrucțiunea și educațiunea.

Partea cea mai importantă a acestei educațiuni trebuie să fie *deșteptarea conștiinței morale* ; deprinderea de a nu face reul, și a face binele, nu de frică, ci din propria plecare spontană.

Pe lângă datoria de a dirige educațiunea celor rămași în stare primitivă, copii și adulți, tot urgentă și imperioasă este și datoria de a proteja

și sprijini pe cei *neputincioși*, și incapabili de a munci.

După aceste urmează, tot ca datorie urgentă, *recunoștința* către bine făcătorii noștri, părinți și străini.

Urmează după aceste, ca datorie ideală, *fraternitatea universală*: datoria de solidaritate cu întreaga omenire în general.

Ezerciții. — 1. Pot rămâne oamenii *indiferenți* unii de alții?...

2). Cari sunt datoriile sociale preparatorii?...

3). Ce datorii avem către viața *materială* și averea altora?...

4). Cari datorii sunt mai stricte și mai *urgente*? cele pozitive, ori cele negative?..

5). Cum se poate considera *duelul*? ca sinucidere ori ca ucidere?...

6). Ce datorii avem către viața *psihică* a altora?...

7). Care e criteriul moralității?...

Abateri și vicii.

Sorginta abaterilor. — In cursul vieții, în fiecare om se manifestă un mare număr de trebuințe; unele sunt originale și permanente, iar altele derivate, câștigate și variabile. Unele din aceste sunt niște dispozițiuni vehemente și intense, așa, că nesatisfacerea lor cauzează subiectului respectiv violente suferințe.

Imboldit de tendința de a se prezerva ori elibera de asemenea suferințe, unii nu au o suficientă energie în tendința morală : astfel, că într'înșii preponderează tendința contrară : și persoana luncă a comite *abateri* de la legea morală.

Tendința abătută se perpetuează une-ori în viața omului ; și asemenea dispoziții imorale se numesc *vicii*.

Atât abaterile cazuale, cât și viciile mai durabile, variază de la om la om în diferite forme și graduri de gravitate.

Abaterile sunt, pe de o parte *neîndeplinirea* datoriei de sprijin pozitiv ; refuzul de a da ajutor de remediare în caz de suferința, nici de prezervare în contra inconvenientelor amenințatoare ; apoi *lovirile* și *leziunile*, *maltratările* ; *răpirea libertății* ; *supremație* sau *hegemonie* impusă cu forța ; *invaziuni*, *agresiuni* ; *cucerirea*, *dominațiunea* impusă cu de-a sila ; *tirănia* ; *selavajul* ; *incendiarea*, *furtul*, *jaful*, și *prădăciunea*, *asasinatul* ; *invaziune* și *rezbau* ; apoi *refuzul* de a fi *util* prin muncă ; *violenta* ; *cruciimea* ; — *îngâmfarea*, *înjosirea*, *neglijarea educațiunii*, *împedecarea* ei, *inducerea* în eroare prin *neadevăr*, ori prin alte mijloace ; *nedreptățirea* la judecată și *arbitraj* ; *înșelarea* în industrie, comerț, și orice alt serviciu ; *intoleranța* națională ori religioasă ; *incviiziția* și *persecuțiile* religioase ; etc. ; *diffamațiunea*, *calomnia*, *desprețul* și *nedreptățile* din cauză de favoritism ; — mai departe : *împedecarea* justiției prin *ascundere* după o crimă, ori prin *inducerea* societății în eroare, prin

informațiuni false, prin mărturie *mincinoasă*; refuzul de a-și achita *angajamentele*, *promisiunea*, *cuvântul de onoare*, *învoiala* sau *contractul*; etc.

Vicii, sau *deprinderi imorale* sunt toate deprinderile contrarie celor progresiste; precum *lenea*, *necurătenia*, *necumpătarea*, *lăcomia*, *risipirea*, *avaritia* și *zgârcenia*, *mania* de a fura, de a cleveti, *detracta* și *calomnia*, *ambiția* ezagerată, cum și *înjosirea* sau lipsa de ambiție și *demnitate*, *nerecunoștința*, *pasiunea de alcool*, de joc de *hazard*, *pasiunea* de a se împodobi în mod artificial prin mijloace *esterne*, în locul calităților nobile; *îndărătnicia* față cu sfaturile cele bune, *încăpăținarea* sau *perzistarea* în ceva recunoscut ca greșit, *coruperea* altora; — etc.

Abaterile și viciile în general variază în diferite măsuri și *graduri*; gravitatea *vinovației* variază, de asemenea, în graduri în raport direct cu gravitatea abaterilor, cu caracterul și durata viciilor.

Exerciți — 1). Care e *sorginta* abaterilor de la legea morală?...

2). Cări sunt principalele *specii* de abateri și vicii?...

3). Nu variază abaterile și viciile în diferite *graduri*?...

4). Să se arăte *serii* de graduri în câte-va abateri și vicii...

Imputabilitatea și responsabilitatea.

Ipoteza neimputabilității. — Dacă legile, civile și penale, n'ar pute avea nici o influență în cumpana deliberațiunii oamenilor, dacă toate actele de deciziune ale lor s'ar îndeplini în mod orb, fără cunoștință din partea lor, și cu totul fără or-ce grad de spontaneitate, atunci cei ce ar fi făcând fapte morale n'ar avea după asemenea fapte mulțumirea conștiinței; și n'ar avea pentru ce se hotări de a urma și în viitor tot așa: nici făcătorii de rele nu s'ar simți «vinovați»: *nu ș'ar propune a se îndrăpta*; nu s'ar prezenta, la caz, dinaintea judecătorilor, spre a-și lua pedeapsa, și a se elibera, prin espiare sau ispășire, de torturile conștiinței lor; știindu-se, și unii și alții duși, răpiți, în mod mașinal în curentul faptelor; fără să li-se poată recunoaște un merit, nici a li-se imputa o vinovație. Toți ar fi, în asemenea caz, cu totul neimputabili, și deci, neresponsabili pentru or-ce distrucțiune ar fi comis; sau, în acea ipoteză, — or-ce ar fi comis oarba soartă printr'înși.

Gradurile imputabilității. — Ipoteza aceasta însă este desmintită prin realitatea faptelor în măsură considerabilă; căci, din contra, ne știm dispunând de *oare-care spontaneitate sau independență*; care

ce e drept, variază, de la om la om, și de la epocă la epocă, în diferite *graduri*.

Intr'adevăr, la copil și la omul turburat prin alcool, prin porniri emoționale vehemente, prin teroare, ori diferite stări «anormale». etc., — agentul dominant și activ nu e pe deplin spontan și independent în faptele sale; ci e îmboldit, e ca forțat în o măsură oare-care ale îndeplini: chiar și atunci, când propria lui rațiune le-ar fi dezaproband.

În cazuri de această natură, imputabilitatea e redusă; ea variază în sens invers în raport către vehemența influențelor turburătoare.

După gradurile de imputabilitate variază apoi, în sens direct, și responsabilitatea; și anume, de la zero-grad, de es. la copilul mic, la omul turburat etc., pe o întinsă scară de graduri intermediare, până la un maximum, la omul cu funcțiunile mintale normale.

La rândul seǔ apoi, *punibilitatea* variază în sens *direct* în raport cu *responsabilitatea*.

Generalitatea legilor. — Dacă un singur om ar fi esceptat de sub lege, ar pute face mari distrucții; de aceea, precum față cu toate legile în general, astfel în special, față cu legile penale, *toți* oamenii trebuie să fie considerați ca *egali*,

fără or-ce excepțiune. Acuma or-ce lucru în general, și astfel or-care «om» este, în mod riguros, necunoscut în esența sa; dar e cunoscut și considerat ca *éivalent* cu *acțiunile saș faptele sale*; — de aceea, or-ce om e responsabil de faptele sale cele vroite și efectuate cu independență și spontaneitate; și la caz e pasibil de a i se aplica pedepsele, cu cari este amenințat prin legile penale.

De sub această lege nici capiș statelor nu sunt exceptați.

Obligațiunea graciării și limitele ei. — Instituțiunea judiciară nu poate fi ezercitată de niște ființe infalibile; ci tot numai de cătră oameni; cari, e știut, ușor pot căde în retăciră și erori și întru aplicațiunea legilor penale.

Erurile judiciare se descoper adeseori după darea hotărării definitive; și judecătorilor le este legalmente imposibil a face *cuvanita rectificare*.

Această *rectificare* însă fiind o strictă și sacră *obligațiune* a societății față cu persoana lovită din eroare, este indispensabil, ca prin dirigentul suprem al statului, reprezentantul lui, să se aducă rectificarea la îndeplinire. Pentru acest scôp se acordă capului fiecărui stat dreptul și datoria de a *revoca pedeapsa* decretată din eroare. Acest

drept se numește «prerogativa» de a «gracia»; adică de a reduce pedepsele: fie în totul, fie numai în parte; *întru cât* ele s'au dovedit că au fost date ori măsurate *greșit*.

Limitele dreptului de graciare. — În unele cazuri, datoria de rectificare a pedepselor o vedem amplificată, sub forma de prerogativa sau dreptul de graciare, în favoarea unor infractori condamnați corect; cari însă dau semne convingătoare, că *s'au îndreptat*; că nu mai sunt periculoși pentru nimene.

Pe lângă laturea ei umanitară, această dispozițiune *adițională* prezintă și o lature, care ne dă de gândit. Căci, într'adevăr, un considerabil procent din crimele cele mai mari sunt acte izolate, singuratice: așa, că, imediat după comiterea lor, criminalul respectiv e pozitiv de considerat ca ne mai fiind periculos; e ca și or-care criminal «cores».

Alți criminali, foști recidiviști, se pot «corege» în urmă: alții pot să *simuleze* că s'au cores. Astfel speranța graciării, pentru semne de corecțiune poate contribui la unii, în mod prealabil, pentru ca forța de contrabalansare față cu tendințele criminale să rămână nesuficientă.

Pe de altă parte, nu e bine a lăsa din vedere

faptul, că, dacă pedeapsa a fost justă, necesitatea logică și practică este de a se menține completă, și executată exact: și or-ce știrbitură slăbește salutara influență întru abținerea dela crime.

Dar chiar dacă criminalii s'au cores cu totul, nu urmează de loc ca o cuviință de a-i recompensa pentru aceasta. Dacă ei s'au cores, datorria ș'au făcut-o; fiind-că *datori* erau să se coreagă. Cei ce nu s'au cores, ei comit încă infracțiuni; acelora li se cuvine pedeapsă nouă, conformă cu aceste infracțiuni.

Pe lângă aceste, mai este încă și o altă considerațiune; și anume: dacă se recunoaște capului unui stat prerogativa de a *schimba* pedepsele în general, și, de *fapt* dinșii nu le schimbă, decât în minus, scădându-le,—nu e de lăsat din vedere, că, eventual s'ar pute ivi vreodată și idea de a schimba vreuna în *plus*. Cel puțin din amintita prerogativă nu e rigoros logic exclusă asemenea eventualitate.

Ezercițiū.—1). Ne știm noi în general, totalmente mașinali în deciziunile noastre, ori ne știm dotați cu oarecari graduri de spontaneitate și independență?...

2). Ni se poate recunoaște un grad oarecare de *imputabilitate* morală și *responsabilitate* de faptele noastre?

3). În ce raport trebuie să stee punibilitatea și pe-

depele cătră imputabilitatea și responsabilitatea oamenilor ?...

4). Nu pot *greși* oamenii întru aplicarea legilor penale ?...

5). Nu e o strictă obligațiune a *rectifica* erorile descoperite în aplicarea acestor legi ?...

6). Considerând dispozițiunea, după care unii indiviți condamnați *just* sunt graciați, pe motiv că au date probe că s'au *cores*, nu pot deriva unele inconvenient din asemenea dispozițiune ?...

7). Nu e or-ce condamnat *obligat* a se corege ?...

Gradurile de solidaritate.

Solidaritatea omenirii. — Treapta normală de datorii sociale este cea a datoriilor *fiecărui* individ cătră *toți* oamenii în general ; cătră specia omenească unitară și universală.

Această treaptă de datorii privește, unul câte unul, pe *toți* oamenii, fără escepțiune ; ea este categoria de datorii a *tuturor* oamenilor în mod *reciproc* ; în *solidaritate* universală : *fiecare pentru toți și toți pentru fiecare* ; sau «toți pentru unul, și unul pentru toți.»

Cei 1500,000,000 oameni de pe toată suprafața globului pământesc intră din zi în zi în relații din ce în ce tot mai multiple și mai stricte ; de acea, din zi în zi atârnă tot mai strict unii de alții ; atât în bine, cât și în reu.

Raporturi în zone, specialități, și consorții. —

În sens normal, putem zice, că nici relațiile dintre antipodi nu sunt indiferente, de și ele sunt minime; de acolo înainte însă, locuitorii fiecărei zone mai apropiate sunt în raporturi din ce în ce tot mai strinse. *Compatrioții* de pe acelaș teritoriu apoi trăesc în reciproce raporturi de *maximă* complecsitate și intensitate; atêrnând foarte strict unii de alții.

Aceasta este gradațiunea ideală, geometrică, a raporturilor omenești sociale.

Oamenii însă sunt ocupați în grupe, în diferite ramuri și specialități; și cei de câte o specialitate nu trăesc închiși pe câte o zonă și izolații de ceilalți; apoi, e știut, că persoanele, cari se ocupă cu una și aceeaș specialitate, stau în raporturi mai strinse între sine, și cu specialitățile afine și similiare, decât cu cei de specialitățile străine. Mai sunt apoi câteva specialități de cari toți avem absolută necesitate. Din aceste cauze, gradurile de strictetă a raporturilor dintre diferitele grupe și clase omenești nu pot fi în nici un moment identice sau congruente cu zonele geometrice; ba nici macar cu teritoriile geografice. Afară de aceasta, oamenii nici odată nu stau mult în acelaș loc, ei urmează a se muta a circula, succesiv, în diferite locuri. Relațiile

în:ă, cu toate aceste, se manșin aceleș între grupe, cu toată circulațiunea lor.

Gradul de raporturi și datorii morale între antipodi, sau, mai just, între străini, în toate sensurile, se poate numi treapta minimă de obligațiuni fundamentale umanitare: sau raportul zis *cozmpolit*: iar raportul mai strict dintre specialiști și afiliați în profesii—treapta *mai înaltă* de raporturi și datorii reciproce *consortiale*.

Rase și națiuni. — Independent de grupările oamenilor în specialități, consortași, și alte forme, ei, în general, mai sunt divizați în diferite grupe de indiviși având aceeaș orîgină, vorbind aceeaș limbă, având aceleș moravuri, suferințe și bucurii din trecut, aceleș temeri, speranțe și aspirațiuni pentru viitor.

Aceste specii de grupări se numesc *rase*: iar subdiviziunile lor în grupe și mai strins asemănătoare se zic *națiuni*.

În indivișii de aceeaș rasă, și mai presus încă în acei de aceeaș *națiune*, sentimentele de simpatie reciprocă sunt mult mai intense, decât între indiviși străini. Acesta se numește *simț național*.

Zelul și bunăvoința fie-cărui individ în favoarea connaționalilor sei e mult mai energic, și

mai puternic, decât simplul zel fundamental, cozmopolitic. Astfel totalul de zel naționalist al tuturor oamenilor în favoarea tuturor națiunilor, adică în favoarea întregii omeniri, e mult mai mare, decât ar fi totalul de zel simplu cozmopolitic. Din această cauză, este *evident*, că pentru *întreaga* omenire este *mult mai salutar*, că toți oamenii sunt animați de puternice sentimente *naționale*; neimpedcând aceasta, bine înțeles, nici activarea sentimentului umanitar general.

Familia. — Independent de originea și legăturile de rasă ori naționalitate, membrii unei *familii*, părinții, copiii, frații și surorile, etc., simt, unii pentru alții simpatie, și chiar iubire în măsură și grad suprem.

Zelul și bunăvoința lor unii în favoarea altora îi face să se desvolteze unii pentru alții în măsura cea mai înaltă, *până la sacrificiul de sine*.

Precum sentimentul național este justificat pe lângă cel simplu cozmopolit, tot astfel și devotamentul familiar este justificat pe lângă amândouă aceste trepte de sentiment. Utilitatea lui pentru omenirea întreagă e, în total, cu mult mai mare, decât acele două trepte de sentimente; fără de a le exclude, bine înțeles, nici pe ele, un moment macar.

Astfel, în total, sentimentele sociale ale fiecărui individ se repetă, în intenzitate și *importanța crescândă*, pe următoarea scară : cătră *omenire* ; cătră zonele tot mai apropiate ; cătră grupa de specialiști și afiliați ; apoi, mai presus, cătră rasă, din care individul face parte ; cătră *națiunea sa*, și, în fine, cătră membrii *familiei sale*.

Gradațiunea urgenței. — În principiu, urgența minimă privește suferințele cele mai mici, mai puțin urgente și mai depărtate. După diferite graduri intermediare, urgența *maximă* privește datoriile în favoarea suferinței celei mai mari, mai *actuale* și mai *apropiate*.

Suferințele *naționale* și cele *familiare* nefiind satisfăcute de cătră străini, se subsumă între aceste de pe urmă ; prin urmare, chiar din punct de vedere *rațional*, ele sunt cele mai urgente și mai imperioase de îndeplinit.

Ezerciții.—1). Care e treapta *normală* de datorii sociale?...

2). Care este gradațiunea de *stricteță* a datoriilor din punct de vedere geografic?...

3). Care sunt raporturile mai strinse între oameni după *specialități*?—furnisori și clienți?...

4). Dar după *rase* și *națiuni*?...

5). Este dăunător ori favorabil pentru *omenire* raportul și datoria superioară în cercul fiecărei *națiuni*?...

6). Sentimentul național *exclde* pe cel general umanitar sau cozmopolit?...

7). Care este gradațiunea datoriilor sociale din punctul de vedere al *urgenței*?...

Economia.

Necesități și mijloace. — În *lupta* sa pentru viață, omul are un număr de *necesități* permanente, și altele neregulate; iar pentru satisfacerea lor, are trebuință de un complex de *mijloace* de diferite feluri.

Unele specii de *mijloace* le găsește în *natură* în parte adaptabile direct și nemijlocit; precum: temperatura, aer, apă, etc., altele este necesitat a le forma prin muncă din substanțe sau materii brute sau prime; precum alimente, îmbrăcăminte, locuințe și diferite aparate trebuitoare.

După diferite fluctuațiuni, întâmplate în cursul veacurilor, la diferite părți ale omenirii, în ziua de astăzi, averea materială a ajuns în curs de distribuțiune așa, că un oarecare procent de oameni posed, în epoce anumite un total de mijloace suficiente pentru susținerea vieții lor în mod convenabil: fără să le rămână vreun escedent; un alt procent ajung la o stare, în care, pe

lângă ceea ce consumă succesiv, mai posed și un oarecare escedent sau prisos ; un altreilea procent de oameni nu sunt în stare de a poseda nici strictul necesar pentru menținerea cursului vieții în mod satisfăcător.

Această de pe urmă categorie este clasa celor ce în parte abia au eșit din stările primitive, în cari *pauperismul* era și este încă starea primă și inevitabilă ; stare de plâns ; ce e drept ; de care însă nimene nu poate fi considerat ca responsabil și vinovat.

Această clasă de oameni numeră un mare procent din omenire : zeci și zeci de milioane. Ea se poate considera că formează *proletariatul original* sau primitiv ; și suntem constrinși a releva cu durere, că nu există pe pământ putere, care i-ar pute scoate cu oarecare repejune din trista lor soartă. Aceasta nu o putem spera, decât dela răspândirea treptată a *instrucțiunii*, a *mijloacelor de traiu*, de comunicațiune și transport, în cursul secolilor.

Afară de această categorie *permanentă* de suferinși, mai cu seamă împrejurul centrelor mari de viață socială, de industrie, comerț și finanțe, se mai formează, în mod *fluctuant*, câte un contingent de proletariat ; și anume din cauză, că la asemenea centre se adună, de ordinar, în mod

inevitabil, *mai mulți* lucrători, de cât pot fi ocupați și salariați; și astfel, fiind *oferta* de muncă *mai mare* decât cererea, este inevitabil, ca prețul muncii sau *salarul* să se micșoreze.

Această dureroasă stare de lucruri s'ar pute îndrepta în bună măsură, *reformând* statul legile *impozitelor*, și înființând, cu mijloacele adunate în plus, pe diferite locuri bine alese, stabilimente de producțiune, în cari ar pute ocupa cu salar, cel puțin pe o bună parte din lucrătorii remași fără ocupațiune salariată suficient la instituttele ezistente.

Acest mijloc este *ușor* de realizat. El este și *egalitar* sau *just proporțional* pentru *toți*; prin urmare e un *remediu sigur*, ușor și *nediscutabil*.

Dacă se propune de a se face, în acest scop, încercare cu *desființarea capitalurilor*, ori și cu *impunerea* unor tarife de *salare* suficiente, față cu asemenea propuneri este de observat, că prin aplicarea lor ușor s'ar pute atinge și lovi dreptul fundamental de *libertate individuală*, ori, în parte, și dreptul de *proprietate*, dimpreună cu consecința sa, dreptul de a o înmulți prin *munca productivă* și *economie*; pe de altă parte, ușor s'ar pute întempla, ca activitatea *productivă* în general să se *paralizeze*; și astfel să se provoace

o criză gravă, ori chiar o adevărată *catastrofă* în societatea omenească.

Ezerciții. — 1). Care e lista *necesităților* omenești *fundamentale* și *perpetue* ?..

2). Pentru cari *necesități* găsim în natură mijloace apte de a le satisface direct și *imediat* ?...

3). Care e starea *economică primordială* ?...

4). Ar fi *salutar* a se *menține* acea stare în *perpetuitate* ?...

5). S'ar *pute menține*, chiar dacă ar prezenta oarecari *avantaje* ?...

6). În *ce categorii* se găsesc astăzi de fapt oamenii din punct de vedere material sau economic ?..

7). Câte mari clase de *proletari* putem deosebi ?...

8). Prin ce mijloace s'ar *pute spera* a se *îmbunătăți* soarta celor *suferinți* ?...

9). Se poate prevedea, că *desființarea* capitalurilor ar aduce *remedii* la această *suferință* ?...

Organizațiunea.

Distrucțiunea și tendința conservațiunii. — În misteriosul tot al universului, spațiul e fics și neactiv. Totul însă aflător în spațiu este neconținut animat de diferite mișcări. Substanța cosmică, eteriană, urmează cu mișcările și ciocnirile sale, *organizând și dezorganizând* alternativ diferite *complexe* de substanță și combinațiuni. Gru-

părilor «organizate» au în general tendința internă de a-și continua viața cât mai mult ; de aceea, față cu ciocnirile distructive și cu alte influențe dezorganizatoare, ele se asociază mai multe împreună, și se organizează cât se poate mai compact și mai solid ; și astfel sunt mai mult în stare de a rezista și a se apăra mai cu succes în contra influențelor distructive.

Ni-se relatează, *) că deja microzimele, adică vietățile *minime* și nedistructibile, *se asociază*, și în organizațiunea lor primitivă constituie organismul minim, «*celula*» ; celula vegetală, și celula animală, incluziv și cu cea omenească.

Individ și societar. — În interiorul celulei fiecare element vital primitiv își păstrează individualitatea sa ; fără de a se contopi și confunda cu altele.

Astfel dară, deja celula este o asociațiune de adevărați indiviși vii ; în care fiecare individ figurează în două feluri ; și anume : pe de o parte cu interesele lui directe și nemijlocite, individuale ; și, pe de altă parte, *ca societar*, cooperând cu ceilalți consocietari întru susținerea intere-

*) *L. Jaccoliot*, op citat, pag. 584...

selor lor comune ; din cari însă iarăși profită fiecare aparte.

În această formă se constituie, în acelaș timp, diferitele trepte de organizme mai complecse. Cele mai mici se asociază împreună, și constituie altele mai mari ; și în asociațiune în general, *fiecare individ duce rol dublu* ; adecă, pe de o parte, viața sa particulară, iar pe de altă parte cooperațiunea sa cu ceilalți cosocietari ; dela cari, iarăși are a profita fiecare în parte ; și *fară de cooperațiune organizată n'ar puté avé o viață suportabila*.

Astfel vedem, de exemplu, celule organizate în țesături ; — țesături, formând organe ; sisteme sau aparate ; — organe, formând organizme. De asemenea, organizme animate — formând, prin asociațiune, familii și diferite alte clase ; — în special, «individii» omenești sunt asociați în familii, — familiile, în comune, neamuri etc. ; — comunele, în state ; — statele în uniuni federale ; etc. —

Pe de altă parte, astrele singuratice formează sisteme planetare sau solare ; sistemele solare nebuloase ; și așa mai departe, în indefinit.

Fiecare treaptă din aceste serii duce o viață particulară, și în acelaș timp, și viața societară, profitând din aceasta de pe urmă și ea adecă fiecare în particular.

Din toată scara de asemenea trepte de ființe și complexe, pe noi, pe oameni, ne interesează în gradul cel mai mare *omul*, ca individ, și ca societate, de la care atârnă.

Viața haotică, și viața organizată. — Fără ajutorul societății, fiecare individ e pierdut; iar din ajutorul *mutual al tuturor toți pot să profite* în măsură macesimă.

Trebuințele vieții omenești însă sunt foarte multiple, și se repetă neconținut în mod foarte complex; deasemenea mijloacele trebuitoare nu se pot procura, decât prin o muncă foarte complexă. Așa, dacă grupele de oameni s'ar lăsa fără organizațiune regulată, și ar vrea să se ajute numai așa, după cum ar aduce cu sine oarba întâmplare, atunci, înloc de a se pute ajuta în mod salutar, ar căde, dincontra, în neconținute ciocniri din cele mai dezastroase.

Din asemenea considerațiuni reiesă în mod evident imperioasa necesitate de *a se organiza* oamenii în grupe, legându-se între sine prin anume *contracte* și legi *obligatoare*.

Idealul organizațiunii *normale* este constituirea *omenirii întregi* în un «stat» general, sau total.

Pentru a fi însă aceasta posibil de realizat, se cere ca mijloacele de comunicațiune peste tot

globul pământesc să fie în așa dezvoltare și perfecțiune, ca să se poată îndeplini toate cerințele de această natură.

Oceanele însă, *mările*, și *distanțele* dela unele grupe la altele, fac aceasta imposibil. Cătră aceste piedeci originale apoi se mai adaogă și multiplele divergențe de *limbaj*, — de religione și de *obiceiuri*, *caractere*, *credințe* și *superstiții*, ramuri și graduri de cultură, etc.

Din cauza piedecilor de tot felul, omenirea este încă, pentru mult timp, redusă a sta divizată în mai multe fracțiuni, organizate a parte sub titlu de *state*. Pentru practicitatea administrațiunii, statele sunt divizate în provincii; aceste în districte, aceste la rândul lor în *comune*; iar comunele în alte secțiuni subdivizionare.

Dreptul și daoria; sau necesitatea socială. — Intru cât necesitatea organizațiunii este *recunoscută*, urmează neapărat și admiterea *mijloacelor indispensabile* pentru acest scop.

Principalul mijloc rațional pentru organizațiune este *necesitatea socială*, ca fiecare individ să fie recunoscut ca *obligat*, pe de o parte, a îndeplini unele acțiuni pozitive în favoarea societății; ceea ce se numește *datoria* lui rațională și legală, sau datoriile lui cetățenești.

Pe de altă parte, constatăm, că, față cu *necesitatea socială* a datoriilor cetățenești ale fiecărui cetățean, se înțelege, ca *adova* și indispensabilă lature a aceleiași necesități sociale, — facultatea celorlalți de a *pretinde* și primi îndeplinirea datoriilor amintite de către cetățeanul respectiv ; facultate, care se numește *drept al lor* față cu acel individ, care e *dator*.

Datoria rațională a fiecărui cetățean, și drepturile celorlalți de a pretinde îndeplinirea acelor datorii, constituie o singură necesitate socială *unitară* ; în care *datoria* este uneori laturea sau elementul *activ* și *obligat* ; pe când dreptul este elementul său pasiv sau receptiv : și se poate considera ca având un caracter facultativ.

Unele clase de datorii ale individului sunt de natură pasivă, receptivă, sau negativă ; obligațiunii de a suferi ceva, de a accepta ceva, ori de a *nu* face ceva. În asemenea cazuri, dreptul celorlalți este de caracter activ ; adică facultatea de a face ceva pozitiv, de a da ceva cuiva, ori de a interzice ca cineva să facă un anume lucru.

Cetățenii se organizează în formă de *stat*, *comună*, etc., prin aplicațiunea dreptului și datoriei ; cari, repetăm, amândouă sunt laturi sau elemente strict corelative ale *unei și aceleiaș* necesități sociale.

La terminul de *drept* sau de raport *juridic* din

limbajul uzual, deci, urmează să înțelegem acest raport de necesitate socială *bilaterală*, cu ambele sale laturi, adecă dreptul de o parte, și în aceeași idee, datoria de cealaltă parte.

Ezerciții.—1). De ce *tendință fundamentală* sunt animate organismele în general, față cu perpetuele ciocniri și operațiuni distructive?...

2). Se pot apăra organismele suficient, pe cât stau izolate sau *neorganizate*?...

3). In *câte categorii* operează fie-care individ prins în vre-o asociațiune?...

4). Profită „individul” și din operațiunile ca *societar*?...

5). Care e *idealul* de organizațiune *normală*? a se organiza împreună toată omenirea, ori fiecare porțiune izolat?...

6). E posibilă în actualitate organizațiunea universală în mod unitar?...

7). Din ce elemente se constituie necesitatea socială numită în uz „drept” sau raport juridic?...

Ideal de organizațiune.

Metodul de a-l calcula. — *Factorii* principali ai acestui calcul sunt următorii: seria *necesităților* primordiale și permanente ale unui om; (temperatura, aerul, mișcarea, apa, și celelalte nutrimente; variațiunea, societatea, etc.); — apoi *necesitățile* secundare și fluctuante; (onoarea, amorul-propriu, ambițiunea, libertatea, dreptatea, drepturi, instrucțiune, siguranța, progresul, arta,...

Afară de aceste, totalul de necesități pe unitatea de timp ; totalul de necesități în macsimul de etate ; — totalizarea tuturor acestor elemente pentru cei 1500 milioane de oameni ; ținând seamă în totu! de *scara etăților* la indiviții din generațiunea actuală.

Sunt de luat în considerațiune, afară de aceste : totalul de *mijlaoce* realizabile succesiv pe pământ la dispoziția speciei omenești ; precum : teritoriu, apă, minerale utilizabile, plante, animale, serviciile omenești, cădere de ape, căldura solară și forța ei mecanică ; — apoi, distribuțiunea acestora ; — zonele geografice ; anotimpurile și influențele lor generale în respect economic ; — starea materială, intelectuală și morală în actualitate, în raport către viitor. —

Clasificațiunea ramurilor de industrie, începând dela cele mai *esențiale*, — cele relative la temperatură, aer curat, lumină, mișcare, apă, alimentațiune, variațiune, transport ; cultură ; materiale pentru îmbrăcat, locuințe, calorifere, băi, diferite obiecte, animale, vegetale, minerale ; obiecte fabricate, industrii, etc.

Voind a îndica *metodul* de a calcula organizarea ideală, e bine a începe dela numărul minimal de oameni, dela *unul* ; trecând apoi la *doi*, la *trei*, *patru*... și tot astfel, cu adaus minimal ; — și încercându-ne a coniectura cel puțin, la fiecare număr, ori din 10 în 10, din 100 în 100, din 1000 în 1000, din milion în milion... cum s'ar pute face organizațiunea cea mai bună, mai fericitoare și mai durabilă ; ținând seamă, la fiecare număr, de divergențele de *caractere*, cultură, starea geografică, și celelalte împrejurări influente.

După această încercare de a gasi o formă de organi-

zare ideală, nu trebuie să uităm un moment macar, că *tranzițiunea* dela starea factice la cea ideală nu se poate operă, decât în mod *treptat*; iar *nu abrupt* și forțat; căci în acest de pe urmă mod, nu numai că s'ar provoca mari *catastrofe* pentru moment, dar s'ar face probabil, imposibilă transformățiunea proiectată; și astfel, *scopul s'ar compromite*, în loc de a se realiza în mod salutar.

Necesitatea de legi și conducere. — Ținând seamă de intenzitatea tendințelor *egoiste* și *gradul* de cultură actuală a oamenilor, ușor ne convingem, că e încă departe timpul, în care, oamenii să fie de un caracter *angelic* sau *îngeresc*; și că, până la o asemenea epocă ideală, în realitatea faptelor de astăzi, societatea nu-și poate urma viața în oarecare grad de siguranță și progres, fără organizațiunea în corpuri colective sau *state*, cu *legi*, și cu *autorități* cari să le pună în aplicațiune.

Organizată în corpuri colective sau state cu *muncă combinate*, e posibilă se realiza progresul dorit mult mai sigur, mai ușor, și în o măsură incomparabil mai mare decât prin viața haotică și neorganizată.

În mare parte din natura *inferioară omenirii*, găsim diferite specii de *autorități conducătoare* și diriguitoare; de exemplu la albină, etc.; de asemenea, *copiii* în diferitele lor jocuri, își aleg un *prim-companion*, prin care își dirigue cursul jocului, apoi, la diferite danțuri, se institue un „comandant“ un *prim-danțuitor*, ori, în tot cazul, un diriguitor.

Până și diferite corporațiuni libere, colonii de depor-

tați*) etc., își aleg și institue un dirigent sau conductor:

Astfel s'a recunoscut totdeauna necesitatea imperioasă, de a se institui și în complexul colectiv sau stat un conducător; un cap sub titlul de *președinte* ori *monarch*. Printr'ânsul se poate menține unitatea sau *armonia* în viața vastului și complicatului tot numit stat.

Pentru armonia și siguranța cursului vieții colective în stat, este necesar a se formula și păstra un total de *legi fundamentale*, prin cari să se determine modul și limitele diferitelor funcțiuni dintre autorități și cetățeni în general. Asemene complex de legi fundamentale se numește de ordinar „*Constituțiunea*“ statului respectiv. Acestor legi e *supus* și *capul statului*, de asemenea și tuturor celorlalte legi, pe care le formează *delegațiunile populațiunii* sau a cetățenilor, numite *corpuri legiuitoare*.

Dreptul de viață sau suveranitatea omenească fiind generală, se cuvine, ca la alegerea delegaților sau mandatarilor legiuitori (deputați, senatori), să iee parte toți cetățenii competenți.

Pentru cercetarea și judecarea decizivă a diferitelor conflicte, contestațiuni civile, și infracțiuni penale, este necesar a se institui și a funcționa o corporațiune de persoane calificate. Aceasta este autoritatea sau puterea *judiciară* sau *judecătorească*.

Cei condamnați, și alții declarați datori de a îndeplini ceva, ori a suferi ceva, nu totdeauna sînt dispuși voluntar a se conforma cu legile și dispozițiunile ce decurg din ele. Pentru a-i ezejuta sau aduce la înde-

*) De exemplu, pe *insula Pitcairu* din Pacific, trăește o asemenea colonie sub conducerea unui „prezident“ responsabil, ales anual; și se relatează, că o duc foarte bine, acum de 30 ani.

plinirea acestor îndatoriri, este necesitate de o nouă corporațiune, sau autoritate. Aceasta se numește *puterea executivă*.

Pentru siguranța de a-și pute îndeplini puterea executivă misiunea chiar în caz de rezistență, este necesitate să aibă la dispozițiune o suficientă *putere armată*.

Ezercițiū.—1) Voind a calcula *idealul* de organizațiune a omenirii, ce elemente și *factori* trebuie să luăm în considerațiune ?...

2). In ce *metod* e mai ușor a încerca un asemenea calcul ? în modsumar, ori în procedare *treptată* ?...

3). Care mod de tranzițiune dela starea actuală e mai șalutar ? tranzițiune abruptă, ori în mod *treptat* ?.

4). Nu au *conducători* chiar ființe cu totul *libere* ? animale, copii în jocurile lor, deportați ?...

Educațiunea.

Importanța educațiunii. — Copiii rătăciți în păduri au putut trăi uneori printre animalele selbatice; au redevenit ânsă în o stare analoagă cu a lor, simple animale; uitând din procedările omenești distinse și ceea ce se întemplantase de contractaseră mai înainte.

Odată cu deprinderile și procedările omenești apoi, ei au perdut și posibilitatea de a simți vreodată un grad mai considerabil de fericire omenească.

Triburile de oameni remași în stare primitivă, *fără elemente de educațiune, vegetează* în aceeaș stare și soartă toată viața lor; *pradă* șerpilor, șacalilor, jaguarilor, panterelor, și unii, prada lor însuși unii altora; alții, *sclavi* unor oameni fără inimă, dar mai *deșteptați*, fără să viseze macar în viața lor, de gradul de siguranță a societăților organizate; fără să viseze macar despre speciile și gradurile de mulțumire a cetățeanului unui stat înălțat prin *instrucțiune*.

După toate cercetările făcute, este constatat, că *educațiunea și instrucțiunea generală* fac din ființa rătăcită *om*; ființa părăsă de un considerabil grad de siguranță și fericire; de asemenea, în particular, este știut, că, pentru *or-ce* ramură de ocupațiune salutară, fără instrucțiunea specială nimene nu poate face un pas macar în nici o singură ramură.

Educațiunea este o necesitate cardinală și generală; de asemenea instrucțiunea generală și specială este temelia indispensabilă pentru *toate ramurile* de servicii speciale: pentru agricultură, industrie, comerciū, finanțe, justiție, administrație, etc.

Fără școli speciale, toate ramurile, fără excepțiune, rămân absolut imposibile de îndeplinit în mod cât de puțin satisfăcător.

Din aceste observațiuni urmează, că trebuie să considerăm datoriile și serviciile pentru educațiune și instrucțiune ca *excepționale*; datorii *cardinale* și *generale*.

Inceputul educațiunii trebuie să se facă în *primul an* al vieței copilului, și apoi să se continue prin *exemple* în familie și societate, prin școli, literatură și arte în tot cursul vieței.

Instituția penală-mijloc subsidiar.— Instituțiile penale sau represive, amenințarea legislativă și aplicațiunea judiciară nu sunt decât niște mijloace *provizorie*, destinate a fi menținute numai *întru cât* vor fi recunoscute ca absolut indispensabile pentru menținerea bunei ordine sociale în măsura macesimă posibilă.

Mijlocul *normal* însă, *propriu*, *definitiv* și *perpetuu* este educațiunea și instrucțiunea. Prin aceste tindem să facem, ca instituția penală să devie din ce în ce tot mai puțin necesară, tindend la *idealul* de a le vedé odată devenind totalmente *superflue**).

Unii *speculanți* fără conștiință adeseori fac, în

*) Se relatează, că de exempln, marea metropolă modernă, orașul *Chicago* aplică pentru educațiune și instrucțiune pre fie-care an la 20 milioane lei. Astfel se esplică fabuloasa sa rădicare.

defavoarea moralității, reuă uz de artă și literatură. Acest punct trebuie îndreptat cât mai curând.

Ezerciții.—1) Ce rol poate avea instrucțiunea și educațiunea în raport către *moralizarea* omenirii și către *fericirea* ei?...

2) Poate cineva opera cu succes în vreo ramură specială de ocupațiune, fără instrucțiune generală și *specială*?..

3) În ce *etate* trebuie să se *inceapă* educațiunea copiilor?...

4) Care este *mijlocul normal* pentru moralizarea omenirii și scăderea criminalității? instituția penală ori educațiunea?....

Averea și proprietatea

Speciile averii. — Averea de care pot să dispună oamenii se poate împărți în două mari clase; și anume: pe de o parte, averea *ideală*, adică intelectuală și morală, iar pe de altă parte averea *materială*.

Averea materială este totalul de agenți fizico-naturali de cari poate dispune omul pentru satisfacerea necesităților omenești în general, precum: teritoriu, ape, mine, materii și forțe prime, și diverse materiale, animale, case și ori-ce alte construcțiuni utile, aparate, mașini, opuri de artă, etc.

Averea *ideală* este totalul de *știință*, de *bunavoință* și *arta*, de care dispune persoana respec-

tivă ; precum : știința, și arta, ce pune în lucrare în folosul omenirii, ca agricultor, ca învățator, ca judecător, ca medic, ca administrator, ca inginer, ca ostaș, ca industriaș, ca inventator, ca artist, ca filantrop, în general, ca savant, ca ministru și conducător al statului ; etc.

Proprietatea. — Față cu necesitatea perpetuă a *respirațiunii*, se găsește pretutindene pe pământ aer, în abundență ; așa, că în acest punct ziua de mâine nu ne inspiră în general nici o îngrijire. Pentru călătoriile pe mări, pe oceane și prin aer, de asemenea, există *loc* liber mai presus de măsura trebuințelor omenești. Însă, deja pentru imperioasa necesitate de *a be apă*, pe mare parte din locuri, acest corp nu se găsește totdeauna în măsură suficientă. Apoi pentru necesitățile de *repaos*, de *somn*, și de nenumărate alte procedări se cer anume porțiuni din *teritoriū* determinate, pe cari să putem ședé timp mai îndelungat, neturburați de nimene. Intinderea teritoriilor pe pământ însă este limitată ; iar calificațiunea lor de asemenea e staționară în măsură considerabilă. Din aceste cauze, nu se pot găsi totdeauna în măsură suficientă pentru fiecare teritoriū proprie necesităților lui. Tot astfel se găsesc în măsură limitată și

materiile prime, utilizabile, minerale, plante, animale, obiectele formate apoi prin muncă omească sunt, în or-ce moment, naturalmente, în total, în o cantitate și mai restrinsă.

Din cauza *limitațiunii* diferitelor clase de mijloace pe de o parte, iar pe de alta, din cauza *repetițiunii* și continuării trebuințelor în cursul vieții, oamenii se ved constrinși a-se îngriji de *a-și asigura* mijloacele trebuitoare în fiecare moment și pentru *viitor*; așa ca să *nu poată fi depozedați*, și lipsiți de *uzul* acelor mijloace.

Această tendință de *asigurare*, acest *drept* exclusiv de a uza, această *datorie* a altora, de a respecta uzul nostru, «posesiunea» noastră asupra unui lucru determinat, aceste constitue necesitatea și idea de *proprietate*.

Asupra averii sale ideale, intelectuale și morale, or-ce om este, de fapt, deplin *proprietar*. În general însă, oamenii s'au sfortat și se sfortează și astăzi, a-și asigura proprietatea exclusivă, personală sau privată și asupra unor anumite porțiuni de teritoriu, de ape, de materii prime, de animale, și de alți agenți naturali utili, precum și asupra productelor muncii lor.

În cursul timpurilor, unii oameni s'au mărit totalul de avere, prin muncă, economie, merite, donațiuni, moșteniri, și alte mijloace admisibile;

alții însă nu s'au oprit de a și-o înmulți uneori și prin jaf, cuceriri, furt, viclenie, și alte mijloace nemorale și chiar criminale.

Prin asemenea mijloace, ajutate unele și prin împrejurări impersonale, sorți favorabili, unele persoane ajung, uneori, a-și acumula averi mari, până chiar la miliarde, sau bilioane de lei; pe când alții, nu-și ved asigurată viața pe câte o zi macar. Aceștia nu posed uneori nici aparatele minime pentru ajutarea muncii, capitalul minimal; pe când ceilalți acumulează capitaluri, cari prin procentare, speculațiuni, etc., se măresc neconținut, și încă cu o celeritate crescândă; nefiind, bine înțeles, nici ele esceptate de sub eventualitatea contrară, adică de a se și *perde* în parte și chiar în total, cu o celeritate și mai mare încă.

Starea celor suferinzi impune datoria de a căuta mijloace și metode de *remediare*.

În vederea acestui scop, s'au cercat mulți a combina unele procedări pentru rezolvirea problemei saŭ chestiunii; numind'o *chestiunea «socială»* -

Unii dintr'inșii au considerat principiul, că omenirea totală e proprietară peste tot ce ea poate utiliza în favoarea sa în general; și, făcând aplicațiune imediat acestei idei, au formulat părerea că proprietatea personală, particulară saŭ privată

ar fi un adevărat «furt» în detrimentul societății; și că, «prin urmare», ar trebui, ca totalul de avere să înceteze de a fi astfel de proprietate, exclusiv personală: declarându-se de proprietate colectivă a societății. Aceasta apoi ar urma să împartă fiecăruia mijloace *după trebuințele lui*: muncind, bine înțeles, fiecare atâta «cât ar pute».

Ca *ideal*, sau deziderat, poate nimene n'ar respinge asemenea ademenitoare stare de lucruri: nu-mai dacă ar fi și în practică *posibilă de realizat* fără mari inconveniente, și *de menținut*.

Înainte de a cerceta posibilitatea și practicabilitatea unui asemenea proiect, să observăm, că chiar și în caz când toată proprietatea materială de pe pământ, ori din vre un stat, s'ar «colectiviza», tot s'ar reveni la cazul proprietății individuale sau particulare: căci comitetul dirigent ar avea a distribui porțiunile respective în primirea indivizilor; și aceștia ar deveni succesiv perfect «proprietari» asupra porțiunilor lor, rămânând, evident, în aceeași calitate, tot *proprietari* asupra *resturilor neconsumate* de dânșii, adevă economisite din porțiunile lor.

Din cauza inevitabilului progres în facilitatea circulațiunii oamenilor din stat în stat, din continent în continent, asemenea organizare ar fi teoretic abia posibilă în mod unitar, *centralizat* pen-

tru toată omenirea; aceasta apoi ar fi în practică nu numai aproape imposibil, dar și superfluu; încărcând omenirea cu un colos de operațiuni centripete și centrifuge absolut inutile și de prisos.

Este apoi inconvenientul, că, pe de o parte nu s'ar pute găsi suficient personal, care să poată fi administrator și distribuitor așa zicând angelic: iar pe de altă parte, inconvenient și mai radical, un considerabil procent de muncitori nu ar fi îndemnați de *zelul maximal*, nici conduși de *sinceritatea* perfectă, a munci, a se perfecționa, spre a face și invențiuni, etc., știind, că de plusul lor de zel, muncă și sinceritate nu vor profita nici ei, nici familiile lor. Totalul de muncă s'ar reduce la niște proporțiuni minime; așa, în loc de a se generaliza buna stare a unora, s'ar generaliza din nefericire, mai probabil, din contra; pauperismul și mizeria: ba, aceste s'ar și mai agrava încă, cu toată probabilitatea.

Generalizarea *mizeriei* și agravarea ei ar fi încă și mai *însăpăimântătoare* în cazul, când într'un moment dat societatea ar pune odată în aplicațiune împărțirea absolut egalitară a totalului de averi existente în acel moment; pentru că este evident că un mare procent dintre oameni, vedându-se *dotăți*, ca din senin, *fară muncă*, cu mijloace de

ezistență, departe de a-și da, de atunci încolo, macar atâta silință la muncă, pe cât și-ar fi fost dat înainte, s'ar lăsa, din contra, pe speranța, că principiul *egalității* fiind *permanent*, va trebui inevitabil, să li se distribue și în viitor, din nou, mijloace *suficiente* de ezistență: până când odată s'ar vedé, că nu mai sunt mijloace de loc: și că de acuma cu toții suntem ecspuși la moartea de foame, etc.

Aci este de relevat faptul, că starea de *bogat* și *sarac* nu sunt ficsate în perpetuitate la aceleși persoane și familii; ci ele *fluctuează* din timp în timp. Unii milionari devin cu ușurință cerșitori; și tot așa, unii oameni cu stare modestă ajung prin *muncă și economie* milionari.

După toate aceste trebuie să nu lăsăm 'din vedere, că în cazuri de forță majoră sau necesitate imperioasă, statul sau societatea «recvirează» adecă ia, cu forță chiar, de la cei bogați, mijloacele trebuitoare, și le distribue acelora, cari sunt loviți de soartă mai greu: de exemplu, în asediu, la o rea recoltă, reshoiū, epidemii, și alte *calamități*.

După stingerea familiei, în fine, averea ei recade și de fapt, în totul, în posesiunea societății sau a statului, a cărui *proprietate ea totdeauna a fost*; înțelegând aceasta în mod virtual, latent.

însă în tot cazul în mod *real*.

În mod fundamental, virtual sau latent, averile sunt totdeauna proprietatea societății. Probă: revirările sau rechizițiunile în caz de forță majoră. Se poate însă considera cu drept cuvânt, că în mod tacit societatea *lasă* diferitele averi necesare în păstrarea și întrebuințarea cetățenilor: percepend de la densesi numai impozitele, cari, la rëndul lor, se pot considera, ca porțiunea ce societatea sau statul întrebuințează în mod curent în perpetuitate, pentru a puté întimpina cu ele diferitele trebuințe publice și colective: *din aceste* apoi iarăși profită *toți* indiviții, *toți* cetățenii, și încă în mod cât se poate mai apropiat de *egalitate*.

Se înțelege aci, fără îndoială, că or-ce abuzuri ce se pot comite, se cuvine a se *reprima*, urmându-se cu tendința constantă de a se chiar *stîrpi* cu totul.

Pentru ridicarea oamenilor din starea de pauperism în general, vom proceda cu cei mai mari sortți de reușită, respândindu-le educațiunea și instrucțiunea: pentru ca să *știe*, în ce mod să producă mai *mult* și lucruri superioare în *calitate*: iar în special în vederea muncitorilor industriei manuale și de fabrici, prin reforma legii impozitelor, prin urmare pe cale pacinică și egalitară, se pot acumula în cassa societății, în măsura ma-

esimă posibilă, mijloace, prin cari să se creeze stabilimente adiționale de producțiune: și în aceste se pot ocupa și salaria considerabil număr din cei amenințați cu starea de proletar.

În favoarea celor neputincioși ori incapabili de a munci, colectivitatea, statul, etc., e dator să creeze institute *filantropice*, cât mai numeroase cu secțiuni de ocupațiuni speciale adaptate persoanelor respective.

Pentru ușurarea economică și personală a cetățenilor, se cuvine, ca statul să institue, treptat, pe cale evolutivă, zi cu zi tot mai multe servicii publice sau generale; de exemplu, precum sau instituit în parte, căi de comunicațiune pentru circulațiune, armată pentru apărare și ordinea internă, eclararea orașelor, școlile, spitalele, tribunalele, poștele, băncile, casele de economie: tot în această direcțiune, să mai creeze încă și alte diferite instituțiuni folositoare.

Prin aceste va asigura viața și bună-starea cetățenilor din ce în ce tot mai mult.

Exercițiū.—1) De câte *feluri* este averea omenească?..

2) Din ce considerațiuni se naște tendința de a avea *proprietate* exclusivă?..

3) Prin ce specii de mijloace s'a ajuns la marea inegalitate de averi?..

4) Bogățiile sunt *ficsate* în posesiunea acelorăș per-

soane pentru totdeauna, ori *fluctuează* de la unii la alții?

5) Când s'ar distribui odată toate averile în mod absolut *egalitar*, declarându-se aceasta ca principiu *permanent*, ce consecințe economice ar deriva din aceasta, considerând procentul de oameni *egoisti* și lipsiți de sincer zel pentru muncă și economie?...

6) Ce trebuie să facă statul, în caz de calamități și forță majoră, relativ la mijloacele de la cei ce le posed, și în respectul celor lipsiți?...

7) Nu se poate considera statul sau colectivitatea în general ca proprietar fundamental (de și în mod latent), asupra averilor, lăsând proprietățile la dispoziția particularilor numai în mod *temporal* până la stingerea familiilor respective?...

8) Ce trebuie în general, să facă statul, și societatea în favoarea celor *incapabili* de muncă productivă?...

Mașinile.

Efectele mașinilor. — Să ne întrebăm, ce consecințe se produc, când se inventează și se pune în lucrare o mașină, cu care, de exemplu, se înlocuește munca a nouă din zece oameni, respectiv munca a nouăzeci din o sută de oameni.

Consecința imediată și *momentană* este, că acei nouă, respectiv *nouăzeci* de lucrători vor fi concediați; și vor rămâne de adouazi fără muncă salariată.

După o asemenea considerațiune fragmentară ar pute cineva să ajungă la deducțiunea, că mașinile iau pâinea de toate zilele din gura a 90% din lucrători! că aceasta e o imoralitate; că prin urmare ar trebui să nu se permită a se mai înființa o singură fabrică nouă; și că și cele ezistente ar trebui desființate.

Pentru ca să ne putem orienta just asupra acestei chestiuni, trebuie să o cercetăm în mod *metodic*. Aceasta o putem face procedând în două direcțiuni; și anume: putem să începem meditațiunea, presupunând că ne găsim în cazul când s'a pus în lucrare prima mașină, pe când nu era încă *nici una*; și putem presupune în mod ipotetic și cazul, când *toți* oamenii ar pute *avé toate* obiectele trebuitoare fabricate cu mașini.

Să luăm un exemplu tipic. Să punem ipoteza, că de exemplu pe o insulă, s'ar găsi o sută de cetățeni, având de efectuit în totul o sută de specii de muncă, pentru a-și satisface fiecare *toate* trebuințele simțite.

Neavând ei nici o mașină, să presupunem, că ar fi constrinși a munci manual fiecare câte 200 de zile pe an; sau câte 2,000 de oare; realizându-și fiecare câte 100 de unități de produse.

Să presupunem acuma, că într'o bună dimineață ș'ar pune în lucrare fiecare câte o mașină

sau fabrică specială ; în totul 100 de mașini : câte una de fiecare specialitate ; și că printr'însa fiecare ar produce *singur*, în 200 oare, atâtea obiecte, câte i-ar pute să satisfacă pre *toți* cei 100 de cetățeni : făcând ei acuma *schimbul reciproc* toți unii cu alții, s'ar pomeni cu *aceleși* rezultate complete, produse cu o muncă de 200 oare, numai în 10%, adică a zecea parte din timpul total, în care ar fi muncit fără mașini, Iată dară un *profit* considerabil în favoarea *tuturor*, din cauza mașinilor sau a fabricilor : S'au *economisit* pentru *fiecare* persoană câte 1800 de oare, sau 180 de zile libere sau disponibile pe fiecare an. Viața lor a devenit incomparabil mai comodă, mai plăcută.

Prin înmulțirea mașinilor *profita generalitatea* cetățenilor ; căci prin ele *prețurile* obiectelor devin mult mai *mici* ; cu alte cuvinte, oamenii își pot procura obiectele necesare prin o *muncă* mult mai *redușă* ; sau își procură cu aceeași muncă lucruri mult mai multe, ori de *calitate* mult *superioară*.

Pentru lucrătorii congediați, societatea ușor găsește remediu ; și anume, în primul moment, ei urmează să fie ajuturați din *fondurile*, ce trebuie să se formeze pentru cazuri *neprevăzute* ; apoi și pe alte căi, și prin alte mijloace.

Ezerciții.—1) Ce efect *momentan* produce înmulțirea mașinilor ? . .

2). In ce mod putem afla *importanța* mașinilor în general ?...

3). Ce trebuie să facă societatea, pentru a pute veni în ajutorul celor *surprinși* de vreo lovitură a sortii ?..-

4). Ce *consecințe* ar urma, într'un moment dat, când, s'ar *desființa* de odată toate mașinile și toate fabricile ?...

5). Ce consecințe s'ar produce, desființându-se o mașină sau fabrică ?... doue, trei, patru.... și astfel, treptat, treptat, până la desființarea tuturor ?...

Consumațiunea.

Specii de consumațiune. — Un individ, ori o societate, nu poate să consume din mijloacele de viață numai în proporție avantajoasă ; el poate să facă consumațiunea și în mod dezastros : de aceea modul în care este să se facă consumațiunea nu poate fi considerat ca indiferent. El, din contra, este foarte important, pentru că precum producțiunea, așa și ea, consumațiunea ține un raport de *influență esențială și radicală asupra vieții*.

Să o considerăm, deci, în variațiunea sa și în influența sa asupra cursului vital.

În comparațiune cu proporțiunea producțiunii către unitatea de timp, consumațiunea poate să

fie *inferioară*, în diferite graduri ; — poate să fie *egală*, și poate să fie *superioară producțiunii*, de asemenea în diferite măsuri.

Cu cât consumațiunea va fi mai mult inferioară producțiunii în timpuri egale, cu atâta mai mare va fi progresul în acumularea averilor economisite. Prin aceasta, individul ori societatea respectivă va face economii pentru viitor. Aceasta este o datorie morală. *Esagerată*, ea este viciul zgârceniei sau avariției. *Generalizându-se* acest viciu, ținându-se capitalurile ascunse, neproductive, aceasta ar cauza totala stagnațiune sau *amortire* în viața economică sau materială.

Cu cât individul, ori societatea va consuma dincontra, mai mult decât va produce în timpuri egale, cu atâta starea lor materială va regresa, va decăde, și se va apropié, cu siguranță matematică, de criză, ori chiar de catastrofă sau ruină totală. Aceasta este *abaterea* dela datoria de a rezerva totdeauna câte o porțiune de mijloace pentru trebuințele din *viitor* ; este viciul de a fi *risipitor*.

Generalizat, acest viciu ar cauza o repede și *totală ruină* a societății.

Sensul dreptului de proprietate. — Dacă s'ar recunoaște fie la individ, fie la stat, proprie-

tatea *absolută* asupra averii, de aici ar urma dreptul de a și „abuza“ de ea, și de a o distruge chiar. Aceasta însă ar fi în contra interesului fundamental al omenirii: expunându-i câte o porțiune din totalitatea averii sale nediscutabile la distrucțiune: și astfel expunând-o la pierderi necalculabile.

Din asemenea motive urmează, că, în mod principial sau virtual, nici un individ nici un stat a parte nu se poate considera ca proprietar *absolut*, adică până la gradul de a avea și dreptul de a-și distruge chiar averea, fie în total, fie în parte macar.

Fiecare n'are a se considera, decât ca proprietar *temporar*, adică pe viață, până la stingerea familiei sale: și aceasta nu cu dreptul de a-și pute și distruge averea: ci mai mult numai ca un drept de a o *întrebuința*: dreptul de uz mai mult, decât un drept de absolută dispunere de ea în or-ce sens.

Dacă am presupune, ca ipoteză, că diferiții proprietari ș'ar distruge o parte oare-care din avere până la măsura de a se distruge prin aceasta un oarecare procent din averea totală a omenirii, (de exemplu 10% ... 50% ...), ar urma, cu necesitate matematică, de aci, că prin aceasta ș'ar cauza, în mod inescorabil, consecința de a se

urca prețurile averilor remase, în proporție dreaptă cu procentele distruse (cu 10% ... respectiv cu 50%, etc.); și nu e de uitat, că asemenea lucru lovește cu necesitate, mai simțit pe oamenii cei mai sermanî și mai loviți și de altminterile de către adversitățile sorții.

Din aceste urmează, că este imoral și neadmisibil a-și distruge și risipi averea fără trebuințe rezonabile.

Ezercițiū.— 1.) În câte feluri poate să se facă consumațiunea în *raport* către producțiune în *timpuri egale*?...

2.)—În ce constă viciul de a fi *risipitor*?...

3.)—Dacă ș'ar distruge averile 10%, 20%,... din oameni, ce înrîurire ar ezercita aceasta asupra *prețurilor* relative la lucrurile din clasa celor distruse?...

4.)—Se poate admite, ca cineva să aibă dreptul de a-și *distruge* averea?...

5.)—După stingerea familiei, în a cui proprietate se cuvine să vină averea ei?...

6.)—În cazuri de forță majoră, precum : epidemie, invaziune, cutremur de pământ, inundație, asediu, etc, nu se poate lua chiar cu forța, parte din lucrurile necesare de la aceia, cari le posed, spre a le aplica întru salvarea celor mai mult loviți?...

Datoria de a munci.—Cea mai mare parte din necesitățile omenești nu se pot satisface fără *munca*; și chiar dacă toți oamenii ar munci în mē-

sura macsimă, nici atunci nu s'ar puté satisface pe deplin toate trebuințele tuturor pentru stricta actualitate macar ; cu atâta mai puțin ș'ar puté asigura mijloacele necesare pentru indefinitul viitor.

Din asemenea considerațiuni urmează, că rămânem *cu toții în perpetuitate datorți de a munci* ; și a înmulți prin această neconținut mijloacele trebuitoare vieței omenirii.

De sub această obligațiune nu pot fi considerați ca esceptați aceia, cari posed suficiente mijloace, de a puté trăi numai din veniturile lor, fără muncă ; pentru că *munca* nu e un mijloc individual de a puté singur ezista și trăi, fără considerațiunea asupra interesului colectiv al vieței societății omenesti. Ea este din contra, o *obligațiune sociala*. Nu suntem datorți de a munci pe cât cer interesele ezistenței noastre individuale ; suntem din contra, cu toții, fără escepție, obligați a munci pentru a asigura și înălța viața și fericirea macsimă posibilă a *societății omenesti*.

Este o *imoralitate* și o rușine a trăi *fără muncă utilă* societății ; este o gravă abatere de la cele mai reale și mai stricte datorii sociale ; pe lângă aceasta e și o lipsă totală de cele mai reale, mai adânci și mai durabile sentimente de *adevărata fericire*.

Speciile muncii.— Ori-ce muncă folositoare e onorabilă ; fiecare muncitor este demn de respect ; de la modestul lampist, gardist, soldat, plugar și cioban, până la inventator, la general, la medic, inginer, academician, și cap de stat.

Este o eroare și o injustiție a onora cu titlul de «muncitori» numai pe muncitorii «cu brațele» ; căci tot atât de adevărați muncitori sunt și aceia, cari își consumă energiile nervoase, cerebrale, mintale, întru a servi societății pe terenul științific, artistic, și prin ori-ce servicii personale.

Ezercitii.—1) Munca are numai rol și importanță *personală* ori e o obligațiune *socială* ?...

2) Poate fi admis ca cineva să trăească cu totul fără de a munci ?...

3) Ce influență are munca asupra *fericirii* ?...

4) Numai lucrul *manual* se cuvine a se numi muncă?..

Omenirea — o mare familie.

Relațiile între state, națiuni, ginți. — Cu toată vasta întindere a speciei omenești, și cu toate izolațiunile continentelor prin oceane, munți și altele, considerând înmulțirea și perfecționarea din zi în zi tot mai accelerată a mijloacelor de comunicațiune și transport, omenirea devine din zi în zi tot mai strict *unitară* ; și e destinată, în

mod inevitabil, a deveni în cursul secolilor din ce în ce tot mai mult omogenă; și tot mai mult armonizată: ajungând, în urmarea timpurilor, a vorbi toți aceeași limbă chiar, și a trăi în pace universală.

Considerând însă numărul oamenilor, diversitățile caracterului lor, întinderea și varietatea suprafeței pământului, e mai ușor și mai practic, ca omenirea să se administreze în mod *necentralizat*; secționată, ca și astăzi în „state”: cel mult în state *confederate* în privința unor anume puncte speciale, în interesul tuturor în general.

Dar în or-ce caz, sub or-ce formă omenirea ar rămâne secționată, fie în ginți și națiuni, fie în state constituite și separate cu stricteță, fiecare asemenea secțiune, gintă, națiune, stat, și toate subdiviziunile lor, sunt datoare a se considera în or-ce moment, mai presus de toate, ca membri ai unei și aceleiași mari *familii*, a *omenirii*: în mod *fratern și egalar*, în principiu fundamental.

Rolul autorităților. — Bun număr din guvernele și camarilele actuale sunt conduse de o iluziune, crezând că vor ajunge fericite prin cuceriri, de teritorii prin dominațiune asupra altor popoare, prin supremație, heghemonie, prin des-

naționalizarea altor națiuni; etc. Din aceste cauze, ele se sforțează a îndeplini asemenea fapte, cari sunt *contrare* cu legea *morală* a egalității și fraternității indivizilor și a popoarelor.

Unii despoți, unele camarile, și unii funcționari își închipuesc uneori, că societatea este pentru dînșii; și în consecință, tratează pe particulari și pe popor cu nepăsare și asprime. Dar ei nu trebuie să uite, că, purtându-se așa, sunt în o gravă eroare: căci, tocmai din contra, autoritățile și *funcționarii* sunt de la societate, și pentru serviciul în favoarea societății: și sunt datorii a se purta în consecință, cu totul pentru binele public.

Ezerciții.—1.) E salutar, ca omenirea să stea divizată în părți *antagoniste* unele în contra altora?...

2). Progresând omenirea în mijloacele de comunicațiune, cum trebuie să se poarte unele părți ale ei față cu cele-lalte?...

3). Cum trebuie să se poarte superiorii către inferiori? conducătorii față cu cei conduși?...

Confederațiunea.

Confederațiune liberă. — Administrându-se fiecare națiune saă stat în mod cu totul independent, este foarte necesar, ca toate statele și na-

țiunile să trăiască în cea mai completă *armonie*. Ele pot să se *confedereze* pentru ajutor mutual, și cooperațiune armonică solidară. Astfel mult mai ușor își pot procura mijloacele de viață și de apărare în contra tuturor flagelurilor omenirii, precum epidemii și alte plăgi, ce o pot lovi în or-ce moment.

Este o *crimă* de o gravitate necalculabilă, a *năvăli* un stat asupra altuia: a umbla după *cuceriri*, anecșări și subjugări de țeri și provincii.

Fiecare popor trebuie lăsat să-și *aleagă* situațiunea și modul de trai și cultură așa, cum îi va plăcé lui; cu singura condițiune, să *nu jignească* pe altul întru nimica. Popoarele și națiunile subjugate sau cucerite odată se cuvine să fie *eliberate*, imediat ce ele doresc aceasta, *chiar dacă s'ar fi legat* odinioară prin tractat, de a fi subjugate și supuse altui popor. Un asemenea tractat e injust și prin urmare nevalabil dinaintea rațiunii. Valabilă nu e decât confederațiunea în spirit de *egalitate* și *fraternitate*.

Tribunal universal. — Pentru a se decide cu dreptate or-ce caz de neînțelegeri între popoare și state, este necesar a se institui un *tribunal* internațional sau universal, căruia să i se defere deciziunea în asemenea chestiuni; iar părțile

litigante să se conformeze cu judecata lui în mod respectuos și necondiționat; știind, că chiar o învoială, ce s'ar păre daunoasă, e incomparabil mai salutară, decât speranța cu totul greșită, de a-și găsi dreptate prin *grozăviile necalculabile* ale *rezboiului*.

În caz de *resboi*, fie chiar *defenziv*, scopul esențial este, a *dezarma* pe inamic, a-l face *inofenziv*: când apoi e neadmisibil, a-l tortura, și e un asasinat ordinar a-l ucide.

Rolul permanent al armatei este de a menține *buna ordine* și *siguranța* în *interiorul* statului; iar în caz de năvălire a apăra statul, adică poporul și teritoriul în contra or-cărui agresor.

Ezerciții.—1). De ce valoare morală este năvălirea cu scop de cuceriri ? . :

2) Ar fi *valabilă* dinaintea rațiunii o eventuală învoială a strămoșilor, de a fi ei și urmașii lor *subjugați* altui popor ? ..

3) E valabilă subjugarea prin *cucerire* ?...

4) În ce condiții e just să se facă or-ce confederațiune între popoare ?....

5) Prin ce se cuvine a se *decide* or-ce caz de neînțelegere între popoare și state ?..

6) În ce constă *scopul* esențial în caz de *resboi* ?....

7) Care e *rolul permanent* al armatei ?....

Utilitatea Moralei.

Celelalte științe ne prezintă diferite mijloace și

arme, pe cari însă le *putem* întrebuița atât spre bine, cât și *spre rău*; morala însă ne îndeamnă în mod espres și *motivată*, să nu comitem de loc fapte *regresiste*, injuste, și dincontra, să ne *silim* în totdeauna, a face cât se poate mai multe fapte morale, *progresiste*: acte de *dreptate* și de *bună-voința* sau de bine-facere. Ea ne oprește a întrebuița spre rău vre o armă din celelalte științe: obligându-ne a le întrebuița pe toate totdeauna numai spre binele omenirii.

Necunoscând principiile și legile raționale ale moralei, poate să rățăcească și omul animat de cea mai sinceră bună-voință; mai cu seamă în cazuri mai complicate; cunoscându-le însă, el se poate orienta chiar și în cazurile cele mai complexe și mai grele.

Morala este *sufletul* și *baza* tuturor ramurilor de științe *juridice*, politice și administrative; ea este, de asemenea, temeiul *educațiunii* și a întregii *culturii* omenești; și se poate *defini* astfel, că este *știința* despre *armonizarea voinței spontanee cu preceptele rațiunii*.

Fie-care om, fără excepțiune, este animat de cea mai ferbinte ardoare de a ajunge odată «felic». Ei bine, cultura morală ne dă mijlocul general *infașibil*, prin care putem cu siguranță să ajungem în asemenea dorită stare; căci având o

conduita morală, acesta este un mijloc «magic», pentru a fi fericit.

Din toate aceste se vede ușor, că *utilitatea științei Moralei* este *excepțională*, și incomparabil mai înaltă și mai sigură, de cât a multor altor ramuri de cunoștință și artă.

Ezerciții.—1) Nu se pot întrebuița alte științe afară de Morală atât spre bine cât și spre rău?...

2) Ce diferență este în această privință între Morală și între celelalte științe?...

3) Nu poate rătăci omul în cazuri complicate, dacă nu cunoaște legile raționale din Morală?...

4) Ce rol are cultura morală relativ la fericire?..

5) Cum se poate defini știința Moralei?...

6) S'ar puté studia Morală fără cunoștințe fiziologice și psihologice? Dar fără cele logice?...

7) S'ar puté întemeé științele *juridice* fără baza Moralei?...

Chestiunea Religiei.

Noi, specia omenească, suntem o clasă intermediară între câteva trepte de organisme inferioare nouă, și între altele mai superioare, și neînțelese de noi: față cu cari ne vedem atât de inferiori, cum sunt coloniile de microbi în raport cătră noi.

Considerând infinitatea spațiului, și probabila

infinitate și a substanței cozmice numite *eter*, considerând fabuloasa rapiditate și varietate a mișcărilor acestei substanțe și perpetuele ei metamorfose și reveniri la diferite complecse, nu ne putem abține de a ne întreba, *ce poate să fie acest mare univers?* ce fel poate să-i fie *baza?*... orî poate el există și trăește fără să aibă o bază?... poate și «legile» naturale sunt ceva orb?... ceva, ce nu e mai important, decât «materia»....

Asupra acestei chestiuni e util să facem câteva considerațiuni speciale, și anume :

Pe cât oamenii se găesc în cursul dezvoltării în faze și graduri inferioare de știință și deșteptare, sunt conduși prin asociațiunea ideilor a-și *imagina*, că la fie-care specie sau clasă de fenomene le corespunde în calitate de cauze câte o clasă de ființe ecstrafizice, zise «divine».

Pornite pe această cale, unele grupe din omenire ajung a-și formula credința, că în univers există o pluralitate de subiecte zise supranaturale «divinități»; etc.

Această manieră de considerațiune a bazei lumii se zice «*politeizm*».

Cu timpul, oamenii își formează câte un întreg *sistem* de idei și credințe în această chestiune, admitînd o ființă supranaturală hierarhic *supremă*; unic dominantă în mod nemărginit. Aceasta este

considerațiunea mono-teistă a bazei universului.

Popoarele își manifestă aceste păreri și credințe «teiste» prin diferite sentimente și idei de cult intern, și, în parte și prin diferite semne și acțiuni: ceea ce se numește *cult ecstern*.

Dezvoltându-se științele despre «legile naturale», și respândindu-se, un număr de oameni încep cu timpul a combate credințele «teiste» în general; zicând, că fără or-ce intervenție subiectivistă sau personală supra-naturală, toate fenomenele se esplică prin fatale și inecorabile «legi naturale»; că în spațiu, afară de substanța universală sau «materie», nimic nu mai există: și că toată varietatea și bogăția de fenomene, neorganice și organice, se esplică numai prin diferitele forme și moduri de *mișcare* a unui și acelui complex de materie conform cu amintitele legi naturale.

Pe această cale de cercetări se formează treapta următoare, de considerațiune a lumii; maniera zisă *ateista*.

Pe treapta a patra de cercetări, scrutând lucrurile mai cu deamănuntul, ne simțim atrași de o misterioasă și irezistibilă putere, să luăm în considerațiune următoarele *fapte*:

În nesondabilele profundități ale spațiului ființează un indefinit ocean de substanță primordială și universală, numită *Eter*, în perpetue fluc-

tuațiunii și metamorfose; după toate semnele cunoscută, în eterne alterări de la starea normală, originală, amorfă, la stări și cursuri indefinite, și *combinațiuni*; trecând iarăși înapoi la starea sa amorfă; și tot așa mai departe în veacuri eterne.

Pe diferitele sale trepte de formațiuni și reformațiuni, de combinațiuni și rezoluțiuni, găsim eterul format în clase de vietăți minime; apoi în clase de vietăți mai complexe; o găsim pe o treaptă sub formă de clasa «oamenilor», și în alte clase de combinațiuni incomparabil mai superioare; complexe cozmice, pe o indefinită scară supra-pământescă, în lumea siderală la indefinit; ori chiar la propriu infinit. O indefinită scară de complexe dominante supra-ordinate în mod strict *hierarhic*. Fiecare din cele superioare cuprinde în sine pe cele inferioare, și le domină în mod necondiționat.

Pentru noi, oamenii, acest neimaginabil concert celest sau cosmic este pur și simplu uimitor și nepătruns. O sublimă enigmă, care în fondul său esențial pare a fi destinat a rămâne și pentru viitor un impuitor și neabordabil mister.

Pe de altă parte ținem seamă de nediscutabilul fapt psihologic, că ori-cum ni se pare că noi cunoaștem lucrurile, în strictă realitate nu cunoaștem cum sunt ele *în sine*; ci simțim mai mult numai *efectele*, ce lucrurile provoacă în noi,

în conștiința *noastră* psihică: și din toate aceste cauze decizive, nu ne putem lăuda decât că ajungem cu timpul a avea o vagă și obscură idee despre câte un colțisor din imenzul domeniu al necunoscutului: și că o zdrobitoare majoritate de lucruri, ba aproape o infinitate de chestiuni rămân pentru noi etern nerezolubile, și chiar absolut necunoscibile.

Cu toată imența micime a cunoștințelor noastre, în comparațiune cu infinitul tot, modesta noastră capacitate de a întrevăde macar măreția și uimitoarea splendoare a vieții mari, supra-omenești, a vieții cozmice, această capacitate a noastră ne deșteaptă o adâncă mulțumire; un înalt avânt fericitor.

Și cu cât *savantul* pătrunde mai departe în scrutarea legilor naturei, cu cât izbutește a deschide domenii mai nouă de cercetări pentru mintea omenească, cu cât filantropul reușește a alina mai multe lacrimi, a stinge mai multe suferințe, cu cât *artistul* ajunge a fărmece mai mult sufletele mulțimii, și a provoca într'insele ecstaze de fericire ideală, — cu atâta mai mult artistul, filantropul, și chiar savantul se pătrunde din ce în ce mai adânc, că totalul de lucruri reale din univers nu pot fi numai acele și numai așa, precum un colțisor din ele se oglindește în mintea omenească, și pentru acea prea

modestă minte ; ci că cel puțin trebuie să fie incomparabil mai mărețe, incomparabil mai splendide, mai sublime; mai cu seamă, după ce aflăm, că prin aparatele astronomilor chiar li-se și înfățișază în mod fizic, pozitiv și nediscutat, milioane și iar milioane de lumi, de o măreție și splendoare neînchipuită: pe lângă care, zic ei, «divina» strălucire a soarelui nostru pare o licărire prea palidă și incoloră.

Ce trebuie dară să fie întreaga constituție celestă a nemărginitului ocean de universuri ! — care minte omenească ar pute avea cutezanța de a se pronunța cu *sinceră convicțiune*, asupra lor ? și mai cu seamă asupra *bazei* lor ?....

Intr'adevăr, putem repeta, cu cât cineva pătrunde mai mult înainte în indefinitul domeniu al cunoștințelor, atât în lumea vieții «microscopice» pentru om, cât și în cea macroscopică, în lumea cea mare, supra-omenească, supra-pământească, cu atâta mai mult se vede atras a simți o adevărată și spontană admirațiune, și chiar o prea respectuoasă venerațiune pentru misterioasa bază generală a acestui înalt și nepătruns spectacol.

Fără să-l cunoască, fără să aibă speranța de a-l pute cunoaște odată, omul *luminat* prin *științele cele mai pozitive*, se simte involontar, dar irezistibil, mișcat de o adevărată emoțiune de feri-

citoare pietate pentru misteriosul *principiu cauzator și motor* al acestui nedescriptibil concert; al acestei universale drame fără nume.

Acest sentiment de sinceră pietate este adevăratul sentiment de religie rațională, sau naturală. El este în acelaș timp, un nesecat izvor de cea mai înaltă și mai reală *fericire omenească* și din această cauză, *cea mai puternică garanție de moralitate*.

TABLA MATERIEI

Morala generală.

	Pag.
<i>Temeiul Moralei</i>	1
Scara de organizme	1
Erori principiale	3
<i>Consecutivismul, ca principiu universal</i>	5
Omenirea dominantă pe pământ	6
Binele și răul	7
Mijloacele contra relelor	9
Problema Moralei	11
Scopul rațional : perfecțiunea	13
Scopul subiectiv : fericirea	15
<i>Demnitatea omenească</i>	18
<i>Sentimentul moral și Conștiința morală</i>	23
<i>Motivele acțiunilor</i>	26
Suferințele omenești	26
Mobilul egoistic, și mobilul altruistic	27
Inteligența practică	29
<i>Legea Morală</i>	30
Necesitatea superioară	30
Esența legii morale	32
<i>Sancțiunea legii morale</i>	33
Sancțiunea rațională	33
Sancțiunea practică	34
Unanimitatea sancțiunii	35
<i>Gradurile de garanție a legii morale</i>	37
Gradele de cultură și divergența de caracter	37
Măsuri preventive	38
<i>Instituția penală</i>	39
Motivul legilor penale	39
Bazele legilor penale	40
Faza legislativă și faza judiciară	43
Necesitatea represiunii	44
Piedeci în contra scăderii criminalității	46

	Pag.
Obiecțiune în contra înăspririi instituțiunii penale	48
Condițiile culpabilității	52
<i>Pedeapsa cu moartea</i>	54
<i>Justificarea dreptului penal</i>	59
Obiecțiunile	59
Intimpinare	60
Conduita admisibilă	62
Necesitatea instituției penale	63
<i>Datoria morală</i>	66
<i>Măsura datoriei</i>	67
Măsura obligațiunii reale	69
Repartițiunea mijloacelor	72
<i>Vinovăția, și gradurile ei</i>	73
Raport între îndeplinirea datoriei și între vinovăție	73
<i>Diviziunile datoriilor morale</i>	76
Speciile diviziunilor	76
<i>Clasificățiunea abaterilor</i>	78

Morala specială

<i>Datoriile individuale</i>	81
Datoria către copii	81
Viața materială	81
Condiția valorii banilor	83
Viața fără muncă	83
Datorii către viața psihică	84
Pasiunile	86
Sinuciderea	87
<i>Datoriile altruiste sau sociale</i>	91
Solidaritatea omenirii	91
Datoriile sociale preparatorii	92
Viața materială	93
Viața psihică	94
Criteriul moralității	94
<i>Abateri și vicii</i>	96
Sorgintea abaterilor	96
<i>Imputabilitatea și responsabilitatea</i>	99
Ipoteza neimputabilității	99
Gradurile imputabilității	99
Generalitatea legilor	100
Obligațiunea grației și limitele ei	101
<i>Gradurile de solidaritate</i>	104
Solidaritatea omenirii	104

	Pag.
Raporturi în zone, specialități și consorții	105
Rase și națiuni	106
Familia	107
Gradațiunea urgenței	108
<i>Economia</i>	109
Necesități și mijloace	109
<i>Organizațiunea</i>	112
Distrucțiunea și tendința conservațiunii	112
Individ și societar	113
Viața haotică și viața organizată	115
Dreptul și datorია, sau necesitatea socială	116
<i>Ideal de organizațiune</i>	118
Metodul de a-l calcula	118
Necesitatea de legi și conducere	120
<i>Educațiunea</i>	122
Importanța educațiunii	122
Instituția penală—mijloc subsidiar	124
<i>Averea și proprietatea</i>	125
Speciile averii	125
Proprietatea	126
<i>Mașinile</i>	134
Efectele mașinilor	134
<i>Consumațiunea</i>	137
Specii de consumațiune	137
Sensul dreptului de proprietate	138
Datoria de a munci	140
<i>Omenirea — o mare familie</i>	142
Relațiile între state, națiuni și ginți	142
Rolul autorităților	143
<i>Confederațiunea</i>	144
Confederațiune liberă	144
Tribunal universal	145
<i>Utilitatea Moralei</i>	146
<i>Chestiunea religiei</i>	148

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2017